

Stenig, karg och okonstlad Kivinen, karu ja koruton

FISKELÄGEN I KVARKENS SKÄRGÅRD - Byggnadsarv och byggnadsvård
MERENKURKUN KALASTUSPAIKAT - Rakennusperinnön hoito

Diplomityö - Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto / Sofia Kellari

Stenig, karg och okonstlad Kivinen, karu ja koruton

FISKELÄGEN I KVARKENS SKÄRGÅRD - Byggnadsarv och byggnadsvård
MERENKURKUN KALASTUSPAIKAT - Rakennusperinnön hoito
Diplomityö - Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto - Sofia Kellari

INVENTERING • INVENTOINTI

FISKELÄGET • KALASTUSPAIKKA

BYGGNADSVÅRD I FISKELÄGET •
KALASTUSPAIKKOJEN RAKENNUSPERINNÖN SÄILYTTÄMINEN JA HOITO

*Diplomarbete gjort 2012
Diplomityö valmistunut 2012
Oulun Yliopisto - arkkitehtuurin osasto
valvoja Professori Anna-Majja Ylimaula
ohjaaja Helena Hirviniemi*

© Forststyrelsen - Metsähallitus, Vantaa 2016
KTMP Group Oy
Vasa - Vaasa 2016

ISBN 978-952-295-148-9 (print)
ISBN 978-952-295-149-6 (pdf)

INVENTERING • INVENTOINTI

FISKELÄGET • KALASTUSPAIKKA

**BYGGNADSVÅRD I FISKELÄGET •
KALASTUSPAIKKOJEN RAKENNUSPERINNÖN SÄILYTTÄMINEN JA HOITO**

Pämbild: Storskärs fiskeläge, cirka 1920-tal.

Kansikuva: Storskärs kalastuspaikka noin 1920-lukua

(Aktiv närkultur / Reprofoto 1989 från Gösta Hagmans bilder.)

INNEHÅLL • SISÄLTÖ

INVENTERING • INVENTOINTI 2

Förord	
Esipuhe	5
Introduktion	
Johdanto	6
Sjöbergs beskrivning av fiskarbastun år 1898	
Sjöbergin kuvaus kalastajakämpistä vuonna 1898	8
Begrepp	
Käsitteistö	9
Från stenkoja till fritidshus	
Kivimajasta vapaa-ajan asumukseksi	10
De inventerade områdena	
Inventoidut alueet	16
<i>Utgrynnan 18, Storkallan 20, Västra Norrskär 22, Östra Norrskär och Revet 28, Storskär 30, Storsanden 38</i>	
Fiskemiljö	
Kalastusmiljö	46
<i>fiskebastun 48, de försvunna taken 52, eldstaden 53 kalastuskämpä 48, kadonneet katteet 52, tulisija 53</i>	
Värden i Kvarkens skärgård	
Merenkurkun arvot	54
Fiskelägets värdering	
Kalastuspaikan arvottaminen	56

FISKELÄGET • KALASTUSPAIKKA 44

BYGGNADSVÅRD I FISKELÄGET •

KALASTUSPAIKKOJEN RAKENNUSPERINNÖN SÄILYTTÄMINEN JA HOITO 58

Lappa och laga, byggnadsskikt och patina	
Hoida ja paikkaa, kerrostumat ja patina	60
<i>johdatus rakennusperinnön hoitoon - kulttuuriarvojen säilyttäminen introduktion till byggnadsvård - bevarande av kulturhistoriska värden</i>	
Vård och underhåll i fiskeläget	
Hoito ja korjaus kalastuspaikalla	62
<i>stomme, fasad, ytbehandling runko, julkisivu, pintakäsittely</i>	64
<i>vattentak, grund vesikatto, perustus</i>	80
<i>fönster och dörrar ikkunat ja ovet</i>	84
<i>upprustning av fönster ikkunoiden kunnostus</i>	88
<i>interiör sisätila</i>	94
<i>närmiljö lähiympäristö</i>	98
Modellfall - restaurerings principer	
Mallikorjauksen periaatteet	102
<i>Västra Norrskär 102, Utgrynnan 106</i>	
Sammanfattning	
Yhteenveto	112
Källförteckning	
Lähdeviitteet	114
Källor och litteratur	
Lähteet ja kirjallisuus	116

FÖRORD

Mitt intresse för kulturarv och kulturmiljöer väcktes genom studierna i arkitekturhistoria. Byggnadsarvet ger omgivningen tidsdjup, vilket jag anser är väsentligt för vår förståelse av vårt förflutna, vårt samhälle och vår omgivning. För att bevara byggnadsarvet bör dess värden och även kunskap om underhåll och vård lyftas fram. Byggnadsvårdsanvisningar är ett redskap i förmedlingen av kunskap och värden.

Mitt diplomarbete Stenig, karg och okonstlad – Fiskelägena i Kvarkens skärgård - Byggnadsarv och bevarande har gjorts för Forststyrelsen, Österbottens naturtjänster. Mitt arbete hos Forststyrelsen har pågått från juni fram till oktober 2012. Arbetet har öppnat nya möjligheter i det egna arbetet och processen har krävt nya arbetsmetoder. Arbetsgruppens regelbundna möten har angett milstolpar för arbetsprocessen, då arbetet har granskats och hanterats. Fältarbetet och kontakten med de lokala invånarna i juli och augusti har varit en betydande och givande del av arbetet. Utan min arbetspartner byggnadskonserver Hilja Palviainen hade det inte lyckats – ett varmt tack till Hilja.

Under byggnadsvårdsseminariet som hölls i

slutet av augusti 2012 presenterades sommarens inventering. Under seminariet behandlades även understöden för vård av kulturarv och fönsterrenovering. Seminariet som främst riktade sig till de privata stugägarna lockade även andra intresserade av området och byggnadsvård. Vid tillställningen, som ordnades vid Stundars friluftsmuseum i Korsholm, deltog cirka 50 personer.

Det fanns ingen färdig modell för byggnadsvårdsanvisningarna, utan den har växt fram genom arbetsprocessen. Modellen för anvisningarna och arbetsmetoderna har utvecklats med de inventerade områdenas behov och egenskaper som utgångspunkt.

Jag vill rikta ett varmt tack till mina handledare Päivi Tervonen, kulturarvsplanerare på Forststyrelsen och arkitekt SAFA Helena Hirviniemi och min övervakare professor Anna- Maija Ylimaula. Jag vill även tacka alla i arbetsgruppen för er hjälpsamhet och det goda samarbetet.

Sofia Kellari Vasa 22.10.2012

ESIPUHE

Oma kiinnostukseni kulttuuriperintöä ja -ympäristöä kohtaan heräsi arkkitehtuurin historian opiskelujen myötä. Rakennusperintö antaa ympäristölle aikasyvyyttä, mikä on mielestäni olennaista voidaksemme ymmärtää menneisyyttämme, yhteiskuntaamme sekä ympäristöämme. Rakennusperinnön säilymiseksi sen arvot on tunnistettava ja nostettava esille, sekä tuotava esille tietoa rakennusperinnön korjaamisesta ja hoidosta. Korjausohjeisto on työkalu tiedon ja arvojen välittämiseksi.

Diplomityöni Kivinen, karu ja koruton – Merenkurkun Kalastuspaikat – Rakennusperinnön hoito olen tehnyt Metsähallituksen, Pohjanmaan Luontopalveluiden palveluksessa. Työsuhteeni Metsähallituksessa alkoi heinäkuun alussa ja se on kestänyt lokakuun 2012 loppuun. Työ on avannut uusia ulottuvuuksia omaan työskentelyyn ja prosessi on vaatinut omien työmenetelmien laajennusta. Työskentelyä ovat rytmittäneet työryhmäkokoukset, jotka on pidetty säännöllisin väliajoin ja joissa tehtyä työtä on arvioitu sekä ohjattu. Heinäkuun ja elokuun kenttätöitä ja keskustelut paikallisten kanssa on ollut prosessissa hienointa ja tärkeintä antia. Kenttätöistä en olisi selvinnyt ilman työkomppaniiani, raken-

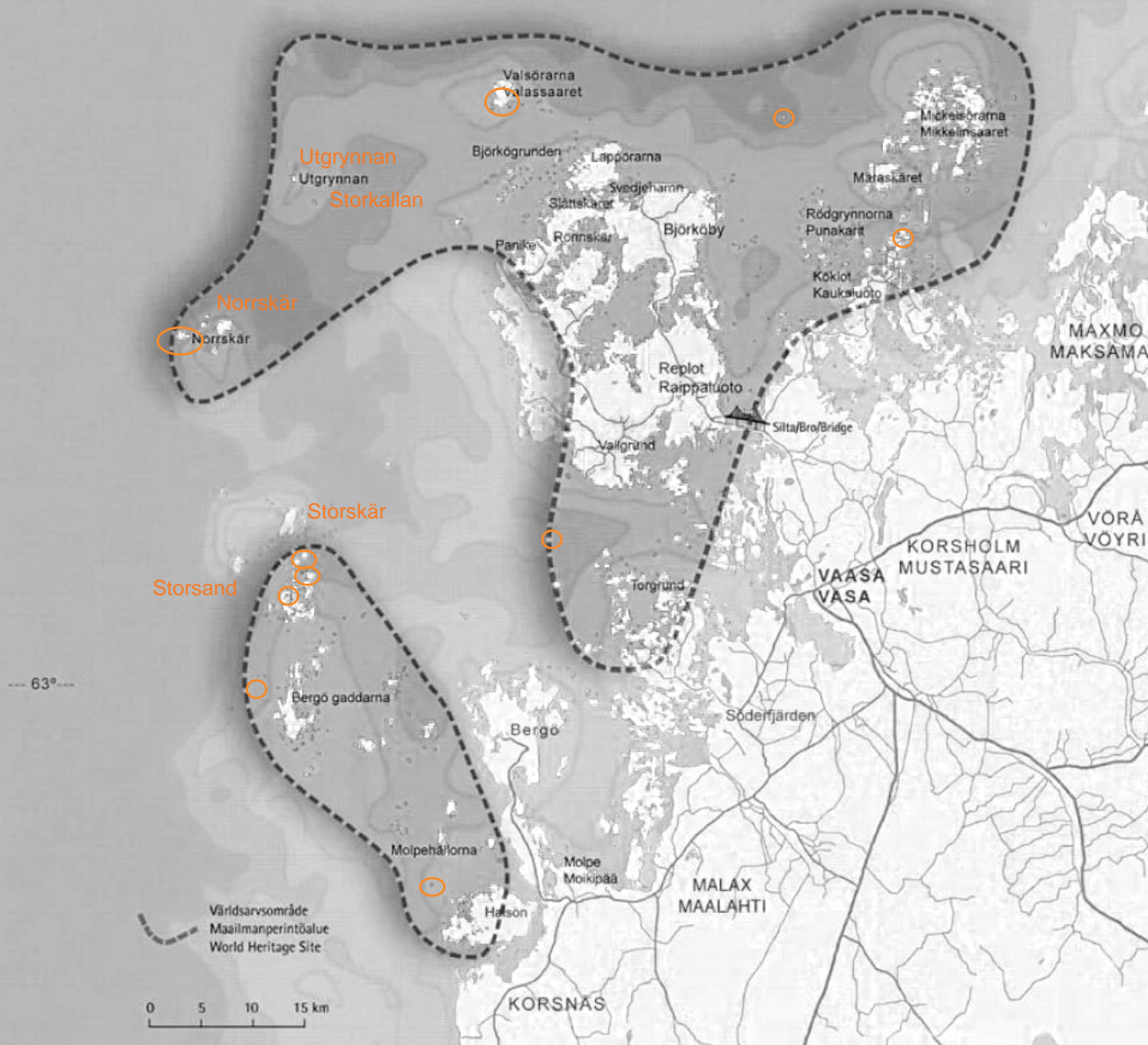
nuskonservaattori Hilja Palviaista – lämpimät kiitokset Hiljalle.

Elokuun 2012 lopulla pidetyssä rakennusperintöseminaarissa esiteltiin kesän aikana tehtyä inventointia. Seminaarissa käsiteltiin myös kulttuuriperinnön korjaamiseen haettavia apurahoja ja ikkunankorjausta. Seminaari, joka suuntautui etenkin kalastajakämppien omistajille, houkutteli myös muita rakennusperinteestä ja alueesta kiinnostuneita. Tilaisuuteen, joka järjestettiin Stundarsin ulkoilmamuseolla Mustasaaressa, osallistui noin 50 henkilöä.

Korjausohjeiston laatimiselle ei ollut valmiita mallia, vaan ohjeisto kehittyi työprosessin myötä. Ohjeiston malli ja työmetodit kehittyivät inventoitujen alueiden tarpeiden ja ominaisuuksien pohjalta.

Haluan lämpimästi kiittää rakennusperinnön erikoissuunnittelijaa Päivi Tervosta Metsähallituksesta, ohjaajani arkkitehti SAFA Helena Hirviniemeä sekä valvojaani professori Anna-Maija Ylimaulaa. Haluan myös kiittää kaikkia työryhmän jäseniä avuliaisuudesta ja hyvästä yhteistyöstä.

Sofia Kellari, Vaasa 22.10.2012

--- Världsarvsområde
Maailmanperintöalue

○ Byggda kulturmiljöer av riksintresse:
Kvarnens fyr- och lotsöar
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut
kulttuuriympäristöt:
Merenkurkun luotsi- ja majakkasaaret

*Kvarnens skärgård /
Merenkurkun saaristo*

De inventerade områdena i Kvarnens skärgård
Inventoidut alueet Merenkurkun ulkosaaristossa
Utgrynnan - Storkällan - Västra Norrskär - Östra Norrskär - Storskär - Storsanden

INTRODUKTION

Sjöfarare, fiskare, fyrvaktare, lotsar och försvarsmakten är aktörer som lämnat sina spår i Kvarkens skärgård. Byggnadsarvet, som är mångskiktigt och varierat, är en del av vår värdefulla kulturhistoria. Det minskande antalet fiskare, samt myndigheternas flytt från skärgården har dels lett till ny användning och dels till förfall. När användningen förändras i en kulturmiljö bör dess betydelse uppmärksammas för ett medvetet bevarande av dess värden.

Forststyrelsens projekt för bevarande och vård av byggnadsarvet har förverkligats genom samarbete mellan de lokala aktörerna, Oulun Yliopisto och Museiverket. Projektets målsättning är att skapa allmänna byggnadsvårdsanvisningar för området, för att bevara byggnadernas och kulturmiljöns värden. Fältarbetet och inventeringen genomfördes under sommaren 2012. En arbetsgrupp med samarbetsgruppernas företrädare har bidragit till arbetets handledning och samverkan.

De inventerade öarna är helt eller delvis markområden administrerade av Forststyrelsen. Av de inventerade öarna ligger Utgrynnan, Storkallan, Västra och Östra Norrskär på Korsholms kommuns område medan Storskär och Storsanden ligger på Malax kommuns sida. Öarnas byggnadsbestånd kan grovt delas i två grupper; de statligt byggda och administrerade myndigheternas byggnader och de privatägda fiskarbasturerna. En del av öarna ligger på de områden i

Kvarkens skärgård som år 2006 tillades som Finlands första och för närvarande enda, naturarv på UNESCO:s världsarvslista. Kvarkens skärgårds unika natur är naturskyddsområden listade som Natura 2000 eller som privata naturskyddsområden. Norrskär hör till de av stadsrådet år 2009 godkända nationellt värdefulla byggda kulturmiljöerna (RKY 2009).

Diplomarbetet består av tre delar - Inventering, fiskeläget och byggnadsvårdsanvisningarna. Arbetet fokuserar på en närmare studie av fiskelägena, hur fiskets kulturmiljö uppkommit, dess byggnadstradition samt förändring. Helheten som inventeringen och byggnadsvårdsanvisningarna skapar vänder sig till de som är intresserade av fiskelägenas historia, byggnadstradition och byggnadsvård. Anvisningarna är uppdelade i fem delområden: stomme, fasad och ytbehandling, tak och grund, fönster och dörrar och interiör samt närmiljö. De återkommande skadorna och problem som framkommit i inventeringen har påverkat tyngdpunkterna i anvisningarna. Byggnadsvårdsanvisningarnas målsättning är att genom bevarande vård och åtgärder värna om fiskelägets och fiskebasturnas värden. Kunskap om byggnadshistorien och av det traditionella byggnadets metoder och material ger förstärkt värde för byggnadsvård.

JOHDANTO

Merenkulkijat, kalastajat, majakanvartijat, luotsit, metsästäjät ja puolustusvoimat ovat jättäneet jälkensä Merenkurkun rakennettuun ympäristöön. Merenkurkun monimuotoinen ja kerroksellinen rakennusperintö on arvokas osa kulttuurihistoriaamme. Kalastajien vähentyminen sekä majakka- ja luotsitoiminnan poistuminen saarilta on johtanut rakennusten käyttöön muuttumiseen ja toisaalta niiden vajaakäyttöön. Käytön muuttuessa kulttuuriympäristön merkitys on nostettava esille, jotta sen arvojen vaaliminen on tietoisempää.

Metsähallituksen käynnistämä projekti Merenkurkun rakennusperinnön hoidosta on toteutettu yhteistyössä paikallisten, Oulun yliopiston ja Museoviraston kanssa. Projektin tavoitteena on ollut luoda alueelle yhteinen korjausohjeisto, jotta rakennuksiin ja maisemaan liittyvät arvot säilyisivät. Kenttätyö ja inventointi toteutettiin kesällä 2012. Yhteistyötahojen edustajista koostuva työryhmä on osallistunut työn ohjauksen lisäksi koko hankkeen ajan jatkuneeseen vuorovaikutteiseen prosessiin.

Merenkurkun ulkosaaristossa sijaitsevat inventoidut saaret ovat kokonaan tai osittain Metsähallituksen hallinnoimaa maata. Utgrynnan, Storkallan sekä Västra ja Östra Norrskär sijaitsevat Mustasaaren kunnan alueella kun taas Storskär ja Storsanden kuuluvat Maalahteen. Saarten rakennuskanta jakautuu karkeasti kahteen ryhmään: valtion

rakennuttamat ja hallinnoimat rakennukset, jotka liittyvät viranomaistoimintaan, kuten luotsi- ja majakanvartijayhteisön rakennukset sekä yksityisten omistamat kalastajakämpät tai -mökit. Osa saarista kuuluu vuonna 2006 UNESCO:n luonnonperintöluetteloon lisättyyn Merenkurkun maailmanperintöalueeseen, joka on Suomen tällä hetkellä ainoa luonnonperintökohde. Lisäksi Merenkurkun saaristo on osa Natura 2000-aluetta tai sen verkostoja. Norrskär kuuluu valtioneuvoston vuonna 2009 hyväksymiin Valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin (RKY 2009).

Diplomityö jakautuu kolmeen osaan – inventointi, kalastuspaikka sekä korjausohjeisto. Työ rajautuu kalastuspaikkojen yksityiskohtaisempaan tarkasteluun, eli kalastuksen luoman kulttuuriympäristön syntyyn, rakennusperintöön ja sen muuttumiseen. Inventointi ja korjausohjeisto muodostavat kokonaisuuden, jonka tarkoitus palvella Merenkurkun kalastuspaikkojen historiasta, rakennusperinteestä ja hoidosta kiinnostuneita. Korjausohjeisto on jaettu viiteen osaluueeseen: runkoon, julkisivuun ja pintakäsittelyihin, kattoon ja perustuksiin, oviin ja ikkunoihin, sisätilaan sekä lähiympäristöön. Inventoinnissa ilmenneet toistuvat vauriot ja ongelmakohdat ovat vaikuttaneet korjausohjeiston painopisteisiin. Ohjeistus tähtää kalastuskämppeihin ja kalastuspaikkojen kulttuurihistoriallisiin arvoihin säilyttäviin hoitoimenpiteisiin. Rakennushistorian ja rakennustradition esiintuominen on tärkeää, jotta korjauksessa ymmärretään yhteys perinteen rakentamisen menetelmiin.

"I allmänhet kan sägas, att en fiskarbastu i Replotskärgård varken till det yttre eller inre icke företer någon inbjudande anblick. Huset består nästan alltid av ett fyrkantigt, 6 - 10 aln långt och brett rum med en s.k. 'svale' utanför ena gaveln, där dörren har sin plats. Svalen användes att upphänga skötarna i, om ej ett särskilt 'brädskov' därtill byggts å ena sidan av bastun, då bastuns tak i så fall skjuter över skovet."¹ **så beskriver Hugo .R.A. Sjöberg år 1898 en typisk fiskarbastu vid replotbornas fiskevatten.**

Om interiören fortsätter Sjöberg: "Inredningen utgöres av en grovt uppförd spis med skorsten, en eller flere "lavar" med sängplatser samt träbänkar till sittplatser. Något mellantak finnes ej i badstun, men däremot golv vilket för övrigt liksom all annan inredning aldrig är föremål för någon som helst rengöring.

Liksom med avseende på allmogens byggnadsskick överhuvud märkes emellertid även på detta område ett framåtskridande. Medan t.ex. fönstren i gammaldags badstur endast utgjordes av ytterst små gluggar med en eller två helt små rutor, får man nu se nyare bastur uppförda med nästan lika stora fönster som i fiskarnas vanliga boningshus där hemma."¹

Genom framsteg i glastillverkningen kunde glaset göras större och glaset billigare vilket naturligtvis påverkade fönstrens utformning och glasets tillgänglighet.

"Likaså ha lavarna efterträtts av ett slags väggfasta sängar, hopspikade av bräden och upptagande en hel vägg från golv till tak. Den mot dörren vettande bastugaveln kan således vara indelad i 6 - 8 avdelningar med sängplatser, i vilka det t. o.m. består halm, en dyna och täcke, allt sådant som gamla strömmingsfiskare aldrig unnade sig och vilket fordom hade ansetts som ett bevis på vällevnad och pjåkighet.

Till sitt yttre äro de på senare tider uppförda fiskarbasturna betydligt ordentligare och prydligare uppbyggda än de gamla. Knutarna t.ex. timras även på dessa hus med s.k. låsknut och taket beklädes i vanliga fall med pärtor. I varje bastu bo flere bätlag fiskare tillsammans, stundom 8 - 10 man, varför utrymmet oftast är rätt knppt. "¹

Samtidigt som Sjöbergs beskrivning ger en bild av de enkla förhållandena framgår intressanta upplysningar om byggnadsteknik och material, såsom timring och takmaterial.

Storsanden 1930-tal (Sundom bygdeförening rf)

"Talo koostuu useimmiten 6-10 kyynäriä pitkästä ja leveästä huoneesta, missä pidempi räystä ulko-oviseinällä tarjoaa suojan verkoille jos ei erillistä lautarakenteista varastoa ole."¹ **(suomennos Sofia Kellari) Näin Hugo R.A. Sjöberg kuvailee vuonna 1898 raippaluolaisten kalastusvesillä liikkeessään tyypillistä kalastajakämpää.**

Sjöberg jatkaa kuvailemalla sisättilaa: "Sisättilassa on muurattu takka, kiinteät sängyt ja puupenkit. Sisäkattoa ei ole mutta laualattia kyllä. Kuvauksessa todetaan kuitenkin talonpoikaisesta rakentamisesta olevan havaittavissa kehitystä 'edistystä parempaan päin'. Tästä parannuksesta esimerkkinä vanhojen kalastajamajojen hyvin pienet ikkuna-aukot, yhdellä tai kahdella ruudulla varustettu on uusissa kämpissä nyt 'tavallisen' kalastajanasumuksen kokoiset ikkunat."¹

Lasivalmistustekniikan kehityksen myötä suurempia lasiruutuja pystyttiin valmistamaan. Lasin hinta laski mikä vaikutti sen saatavuuteen.

"Myös 'sänkylavat' ovat väistyneet uuden kerrossänkyratkaisun myötä. Koko päätyseinän täyttävän kerrossänky voi siten jakautua 6 - 8 sänkyosastoon. Jopa olkea käytettiin, mikä vanha silakan kalastaja pitäisi suurena turhuutena."¹

Sjöbergin kuvailee kalastajakämpän vaatimattomat puitteet ja samalla hän antaa kiinnostavia tietoja rakennustekniikasta ja materiaaleista, kuten esimerkiksi hirsisalvoksista ja katemateriaalista.

"Ulkomuodoltaan nykyiset kalastajakämpät ovat paljon huolitellumpia ja siistimmän työstettyjä. Nämäkin rakennukset varustetaan lukkonurkalla ja pärekatolla. Yhdessä kämpässä useampikin venejoukko kalastajia yöpyi, joskus jopa 8 - 10 miestä."¹ **(suomennos Sofia Kellari)**

BEGREPP

Fiskeläge; Plats bebodd av fiskarna under fiske-säsongen, även kallad fiskestödjepunkt. De långa båtfärderna ut till de bästa strömmingsgrynnorna ledde till stödjepunkternas uppkomst.

Har i min text skilt på den traditionella fiskarbastun och den yngre fiskestugan enligt följande:

Fiskebastu; Den av fiskare uppförda timrade såsångsbostad, för fiske och möjligtvis även säljakt.

Fiskestuga; Vid ett traditionellt fiskeläge av fiskare uppförd såsångsbostad efter 1960-talet.

Kulturmiljö; En miljö som avspeglar kulturens utveckling och förändring, men även växelverkan mellan människan och naturen. Kulturmiljön omfattar även människans förhållande till sin omgivning förr och nu; de betydelser och tolkningar samt de olika benämningar man har gett den. Kan Kulturmiljön kan mer exakt beskrivas med begreppet kulturlandskap och byggd kulturmiljö. Även fornlämningarna och vårdbiotopen är delar av kulturmiljön.²

Byggd kulturmiljö; Begreppet syftar på både den byggda miljön, markanvändningen samt bygandets historia och sättet som miljön har uppkommit på. Den byggda kulturmiljön är den helhet som bildas av byggnadsstrukturen, byggnadernas interiörer och exteriörer, gårdsplaner samt andra byggda strukturer (t.ex. vägar, hamnar)²

Byggd kulturmiljö av riksintresse; "De byggda kulturmiljöerna av riksintresse ger en mångsidig bild av historien och utvecklingen av de byggda miljöerna i vårt land med avseende på olika regioner, tidsperioder och objekttyper."⁴ De områden eller objekt som ingår i Museiverkets inventering, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt 2009 (RKY 2009), har godkänts enligt stadsrådets beslut 22.12.2009. Detta betyder att RKY 2009 områden och objekt omfattas av de riksomfattande målen för områdesanvändning enligt markanvändnings- och bygglagen.

Kulturlandskap; Landskap delas in i naturlandskap och kulturlandskap beroende på om människans aktivitet eller naturelementen dominerar landskapet.²

Vårdbiotop; är i allmänhet artrika naturtyper som hänför sig till ängs- och beteshushållning, t.ex. torra och fuktiga ängar, hagar och skogsbeten, samt strukturer och konstruktioner som har anknytning till dess användning.²

Fast fornlämning / fornlämning; är fredade genom fornminneslagen. Begreppen fast fornlämning och fornlämning används ofta för samma sak. Fornlämningar är konstruktioner och avlagringar som bevarats i landskapet eller marken och som uppkommit genom den verksamhet som bedrivits av människor som levat på platsen för länge sedan. Fasta fornlämningar är ofta klart urskiljbara i landskapet och terrängen, såsom till exempel gravrösen, blotstenar, borgberg, jättekyrkor, jungfrudanser och försvarsanläggningar. En annan grupp av fasta fornlämningar är de underjordiska, såsom till exempel bo- och arbetsplatser samt gravar.²

läs mer:

www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/sv_SE/begrepp/

KÄSITTEISTÖ

Kalastuspaikka; Kalastajien kalastuskauden aikana asuttama tukikohta. Pitkät venematkat parhaiden kalastusvesien löytämiseksi johtivat kalastuspaikkojen muodostumiseen.

Olen tekstissäni nähnyt tarpeellisenä erottaa perinteisen kalastajakämpän nuoremmasta kalastajamökistä seuraavasti:

Kalastajakämpä; Kalastajien rakentama hirsi-rakenteinen kausiasumus, jota käytettiin kalastuskautena ja mahdollisesti myös hylkeenpyynnin aikana.

Kalastajamökki; Kalastajan 1960-luvun jälkeen perinteiselle kalastuspaikalle rakentama kausiasumus.

Olen tekstissäni suomentanut ruotsikielisen nimityksen bakhus suoralla käännöksellä ta-kahuone vastaavan suomenkielisen termin puuttuessa.

Kulttuuriympäristö; On ympäristö jonka ilmentää kulttuurin kehitystä ja muutosta, sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Kulttuuriympäristöä voidaan tarkemmin myös kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Muinaisjäänökset ja perinnebiotoopit ovat myös osa kulttuuriympäristöä.³

Rakennettu kulttuuriympäristö; käsittää sekä rakennetun ympäristön, maankäytön että rakennushistorian ja tapa miten ympäristö on rakentunut. Rakennettu kulttuuriympäristö on rakennusstruktuurin, rakennusten interiörien ja ulkovaipan, pihojen ja muiden rakennettujen struktuurien (esimerkiksi tiet, satamat) muodostama kokonaisuus.³

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt; "Valitut rakennetut kulttuuriympäristöt antavat monipuolisen

kuvan historiasta ja kehityksestä maamme rakennetuissa ympäristöissä, eri alueiden, ajanjaksoina ja kohdetyypeinä."⁴ Alue tai kohde on listattu Museoviraston inventoinnissa Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, 2009 (RKY 2009) ja jonka valtioneuvosto vahvisti 22.12.2009. Tämä tarkoittaa että, RKY 2009 alueet ja kohteet ovat osa valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita joita tulee huomioida alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtana.

Kulttuurimaisema; Maisema jaetaan luonnon- ja kulttuurimaisemaan riippuen siitä ovatko luonnon prosessien vai ihmisen toiminnasta syntyneet elementit hallitsevia.³

Perinnebiotooppi; yleensä monilajisia luontotyyppisiä jotka liittyvät niitty- ja laiduntalouteen kuten esimerkiksi kuivat ja kosteat niityt, hakamaat ja metsälaitumet.³

Kiinteä muinaisjäänös, eli muinaisjäänös; ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Kiinteä muinaisjäänös ja muinaisjäänös -käsitteitä käytetään tarkoittaen samaa asiaa. Muinaisjäänökset ovat maisemassa tai maaperässä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalle kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta. Kiinteät muinaisjäänökset ovat usein maisemassa ja maastossa selvästi erottuvia, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet, linnavuoret, jätinkirkot, jätulintarhat ja puolustuslaitteet. Maanalaiset kiinteät muinaisjäänökset ovat esimerkiksi asuin- ja työpaikat sekä ruumishaudat.³

Lue lisää:

www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/

1500

FRÅN STENKOJA TILL FRITIDSHUS

Strömmingsfisket och fiskelägenas uppkomst

Fisket i ytterskärgården har traditionellt bestått av strömmingsfisket. När vattentemperaturen stiger i den inre skärgården söker sig strömmingen ut till havsgrynnorna. Kvarkens fiskare har därför ofta varit tvungna att bege sig långt från hemstranden för de bästa strömmingsgrynnorna. Strömmingsfisket har i havszonen skett med skötar och i skärgården med notar⁵. Den seglade eller rodde båtfärden ut till fiskelägena kunde ta upp till 8 till 10 timmar, innan båtmotorerna blev vanligare efter 1950-talet. Fiskarna sökte först skydd i de stenkor de uppfört. Lämningar av de av sten uppförda väggarna, de så kallade tomtnigarna, kan ännu hittas på många av öarna.

Tomtningarna, eller hyddbottnar, är lämningar av mycket enkla byggda strukturer, så

kallade stenkor, som tjänat som skydd. I en del har härdar hittats men mycket få i skärgården är arkeologiskt undersökta. Man har funnit en rik variation av bottenplan, från rektangulära till kvadratiska och helt runda. Bottenplanens storlek varierar mellan 12-15 m². Stenkorjornas täckning eller tak har möjligen bestått av segel eller en lätt träkonstruktion. I Sverige har arkeologiska undersökningar visat på två tydliga toppar i byggandet av stenkor; den första under 1000-talet och den andra under 1500-talet. År 1560 låg vattennivån cirka fyra meter högre än idag. Detta betyder att endast de områden som befinner sig över sex meters nivå har kunnat erbjuda fiskarna och deras utrustning skydd under hårda stormar.⁶ Byggandet av stenkor har antagligen fortsatt ännu ett par hundra år i Kvarkens skärgård konstaterar den österbottniska skärgårdshistorikern Bertil Bonns. Tomtningar påträffas så lågt som på 2,5 metersnivån vilket innebär att de kunnat uppföras tidigast under 1700-talet.⁷

De stensatta labyrintherna, de så kallade

KIVIMAJASTA VAPAA-AJAN ASUMUKSEKSI

Silakan kalastus ja kalastuspaikkojen syntyminen

Ulkosaaristossa kalastajat ovat perinteisesti pyytäneet silakkaa. Kesäisin sisäsaariston meriveden lämmitessä silakat hakeutuvat ulos syvemmille merivesille. Merenkurkun kalastajat ovat siten joutuneet hakeutumaan kauaskin kotirannaltaan parhaiden silakkakarien löytämiseksi. Silakan kalastus tapahtui ulkosaariston kalastuspaikoilla silakkaverkoilla ja sisäsaaristossa nuotalla⁵. Venematka ulkosaariston parhaille kalastuspaikoille kesti jopa kahdeksan - kymmenen tuntia soutuena, tai seilaten ennen moottori-veneiden yleistymistä 1950-luvun jälkeen. Kalastajat hakivat suojaa ensin saarille rakentamistaan kivimajoista. Kivistä ladottujen seinämien jäänteet, niin kutsutut yöpymissuojat tai tomtingit, ovat muinaismuistoja jotka ovat säilyneet näkyvinä rakennelmina monella saarella.

Tomtingit ovat jäänteitä hyvin yksinkertaisista, suojana palvelleista rakennelmista. Osasta on löydetty tulisija, mutta hyvin harvoja on arkeologisesti tutkittuja. On löydetty hyvin erilaisia pohjamoitoja: suorakulmaista ja neliömäisiä sekä pyöreitä. Rakennelmien koko vaihtelee muutamasta jopa 12 - 15 neliömetriin. Yöpymissuojien katto tai kate on mahdollisesti koostunut purjeesta tai yksinkertaisesta puurakenteesta. Ruotsissa arkeologiset tutkimukset ovat osoittaneet kaksi selkeää huippua kivimajojen rakentamisessa: ensimmäinen 1000-luvun paikkeilla ja toinen 1500-luvulla. Vuonna 1560 merenpinta oli Merenkurkun saaristossa noin neljä metriä korkeammalla kuin nykyään. Tämä tarkoittaa että ainoastaan yli kuuden metrin tasolla nykyisestä merenpinnasta olevat alueet ovat tarjonneet suojaa kalastajille ja heidän välineilleen kovienkin myrskyjen aikaan.⁶ Pohjanmaalainen saaristohistorioitsija Bertil Bonn toteaa yöpymissuojien rakentamisen luultavasti osittain jatkuneen Merenkurkun saaristossa vielä parisataa

1880

jungfrudanserna, förkommer på ett vidsträckt område kring Östersjön. Jungfrudanser förekommer i ett oregelbundet band i Kvarkens ytter-skärgård, i ett förhållandevis stort antal i jämförelse med andra skärgårdar. Jungfrudanserna har länge förbryllat forskarna och väckt lokalbefolkningens fantasi. Ett svar på när och varför jungfrudanserna uppförts har ändå inte hittats. En framförd hypotes är att de är resultat av tidsfördriv och fångstmagi, eller en kombination av dessa. I Västerbotten i Sverige har dateringar gjorts med hjälp av lavväxtligheten och höjdnivån. Höjdnivån anger tidigaste möjliga uppkomst medan laven anger senaste möjliga. Undersökningarna visade att de 26 objekt som undersökts har en bygnadsperiod från 1400-talet fram till 1800-talets början. En tydlig topp framgår under 1500-1600-talet. Enligt Bonns finns det inget som förhindrar dateringarnas tillämpning även i Kvarkens skärgård, där objektet befinner sig på sådana nivåer att de kan ha en hög ålder.⁷

I skärgården påträffas även de så kallade ryssugnarna vilka är stenugnar uppförda i gråsten. Dessa är spår efter den ryska galärlottans härjningar under Stora ofreden 1714-21 och senare under ryska arméns tåg över isen mot Umeå i mars 1809. Ugnarna har högst troligen använts främst vid brödbak. Först eldades ugnen ordentligt, varpå glöden rakade ut och brödet sattes in, precis som i vanliga gammaldags ugnar.⁸

Byggandet av fiskebastur

Ännu under 1800-talets början fiskade bönderna strömming vid sidan av jordbruket. Alla byar hade inte goda strömmingsgrynnor på sitt fiskevatten vilket gjorde att byborna blev tvungna att söka sig till kronofiskevatten. På de av kronan administrerade öarna i ytter-skärgården uppkom fiskelägen tidigt, till exempel på Norrskär.

Fiskets betydelse minskade under 1800-talets början, möjligtvis på grund av jordbrukets växande betydelse. I kustbyar som

vuotta. Kivimajojen löytyminen jopa 2,5 metrin tasolta tarkoittaa, että ne on rakennettu vasta 1700-luvulla.⁷

Kivistä ladotuttuja labyrintteja, eli jatulintarhoja esiintyy hyvin laajalla alueella Itämeren ympärillä. Merenkurkun saaristossa jatulintarhat esiintyvät ulkosaaristossa epäsäännöllisessä nauhassa ulommilla luodoilla ja lukumäärältään niitä on varsin monta verrattuna toisiin saaristoihin. Jatulintarhat ovat pitkään askarruttaneet tutkijoita ja herättäneet myös paikallisväestön mielikuvituksen. Varsinaista vastausta miksi tai milloin jatulintarhat on rakennettu ei ole löytynyt. Yksi esitetty hypoteesi on, että jatulintarhojen rakentaminen olisi ollut ajanvietettä tai liittynyt pyyntimagiaan tai mahdollisesti molempiin. Västerbottenissa, Ruotsin puolella, jatulintarhojen ikää on tutkittu korkeusaseman ja jäkäläkasvillisuuden avulla. Korkeus määrittää varhaisimman ja jäkälä myöhäisimmän mahdollisen rakennusajan kohdan. Tutkituista 26 jatulintarhasta rakennusajanjakso määrytyi

1400-1800 -luville, selkeä huippu sijoittuu 1500-1600 -lukuun. Saaristotutkija Bonnsin mukaan mikään ei estä näiden tutkimustulosten soveltamista myös Merenkurkussa, jossa pääsääntöisesti jatulintarhat sijaitsevat tasolla, joka mahdollistaa niille korkean iän.⁷

Saaristossa tapaa myös niin kutsuttuja rysänuuneja, jotka ovat haarmaakivestä tehtyjä kiviuneja. Nämä rakennelmat ovat venäläisen kaleerilaivaston jäljiltä, isonviuhan ajalta 1714-1721, sekä vuodelta 1809, jolloin Venäjän armeija marssi maaliskuussa jään yli Uumajaan. Uunit ovat luultavasti pääasiassa käytetty leivän paistamiseen. Ensin uuni lämmitettiin kunnolla, jonka jälkeen hiilet poistettiin ja leipä laitettiin sisään, aivan kuin perinteisissä leivinuuneissa.⁸

Kalastajakämppien rakentaminen

Vielä 1800-luvun alussa maanviljelijät harastivat silakan kalastusta maanviljelyn ohessa. Kaikilla kylillä ei ollut silakkakareja omilla kalastusvesillä ja siten joudut-

1950

Bergö och Replot gav fisket ändå länge en betydande inkomst även för byns bönder. För den växande andelen obesuttna blev fisket huvudnäringen under 1800-talet. Dessa yrkesfiskare arrenderade fiskevatten av byns bönder. Fiskemetoderna och –redskapen utvecklades och utökades kraftigt på grund av yrkesfiskarna och under 1800-talets slut fanns en bred variation av fiskeredskap. Det kan antas att fiskarbasturnas antal och betydelse växte genom yrkesfiskarnas roll, samtidigt som fiskesäsongen förlängdes.⁹ Landhöjningen ledde till den för fiskelägena typiska levande strukturen, med tiden blev avståndet till stranden från stugorna och saltusen allt längre och de skyddade båtplatserna flyttades. Fiskelägenas fritt växande struktur är ett resultat av ett ostrukturerat byggande.

De långa transportssträckorna och den begränsade mängden transporterat byggnadsmaterial har påverkat byggnadstraditionen. Endast det nödvändiga har byggts.

Fiskarbasturnas planlösning representerar en enkelstuga med en långfarstu i lättare konstruktion. Den med sadeltak utrustade enkelstugan med ingång från gaveln var en byggnadstyp representerad redan under stenåldern parallellt med hallhusen.¹⁰ Ur denna utvecklades tidigt byggnadstypen där sidoväggarna byggts ut och taket förlängts till det som kallats "en svale". Fiskebastun, kyrkstallar, strandbodas, rökbastur och bodar är ofta byggda på detta sätt.¹¹

Kulturmiljö i förändring

Fiskets och fiskemetodernas förändring har lett till fiskelägenas minskade betydelse för yrkesfiskarna. Nya fiskarstugor har kontinuerligt uppförts ända in på 2000-talet, men i minskande antal. Fiskelägena och fiskebasturna har i växande grad övergått till fritidsanvändning. Byggnader har även sålts, övergivits eller flyttats närmare skärgården. I en förändring av kulturmiljön finns hot om kulturvärdenas försvinnande. I fiskelägena hotas kulturmiljön av förfall men också överrenove-

tiin hakeutumaan kruunun kalastusvesille. Kruunun hallinnoimilla ulkosaariston saarille syntyi hyvin varhain kalastuspaikkoja, kuten esimerkiksi Norrskärille.

Kalastuksen merkitys kylien taloudessa väheni 1800-luvun alussa, johtuen mahdollisesti maanviljelyksen kasvavasta merkityksestä. Saaristokylissä kuten Bergösä ja Raippaluodossa kalastus oli pitkään merkittävä tulonlähde myös maanviljelijöille. Kasvavalle määrälle tilattomia kalastusmuodostui pääelinkeinoksi 1800-luvulla. Nämä ammattikalastajat vuokrasivat kalastusvetsensä kylien maanviljelijöiltä. Kalastusmenetelmät ja välineet kehittyivät ammattikalastajien myötä. 1800-luvun lopulla oli käytössä hyvin laaja valikoima kalastusvälineitä. On oletettavaa, että kalastajien rakentamien kämppien merkitys ja lukumäärä kasvoi ja samalla kalastuskausi pidentyi.⁹ Kalastuspaikoille tyypillistä on maankohoamisesta johtuva jatkuva eläminen, rakennukset ja vajat jäivät vähitellen yhä kauemmas rannasta

ja suojaistaa venevalkamaa on ajan myötä mahdollisesti jouduttu siirtämään. Kalastajakämppien rakentaminen ja muodostuvien yhteisöjen ohjaamattomuus näkyy vapaasti kasvavasta rakennusstruktuurista.

Pitkät kuljetusmatkat ja kuljetettujen rakennusarvikkeiden rajoitettu määrä on vaikuttanut rakennusperinteeseen. Rakentamisessa keskityttiin välttämättömimpään. Kalastajakämppien pohjaratkaisu edustaa yksinäistupaa, joka on usein varustettu lautarakenteisella päätyeteisellä. Satulakatolla varustettu yksinäistupa, jossa on päädyssä sisäänkäynti, on hyvin varhainen rakennustyyppi, jota on käytetty jo kivikaudella samoihin aikoihin kuin hallirakennuksiakin.¹⁰ Rakennustyyppin varhaiseen kehitysvaiheeseen kuuluu rakennuksen jatkaminen eteistilalla. Eteistila syntyi kun jatkettiin päädyistä ja päätyräystästä. Kalastajakämpät yhdessä kirkkotallien, ranta-aittojen, vajojen ja savusaunojen kanssa edustavat usein tätä rakennustyyppiä.¹¹

*Renovering av traditionella fiskebastun
Vanhojen kalastajakämppien korjaus*

1960

ring och främmande nya element. Att hitta nya användare för kulturmiljön är avgörande för dess bevarande, men ny användning leder till nya krav. För att bevara kulturmiljön bör dess värden identifieras och lyftas fram. För restaurerande reparationer och byggnadsvård finns det möjlighet att söka bidrag från NTM-centralen eller museiverket. Från museiverket kan det sökas bidrag även för vård av fornminnes objekt.

1980

Kulttuuriympäristö muutoksessa

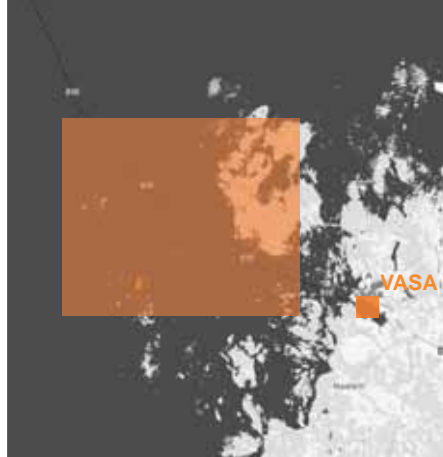
Kalastuksen muuttumisen ja kalastusmenetelmien muutosten myötä kalastustukikohtien merkitys ammattikalastajille on vähentynyt. Uusia kalastajamökkejä on kuitenkin jatkuvasti rakennettu 2000-luvulle asti, mutta vähenevässä määrin. Kalastajapaikkojen ja kalastajakämppien käyttö on nykyään siirtynyt vapaa-ajanviettoon. Rakennuksia on saatettu siirtää lähemmäksi sisäsaaristoon, niitä on myyty tai hylätty. Kulttuuriympäristön muutoksessa uhkana on kulttuuriarvojen hämärtyminen tai häviäminen. Kalastuspaikkojen rakennusperinnön arvojen uhkana on käyttämättömyys ja rappeutuminen, toisessa ääripäässä ylikorjaaminen ja uusien vieraiden elementtien lisääminen. Uuden käyttötarkoituksen löytyminen on ratkaisevaa rakennusperinnön säilyttämiselle, toisaalta se johtaa uusiin vaatimuksiin. Kulttuuriympäris-

tön säilyttämiseksi sen arvot ovat tunnistettava ja nostettava esille. Kalastajakämppien hoitoon ja restauroiviin korjauksiin, missä tavoitteena on säilyttää kulttuurihistorialliset arvot, on mahdollista hakea ELY – keskuksen tai museoviraston avustuksia. Museovirastosta on mahdollista hakea avustusta myös muinaismuistokohteiden hoitoon.

DE INVENTERADE OMRÅDENA INVENTOIDUT ALUEET

Området för de inventerade öarna i Kvarkens västra ytterskärgård sträcker sig från Korsholms kommun i norr till Malax kommun i söder. Inventeringen av öarna har utförts av skribenten, arkitektstuderande Sofia Kellari i samarbete med byggnadskonservator Hilja Palviainen under sommaren 2012.

Byggnaderna på de inventerade områdena har dokumenterats utvändigt genom fotografering och uppmätning. Använda material, ytbehandling och skador har kartlagts genom inventeringsblanketter som ifyllts. De uppmätta bottenplanen har placerats på en situationskarta med hjälp av flygfoton. Den riktgivande situationskartan är ändamålsenlig i detta projekt. Situationsplanernas utformning har påverkats av utgångsmaterialets omfattning.

I fråga om natur, yta och byggnadsbestånd skiljer sig öarna från varandra. Byggnadsbeståndets ålder, sammansättning och autenticitet varierar. I de inventerade fiskelägena finns totalt cirka 90 byggnader, varav 58 är fiskebastur eller fikskestugor och resterande 32 består av bodar, båthus eller andra förråd. Fyrvaktarnas, lotsarnas, sjöbevakningens eller försvarsmaktens byggnader är inte medräknade här.

Av fiskarbasturna har 29 byggts före 1930-talet och 29 efter detta. Bastunas byggnadstidpunkt kan oftast grovt uppskattas på basis av den använda byggnadstekniken. En brytning av byggnadstraditionen har skett efter 1930-talet.

På Storskär och Storsanden är områdena för fiskelägena märkta med LV-1/s i Malax kommuns strandgeneralplan. Den angivna byggrätten uppdelas på antalet fiskarhus om högst 30m² våningsyta/ st. Beteckningen /s står för område där miljön bevaras.¹²

Norrskär, Utgrynnan och Storkallan hör till området för Korsholms kommuns Björkö-Replot-stranddelgeneralplan. På Västra Norrskär är området vid Docken reserverat för fiskehamn och den östra stranden som fiskestödjepunkt. Även på Storkallan är området reserverat som fiskestödjepunkt. På Utgrynnan, Östra Norrskär och Revet saknas områdesreservering för fiskestödjepunkter. I planebeteckningarna finns; LV-2, fiskehamn, område där byggnader som betjänar fiske och båttrafik kan placeras. LV-f, båthamn / fiskestödjepunkt, där byggnader på högst 35 m², kan placeras som betjänar fiske och annan för båttrafik och vattentrafik nödvändiga konstruktioner och anordningar. Byggnaderna förutsätter detaljerad planering. Områden med beteckningen SL är naturskyddsområden som har naturvärden. Området är skyddat enligt naturskyddslagen eller avsett att skyddas.¹³

I följande kapitel beskrivs kort varje ös historia, särdrag och byggnadsbestånd.

Inventoitujen saarten alue käsittää Merenkurkun läntistä ulkosaaristoa, ulottuen pohjoisessa Mustasaaren kunnan alueelle, ja etelässä Maalahden kunnan alueelle. Inventoidut alueet ovat joko osittain tai kokonaisuudessaan Metsähallituksen hallinnoimaa maata. Alueiden inventoinnin teki kesällä 2012 kirjoittaja, arkkitehtiylöpilias Sofia Kellari yhdessä rakennuskonservaattori Hilja Palviaisen kanssa.

Inventoinnissa alueen rakennukset dokumentoitiin ulkoapäin valokuvaamalla ja mittaamalla. Rakennuksista täytettiin myös inventointilomake materiaalien, pintakäsittelyiden ja vaurioiden kartoittamista varten. Mittatietojen perusteella piirretyt pohjakuvat on sijoitettu ilmakuvaan avulla asemapiirros. Saatu asemapiirros on suuntaa antava ja sen tarkkuus palvelee projektin tavoitteita. Tausta-aineiston laajuus vaihtelee saarittain, mikä vaikuttaa asemapiirrosten tarkkuuteen.

Keskenään saaret ovat erilaisia sekä luonnon, koon että rakennuskantansa puolesta. Rakennuskannan ikä, kokonaisuus ja säilyneisyyskin vaihtelevat. Kaiken kaikkiaan inventoiduilla kalastuspaikoilla on noin 90 rakennusta, josta 58 on kalastajakämppejä tai -mökkejä. Lukuun ei sisälly majakanvartijoiden, luotsien, merivartioston tai puolustusvoimien rakennuksia. Vajot, venevajoja tai muita apurakennuksia on 32. Kalastajakämpistä tai mökeistä 29 on rakennettu ennen 1930-lukua ja 29 sen jälkeen. Tietoa kämppeiden tarkasta rakennusajankohdasta ei aina ole, mutta ne voidaan usein karkeasti

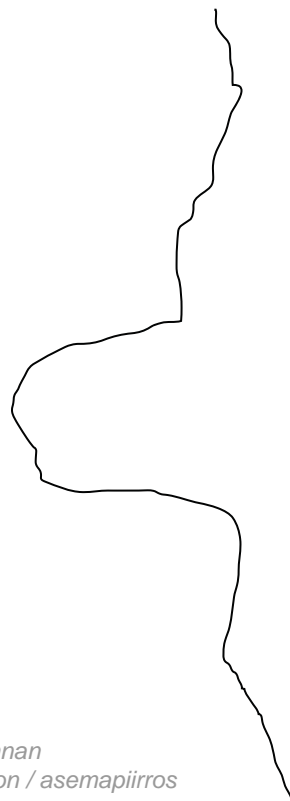
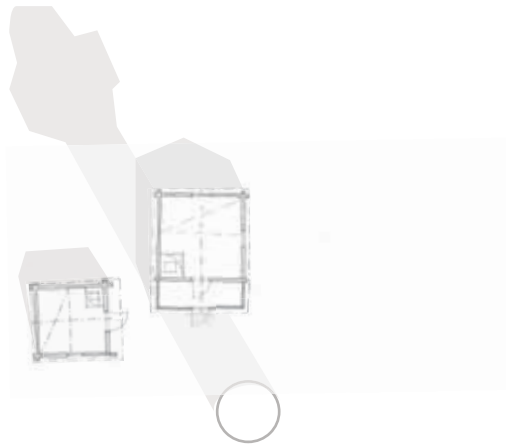
ajottaa rakennustavan avulla. Kalastajakämppeiden kohdalla 1930-luvun jälkeen on tapahtunut merkittävä rakennustavan murros.

Storskäretin ja Storsandenin kalastuspaikoilla on Maalahden rantayleiskaavassa merkintä LV-1/s. Annettu rakennusoikeus jaetaan kalastuskämppeiden lukumäärällä, korkeintaan 30m² kerrosalaa / kpl. Merkintä /s tarkoittaa alueen ympäristön säilyttämistä.¹²

Mustasaassa kaavamerkintä LV-f merkitsee venevalkaman tai kalastuspaikan sijaintia. Norrskär, Utgrynnan ja Storkallan kuuluvat Mustasaaren Björkö-Raippaluodon rantaosa-aluekaavaan. Västra Norrskärin itäranta on merkitty kalastuspaikkana ja Dockenin alue kalasatamana. Kalastuspaikkana on merkitty myös Storkallanilla. Utgrynnanilla, Östra Norrskärillä ja Revetillä kalastuspaikat eivät ole merkittyjä kaavaan. Kaavamerkinnoista löytyy; LV-2, kalasatama, alue missä kalastusta ja veneliikennettä palvelevia rakennuksia voidaan sijoittaa. LV-f, venevalkama / kalastuspaikka, alue missä rakennuksia, korkeintaan 35 m² kerrosalaa, jotka palvelevat kalastusta ja muuta veneliikenteeseen tarpeellisia rakenteita ja rakentaminen edellyttää yksityiskohtaista suunnittelua. SL on luonnonsuojelualue jossa luonnonarvoja, alue joka on suojeltu luonnonsuojelulailta tai tarkoitettu suojeltavaksi.¹³

Seuraavssa luvussa on jokaisesta saaresta lyhyt kuvaus, selostus sen historiasta ja rakennuskannasta.

Utgrynnan
situation / asemapiirros

Fyren byggdes på 1960-talet. Två fiskarbastur från 1880-talet finns bevarade

Majakka on rakennettu 1960-luvulla. Kaksi kalastajakämppää 1880-luvulta on säilynyt.

Utgrynnans fiskarbastur, 1960-tal
Kalastajakämpät Utgrynnanilla, 1960-luvulla

UTGRYNNAN

Långt ute i det yttersta havsbandet på den långsmala, låga och karga kobben Utgrynna har replottfiskarna traditionellt hållit till. Strömmingsfisket gav ännu på 1920-30-talet en betydande inkomst för många replotbor. Hemmanen var små och alla hade inte möjlighet till förvärsarbete.¹⁴

Fyren som dominerar ön, med en höjd på 23,8 meter¹⁴, byggdes 1960 och representerar därmed det yngre byggnadsskiktet i Kvarken. Före fyren byggdes användes fyrskippet Snipan, som dock år 1944 gick på grund och havererade en bit utanför Utgrynnan.¹⁵

Söder om fyren finner man ännu de raka stenplockade båtskärorna där båtarna dragits upp över land. På ön finns idag två fiskerbastur från slutet av 1880-talet kvar, tidigare fanns här 5-6 stycken. Stugorna på ön har även använts för säljakt.

”Säljägare och andra som vistades på ön vintertid eldade dock småningom upp stugorna stock för stock för att det inte fanns annan ved att tillgå, småningom återstod bara de två mest använda stugorna.”¹⁶

Matala karu Utgrynnans utskott är en del av Raippaluodon kalastajakämpä, som är en del av Raippaluodon kalastajakämpä, som är en del av Raippaluodon kalastajakämpä. Silakan kalastus oli vielä 1920–30 luvulla tärkeä tulonlähde monelle raippaluotolaiselle. Maatilat olivat pieniä ja monilla ei ollut mahdollisuutta palkkatyöhön.¹⁴

Saarella sijaitseva majakka dominoi näkyvää 23,8 metrin¹⁴ korkeudellaan. Majakka, joka rakennettiin 1960, edustaa Merenkurkun nuorempaa rakennuskerrostumaa. Ennen majakan rakentamista alueella käytettiin majakkalaivaa. Niistä ensimmäinen, Snipan, joka myöhemmin nimettiin Qvarkeniksi, oli Suomen ensimmäinen majakkalaiva vuonna

1868. Järjestyksessään toinen Snipan ajoi karille ja upposi Utgrynnans läheisyydessä vuonna 1944.¹⁵

Majakan eteläpuolella näkyy saaren yli kulkevat, kivistä ladotut veneumat. Nykyään saarella on kaksi kalastajakämppeä, jotka ovat rakennettu 1880-luvun lopulla. Saarella on ollut viisi tai kuusi kalastajakämppeä. Kämppeä on myös käytetty hylkeenpyyntiin. Kerrotaan, että hylkeenmetsästäjät ja muut saarella vierailleet ovat polttopuiden tarpeessa hyödyntäneet käyttämättömiä kämppeä, jotka ovat sitten hirsi hirrellä hävinneet.¹⁶

Storkallan 2012

På ön finns fyra fiskarbastun, samtliga byggda mellan 1900 och 1960. Det traditionella byggnadsstrukturen är bevarad.

Saarella on neljä kalastajakämpää, jotka ovat rakennettu 1900-1960 luvulla. Perinteinen rakennusstruktuuri on säilynyt.

STORKALLAN

Strax söder om Utgrynnan ligger Storkallan, som också varit replotfiskarnas fiskeläge.

Längs den östra stranden finner man stenplockade båtplatser och uppe på ön syns stenformationer som troligen tillkommit för att man skulle kunna gå torrskodd ute vid gistvallarna.¹⁷

Intill den muddrade hamnen ligger en tät klunga med tre fiskarbastur uppe på ön. En bit söder om klungan ligger ännu en yngre fiskebastu, bestående av två "lägenheter",

samt förråd. Alla de nuvarande fiskebastuna har byggts under 1900-talet, två av dem antagligen under första hälften och två av dem runt mitten av 1900-talet.

Byggnadsstrukturen har ett karakteristiskt uttryck även om fiskebastuna har fått moderna tillägg och förändringar av det yttre.

Utgrynnanin eteläpuolella sijaitseva pieni Storkallanin luoto on myös ollut Raippaluodon kalastajien tukikohta.

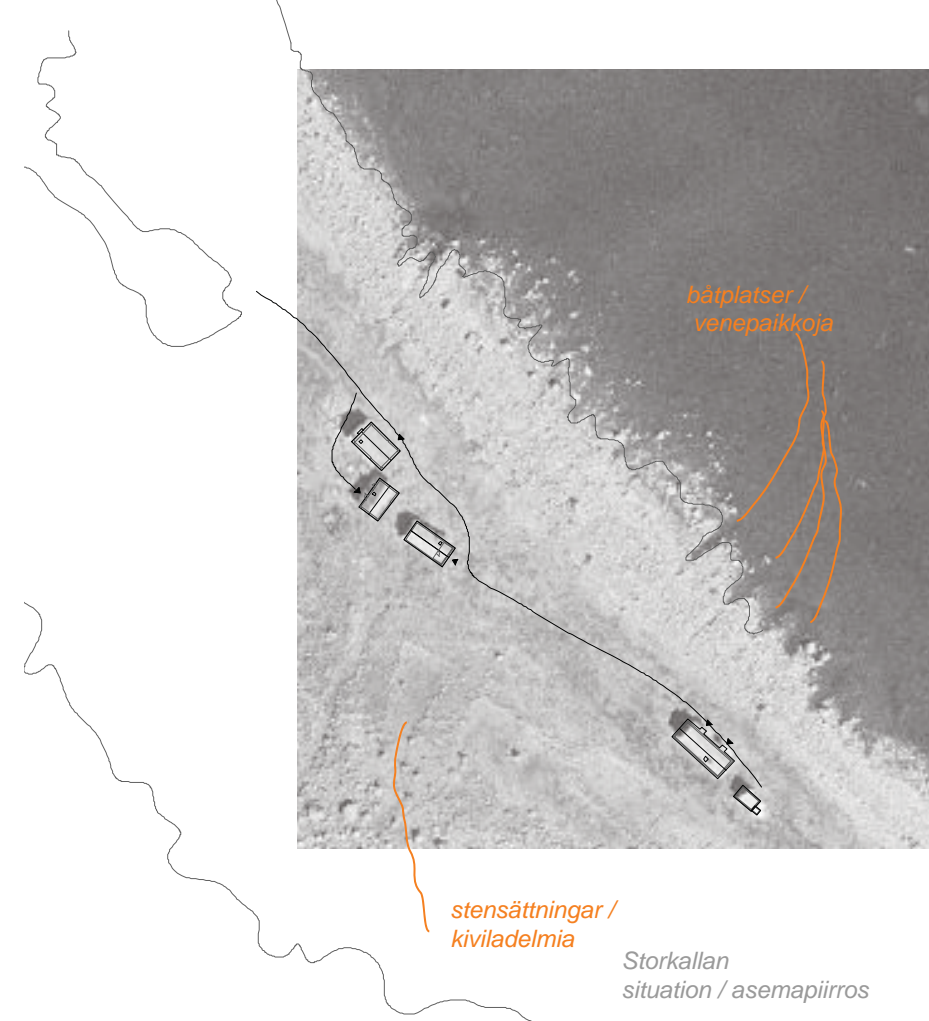
Saaren itärannalla on vielä näkyvissä kivistä ladotut venepaikat. Saarella on kalastajakämpien länsipuolella näkyvissä suorita, polkumaisia kiviladelmia, jotka on tehty jotta verkkojen ripustaminen onnistuisi kuivin kengin veden ollessa korkeallakin.¹⁷

Kolmen kalastajakämpän muodostama tiivis rypäs sijaitsee saaren pienen ruopatudun ve-

nesataman tuntumassa. Ryhmän eteläpuolella sijaitsee nuorempi, kahdesta asuinyksiköstä koostuva kämppää vajoineen.

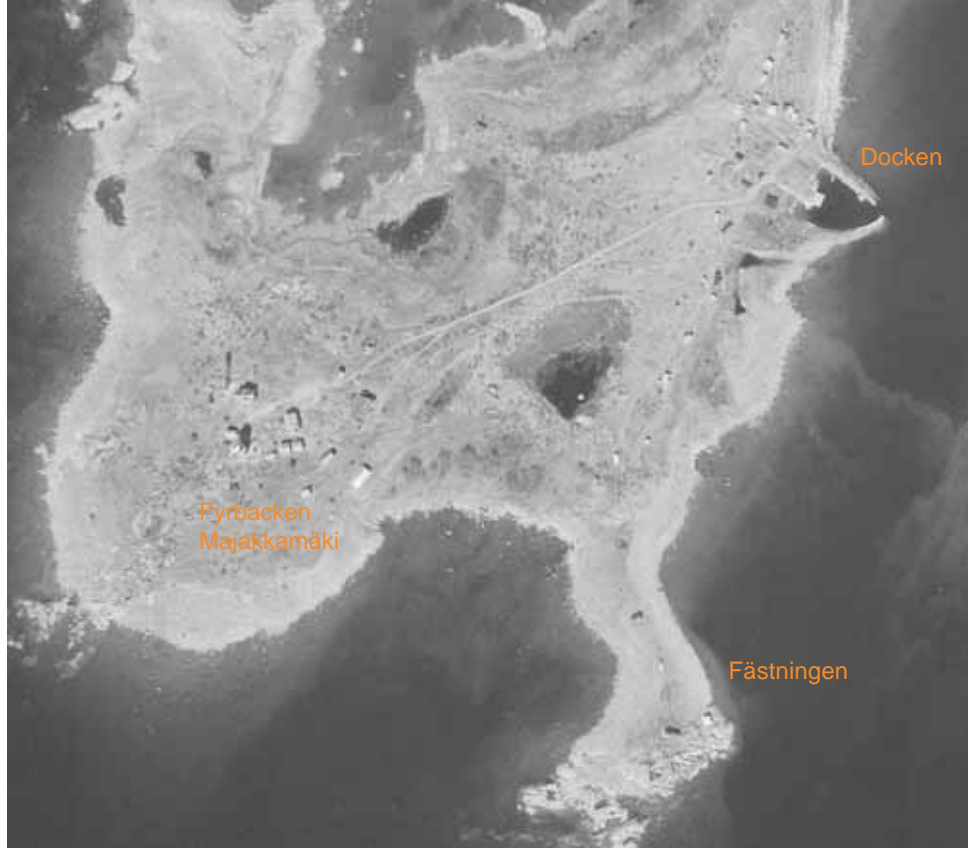
Saaren kämpät on kaikki rakennettu 1900-luvulla. Kaksi on oletettavasti 1900-luvun alkupuoliskolta ja kaksi on rakennettu 1950-60.

Rakennuskannan massoittelu ja tilamuodostus viestivät alueen perinteisestä rakentamisesta, vaikka kämppien ulkoasu on muuttunut osittain perinteistä poikkeavaksi.

Storkallan situation / asemapiirros

Fyren togs i bruk år 1848. Lotsarna flyttade hit från Östra Norrskär under 1800-talet.

Ön administrerades av försvarsmakten under åren 1941 - 2000.

Det finns idag 23 fiskebastun på ön, varav särskilt det yngre byggnadsbeståndet bjuder på varierande utformning.

Majakka otettiin käyttöön vuonna 1848. Luotsit siirtyivät saarelle Östra Norrskäriltä 1800-luvulla.

Saari on ollut puolustusvoimien hallinnassa vuosina 1941-2000.

Nykyään saarella on 23 kalastajakämpää. Kalastuspaikan rakennuskanta on monimuotoista, erityisesti nuorempien kalastajamökkien ansiosta.

Norrskärs fyr 1890-tal /
Norrskärin majakka 1890-luvulla
(MKL)

VÄSTRA NORRSKÄR

Norrskärsarkipelagen ligger omslutet av det öppna havet ungefär 22 kilometer rakt västerut från Vallgrund¹⁸. Ögruppen består av Västra och Östra Norrskär samt ett antal mindre holmar och skär. Västra Norrskär är cirka 30 hektar till ytan och den högsta punkten på fyrbacken ligger 10 meter över havet.¹⁹

Det mångskiftande byggnadsbeståndet och byggnadsskikten vittnar om öns händelserika historia. Öns aktörer, som alla lämnat sina spår, har genom tiderna varit många.

På öns högsta höjd, fyrbacken, finns fyr- och lotssamhället. Fyren som togs i bruk 1848, var då Kvarkens första. Den åttakantiga fy-

ren uppförd i rödtegel och granit var en av de fjorton tegelfyror som byggdes i Finland under 1800-talet.¹⁹ Fyren ritades vid överintendentenskontoret av arkitekt Ernst Lohrmann²⁰. Liknande fyror uppfördes vid Russarö i Hangö och Söderskär i Borgå²¹. Lohrmann ritade även flera av fyrvaktarsamhällets byggnader så som bod, latrin, bastu och bostadshuset, vilka långt följer en form av modellritningar.²²

Bränslet och tekniken i fyren har under årens lopp förändrats, så även dess arkitektur. Fyrens karaktäristiska tegelarkitektur försvann genom en drastisk förändring år 1930. För att förstärka konstruktionen göts en 30 centimeter tjock betongmantel på utsidan av

Avomerens omkringliggande Norrskärin saariryhmään kuuluvat Västra ja Östra Norrskär, sekä muutamia pienempiä saaria ja luotoja. Saariryhmä sijaitsee noin 22 kilometriä suoraan länteen Vallgrundista¹⁸. Västra Norrskärin (noin 30 ha) korkein kohta majakkamäellä on 10 metriä merenpinnan yläpuolella.¹⁹

Saaren tapahtumarikas historia näyttäytyy selkeästi moninaisen rakennuskannan ja erilaisten kerrostumien myötä. Toimijoita saarella on vuosien varrella ollut monia ja ne kaikki ovat jättäneet omat jälkensä.

Västra Norrskär toimi jo 1750-luvulla kruunun kalastusvetenä. Saaren korkeimmalla mäellä sijaitsee majakka- ja luotsiyhteisö. Majakka, joka valmistui 1847, oli valmistuttuaan Merenkurkun ensimmäinen. Kahdek-

sankulmainen graniitista ja tiilestä rakennettu majakka on yksi Suomen neljästätoista 1800-luvulla rakennetusta tiilimajakasta.¹⁹ Majakan on piirtänyt yli-intendenttikonttorissa arkkitehti Ernst Lohrmann²⁰. Samantyyppiset majakat on Hangon Russarössä ja Porvoon Söderskärissä²¹. Lohrmann on piirtänyt myös monet majakkayhteisön rakennusten piirustukset, kuten majakanvartijoiden asuintalon, sekä vaja-, käymälä- ja saunarakennuksen piirustukset, jotka pitkälti ovat mallipiirustusten mukaisia.²²

Oleellinen ulkomuodon muutos tapahtui vuonna 1930 kun majakan punatiiliset julkisivut peittyivät rakennetta vahvistavan valetun betonimanteli alle. Ensin majakka maalattiin puna-valkoiseksi, mutta väritys muutettiin myöhemmin nykyiseen musta-valkoiseen.²²

läs mer / lue lisää...

Meriväyliin rakennusperintö

Harri Nyman, 2009

Museovirasto, Helsinki

finns även på museiverkets hemsida,
löytyy myös museoviraston verkkosivuilta,
www.nba.fi/fi/File/1005/meriväyliin-rakennusperinto.pdf

Suomen majakat - Finska fyrar

Seppo Laurell, 1999

Nemo, Merenkulkulaitos

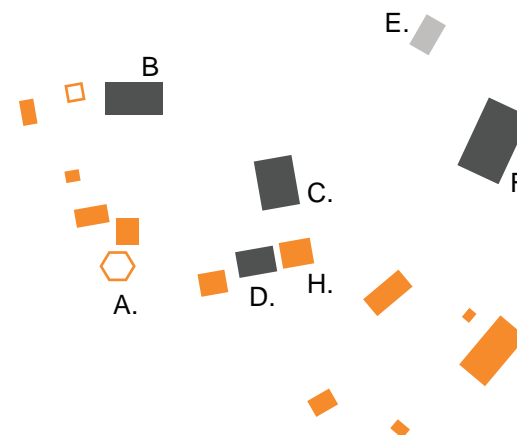
Valo merellä

Suomen majakat - Finlands fyrar 1753-1906

Seppo Laurell, 2009

John Nurmisen säätiö / John Nurmisen stiftelse

FYRBACKENS BYGGNADER MAJAKKAMÄEN RAKENNUKSET

A. Fyren / Majakka	1846
B. Lotsstugan / Luotsitalo	flyttad 1921
C. Fyrbetjäningens boningshus Majakanvartijoiden asuintalo	1848
D. Äldre fyrvaktarens boningshus Vanhemman majakanvartijan asuintalo	1908
E. Kronobastun / Kruununsauna	1876 / 1930
F. Militärkasernen / Kasarmirakennus	1938
G. Sjöbevakarnas och arméns bastu Merivartioston ja armeijan sauna	
H. Bod / vaja	1848

■ Bostadshus
Asuinrakennus

■ Bod / förråd / tekniskt utrymme
Vaja / varasto / teknistä tila

■ Bastu
Sauna

Fyrbacken / Majakkamäki 2012

tegelfasaden. Fyren målades därefter först röd-vit men senare ändrades färgsättningen till den nuvarande svart-vita.²² Fyren automatiserades 1987, varpå Finlands siste fyrvaktare slutar.

När den gamla lotsstugan blev för liten, flyttades den stora lotsstugan i två våningar från Vallgrund till ön på 1920-talet. De sex lotsarnas arbetsperiod på Norrskär berodde på issituationen, oftast arbetade lotsarna från maj till januari. Även lotsarnas familjer bodde sommartid på ön, så somrarna var livliga ute på Norrskär. Vid sekelskiftet 1900 fanns sommartid till och med en liten butik på ön. Lotsarna och fyrvaktarna fick en betydande tilläggsinkomst av fiske, säljakt och även hantverk, såsom fiskkärl, möbler och fönster.²³

Under åren 1941-2000 administrerades området av försvarsmakten. Ett märkbart bygg-

nadsskikt från denna tid är de bunkrar och andra strukturer som finns runt omkring på ön. Kasernbyggnaden uppförd 1938 i fyrbackens sluttning uppvisar i fasaden en del funktionalitiska drag. Kasernen användes 1945-53 av sjöbevakarna.

Ännu under 1910-talet var lotsarna tvungna att dra upp sina båtar på land med hjälp av en vinsch. Den nya, skyddade hamnen, den så kallade Docken byggdes 1915.²⁴

Fiske och jakt

Norrskär har fungerat som fiskestödjepunkt redan under medeltiden, främst för mustasaaribönderna. Redan under 1600-talet sökte sig fiskare ända från Kronoby till ön. Norrskär blev 1750 kronofiskeläge och fiske- samt sälfångsträtten arrenderades ut för 5-15 år i taget. De på området fritt fiskande mustasaaribönderna motsatte sig skarpt arrangemanget, men utan resultat.²⁵

Majakka automatisoitiin 1987, sen myötä Suomen viimeinen majakanvartija siirtyi saarelta pois.

Isokokoinen kaksikerroksinen luotsitalo siirrettiin saarelle 1920-luvulla. Vallgrundista vanhan luotsitalon käytyä liian ahtaaksi. Saaren kuuden luotsin työkausi oli riippuvainen jäätilanteesta, mutta yleensä luotsit työskentelivät toukokuusta tammikuuhun. Luotsien perheet asuivat kesäisin myös saarella, joten kesät olivat vilkasta aikaa. Vuosisadan 1900 vaihteessa jopa pieni kauppa oli auki kesäkuukausina. Luotsit ja majakanvartijat saivat tärkeän lisätulon kalastuksen ja hylkeenpyynnin lisäksi myös tekemiensä käsitöiden avulla, kuten esimerkiksi kalatynnyreistä, huonekaluista ja ikkunoista.²³

Vuosina 1941 - 2000 saari oli puolustusvoimien hallinnassa. Hyvin näkyviä kerrostumia tältä ajalta ovat ympäri saarta olevat bunk-

kerit. Majakkamäen juurella sijaitsee funktionalismin piirteitä omaava, hirsirakenteinen 60-hengen kasarmirakennus, joka on rakennettu vuonna 1938. Vuosina 1945 - 1953 kasarmirakennus oli merivartioston käytössä

Vielä 1910-luvulla luotsit joutuivat vetämään veneensä ylös maalle vinssin avulla varsinaisen sataman puuttuessa. Nykyinen suojaista rakennettu satama, niin sanottu Dokken, rakennettiin vuonna 1915.²⁴

Kalastus ja pyynti

Kalastajien tukikohtana saari on toiminut etenkin mustasaarelaiten keskuudessa aina keskiajalta asti. Norrskärille hakeutui jo 1600-luvulla myös kalastajia niinkin kaukaa kuin Kruunupyystä. Norrskär päättyi 1750-luvulla kruunun kalastustukikohdaksi ja sekä kalastus- että hylkeenpyyntiluvat vuokrattiin 5-15 vuoden sopimuksilla. Siihen asti alueella vapaasti pyytäneet mustasaarelaiset

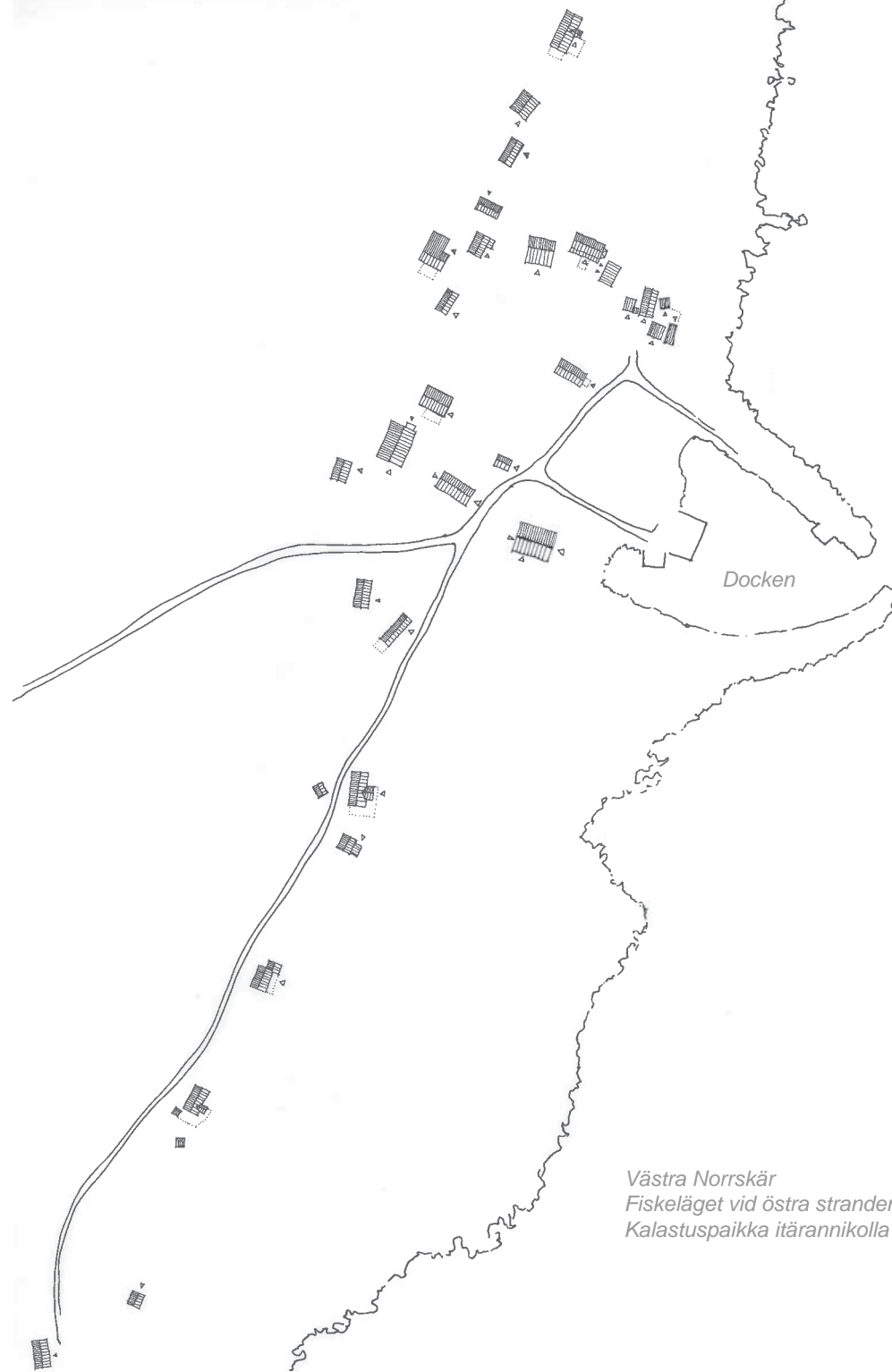
Vy söderut längs östra stranden / Näkymä itärantaa pitkin etelään 1983 (SLS)

Vy söderut längs östra stranden / Näkymä itärantaa pitkin etelään 2012

Byggnader vid Docken / Rakennukset Dokkenin tuntumassa 2012

*Västra Norrskär
Fiskeläget vid östra stranden
Kalastuspaikka itärannikolla*

*Fiskebastur och fiskestugor vid Docken / Kalastajakämppiä ja kalastajamökkejä, Dokkenin tuntumassa.
(Österbottens förbunds bildarkiv / Göran Strömfors 1996)*

*Byggnadsstruktur vid fästningen
Kaakkoisniemekkeen rakennusstrukturi*

Vid Docken, den nuvarande hamnen vid den östra stranden, står fiskarbasturna i en tät klunga. Fiskarsamhället flyttade från den så kallade "Täänskatan" eller "Närrhamnen", till den östra sidan när hamnen byggdes²⁴. Fiskarbasturna fortsätter längs den östra stranden ända ner till den södra udden, den så kallade Fästningen. Fästningen var tidigare ett skilt skär, men har så småningom växt ihop med ön. Idag finns 23 fiskarbastur eller fiskarstugor på Västra Norrskär.

Fiskarbasturnas byggnadsbestånd är varierat, framförallt bland de yngre fiskarstugorna. De yngre stugorna urskiljer sig ofta med sitt rika formspråk. Stugornas fritidsanvändning syns genom de många trädäck, husutrustning samt tillbyggnader av olika slag som

tillkommit. Det allmänna intrycket ges av den röd vita färgsättningen, ett rätt så enhetligt taklandskap och samtidigt ett väldigt splittprat, frigjort formspråk. De traditionella fiskarbasturna har vid sin sida fått nya moderna fiskarstugor, en del för 1960-talet typiska stugor. Av det äldre byggnadsbeståndet är en del oigenkännligt på grund av ändringar och tillbyggnader, medan andra har den ursprungliga karaktären bevarad.

vastustivat vahvasti järjestelyjä, kuitenkin tuloksetta.²⁵

Itärannalla nykyisen sataman, Dokkenin tuntumassa kalastajakämpät muodostavat tiiviin yhteisön. Kalastajayhteisön keskittymä siirtyi entisestä pohjoissatamasta, niin kutsutusta Täänskatanista tai Närrhamnenista, itärannalle Dokkenin rakentamisen myötä²⁴. Kalastajakämppien muodostama nauha jatkuu itärantaa pitkin aivan eteläniemekkeen kärkeen saakka. Niemeke, niin kutsuttu fästningen, oli aiemmin erillinen luoto. Saarella on nykyään 23 kalastajakämppeä.

Kalastajakämppien rakennuskanta on monimuotoista, erityisesti nuorempien kalastajakämppien ansiosta. Uudet kämpät erottuvat useasti monimuotoisen ulkomuotonsa joh-

dosta. Kämppien vapaa-ajan käyttö näkyy terassien rakentamisena sekä erilaisina laajennuksina ja talovarusteluna. Yleisilmettä leimaa yhtenäinen puna-valkoinen värytys, suhteellisen yhtenävä kattomaailma ja samalla hyvin rikkoutunut, vapautunut muotomaailma. Perinteiset kalastajakämpät ovat saaneet rinnalleen moderneja mökkejä, joista osa on tyypillisiä 1960-luvulle. Vanhemmasta, ennen 1930-lukua rakennetusta rakennuskannasta osa on muutettu tunnistamattomaksi lisärakentamisen ja muutosten johdosta, kun taas toiset ovat säilyttäneet hyvin alkuperäisen olemuksensa.

Idag finns sex fiskebastur på ön, de flesta ursprungligen traditionella timrade bastur.

Vid den östra udden finns en blinkfyr.

På Revet finns en ensam fiskarbastu samt ett gammalt salthus finns på ön.

Saarella on kuusi kalastajakämpää, joista suurin osa alunperin hirrestä veistettyjä perinteisiä kämppejä.

Itäniemekkeeltä löytyy majakka.

Reveltä löytyy yksittäinen kalastajakämpä ja vanha suolahuone.

ÖSTRA NORRSKÄR - REVET

Ön har sedan 1985 administrerats av Forststyrelsen. Öns högsta punkt är cirka 11 meter över havet.

Vid Hamnskatan ligger en klunga med fyra fiskarbastur. De två resterande ligger vid den västra udden, Skadberget. Flera av fiskarbasturorna flyttades hit under 1950-talet. Byggnadsbeståndets struktur och massa är välbevarade.

Lotsarna på Östra Norrskär flyttades till Västra Norrskär under 1870-talet. Då flyttades även den år 1851 byggda lotsuppvaktningstugan över till Västra Norrskär.²⁶ På ön syns ännu grunden av lotsstugan. Ett par jungfrudanser finns väster om öns högsta punkt.

Lotsarna använde ännu efter flytten Östra Norrskär för bete och höbärgning. Får hölls också på ön. Fårhållningen fick fortsättning

genom Gunnar Gers fåruppfödning.²⁷

Karelaren och löjtnanaten Gunnar Gers, född i Viborg, ansökte och fick år 1946 enligt jordanskaffningslagen större delen av ön. Den som fiskelägenhet reserverade sydöstra änden av ön samt den av lotsverket ägda östra udden, ingick inte i lägenheten. Lägenheten fick namnet Östra-Norrskär lägenhet nr 1 i Kvarken-Norrskär by av Replot kommun. Byn blev därmed Finlands minsta och har aldrig haft fast bostättning.²⁷

En uppförd timmerstomme vittnar om det pensionat som Gers planerat uppföra. Timmerstommen är anskaffad från en byggnad invid Kervo järnvägsstation²⁷. Efter att Gers avlidit 1983 inlöste staten marken 1985.

Saari on ollut Metsähallituksen hallinnassa vuodesta 1985. Saaren korkein kohta on noin 11 metriä merenpinnasta.

Hamnskatassa kalastajakämpät muodostavat pienen ryhmän, johon neljä saaren kuudesta kämpästä kuuluu. Kaksi muuta sijaitsee läntisellä niemellä, niin kutsutulla Skadbergetillä. Rakennuksista useampi on siirretty saarelle 1900-luvun puolivälissä. Kalastajakämppeiden alkuperäinen massa ja struktuuri on säilynyt.

Östra Norrskärilla toimineet luotsit siirrettiin 1870-luvulla Västra Norrskärille. Samalla siirrettiin myös vuonna 1851 rakennettu luotsien asuintalo.²⁶ Saarella on vielä nähtävissä luotsituvan perustuksia. Pari jutulintarhaa löytyy myös saaren korkeimmasta kohdasta länteen.

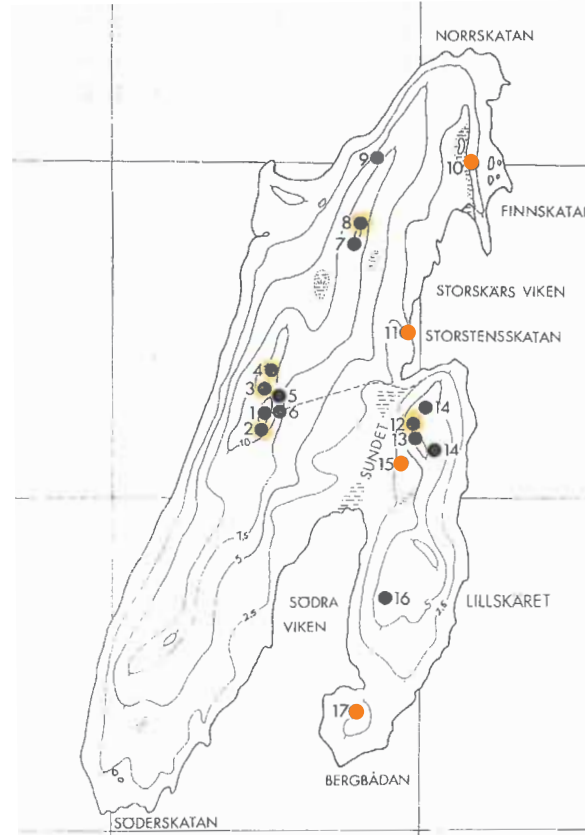
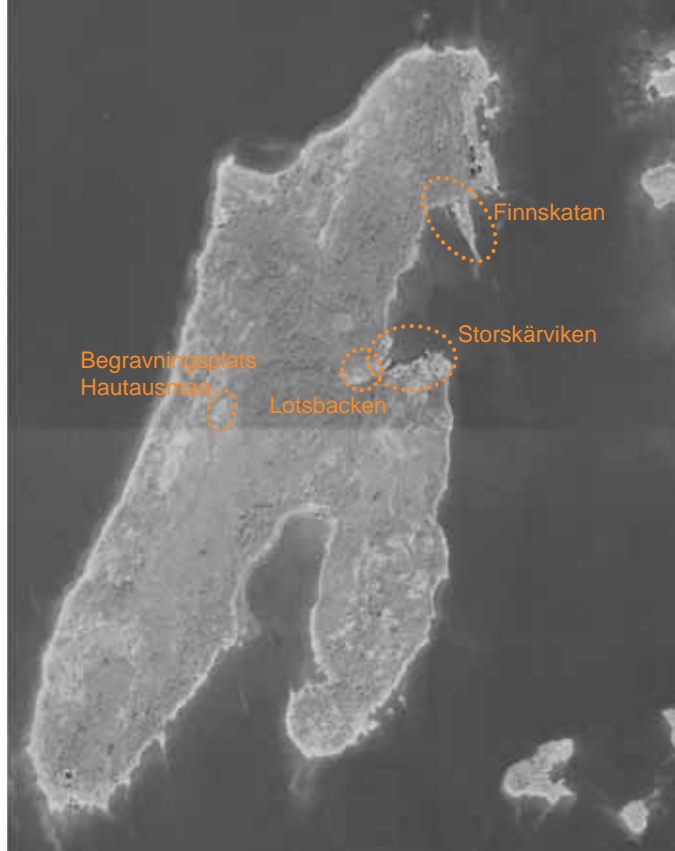
Luotsitoiminnan siirron jälkeenkin luotsit

hyödynsivät saarta lehmien laiduntamiseen ja heinän niittämiseen, myös lampaita on saarella pidetty. Lampaiden pito sai jatkumon Gunnar Gersin lampaankasvatuksen myötä.²⁷

Lutnantti Gunnar Gers haki ja sai karjalaisena, Viipurissa kasvaneena, vuoden 1946 maanhankintalain mukaisesti ison osan saaresta. Luotsilaitoksen omistama itäinen niemi ja kalastajatilaksi varattu kaakkoisniemi eivät siirtyneet Gersin omistukseen. Muodostettu tila sai nimekseen Östra-Norrskärin tila nro 1 Merenkurkku - Norrskärin kylä Raippaluodon kunnassa ja oli näin Suomen pienin kylä, jossa ei koskaan ole ollut pysyvää asutusta.²⁷

Gersin suunnittelema majatalo ei koskaan valmistunut. Keravan rautatieasemalta hankittu hirsirakennus on vieläkin ilman toista kerrosta²⁷. Gersin kuoltua 1983 valtio lunasti tilan vuonna 1985.

STORSKÄR

1. KYRKOGRÅDEN / HAUTAUSMAA
2. JUNGFRUDANS / JATULINTARHA
3. JUNGFRUDANSER 2st / JATULINTARHOJA
4. JUNGFRUDANSER okänt antal / JATULINTARHOJA tuntematon määrä
5. TOMTNING stor cirkelrund
YÖPYMISSUOJA iso pyöreä
6. TOMTNINGAR / YÖPYMISSUOJA
7. STENKUMMEL / KIVIRYKELMÄ
8. JUNGFRUDANS / JATULINTARHA
9. KOMPASS / KOMPASSI
10. TOMTNINGAR / YÖPYMISSUOJIA
11. TOMTNINGAR / YÖPYMISSUOJIA
12. JUNGFRUDANS / JATULINTARHA
13. STENKUMMEL / KIVIRYKELMÄ
14. KOKPLATSER / KEITTOPAIKKA
15. TOMTNINGAR / YÖPYMISSUOJIA
16. KOMPASS / KOMPASSI
17. TOMTNINGAR / YÖPYMISSUOJIA

- *ligger vid 2,5 meterskurvan*
Resten av lämningarna som ligger ovanför fem-meterskurvan är äldre
- *sijoittuvat 2,5 korkeuskäyrän tuntumaan. Muut muinaisjäännökset, jotka sijoittuvat viiden metrin korkeuskäyrän yläpuolelle, ovat vanhempia.*

(Annika Sander 1984 / preliminär rapport)

STORSKÄR - Malax / Maalahti

Storskär är känt för sin begravningsplats, som gav ön namnet Kirkegårdsskär på 1500-talet. Stensätningar vittnar om att här funnits ett mycket gammalt utskärsfiskeläge. I riksarkivets räkenskaper från 1500-talet, omnämns Kirkegårdsskär som mustasaariböndernas förnämsta fiskeläge. År 1564 låg på ön 76 bönder i 38 båtar med totalt 120 skötnät i strömmingsfiske.²⁸ Säljakst med nät bedrevs under hösten. Säljakten gav en viktig inkomst för många fiskare. Sälhudarna var mycket eftertraktade och värdefulla.

Fisket i ytterskärgården har under århundradena haft både livligare och lugnare perioder, men efter 1800-talets slut har fisket

minskat.²⁸ Fiskevattnet här övergick vid storskiftet på 1770-talet i kronans ägo, som arrenderade fiskerätten till solfbor, malaxbor och bergöbor. Fiskevattnet som då redan ockuperades av bönder från Solf och Korsholm, gjorde inte saken mindre komplicerad. Tvisterna ledde till att Storskär blev malaxbornas fiskeläge, medan Skvättan, Ljusån och Storsanden blev sundombornas fiskeläge.²⁹

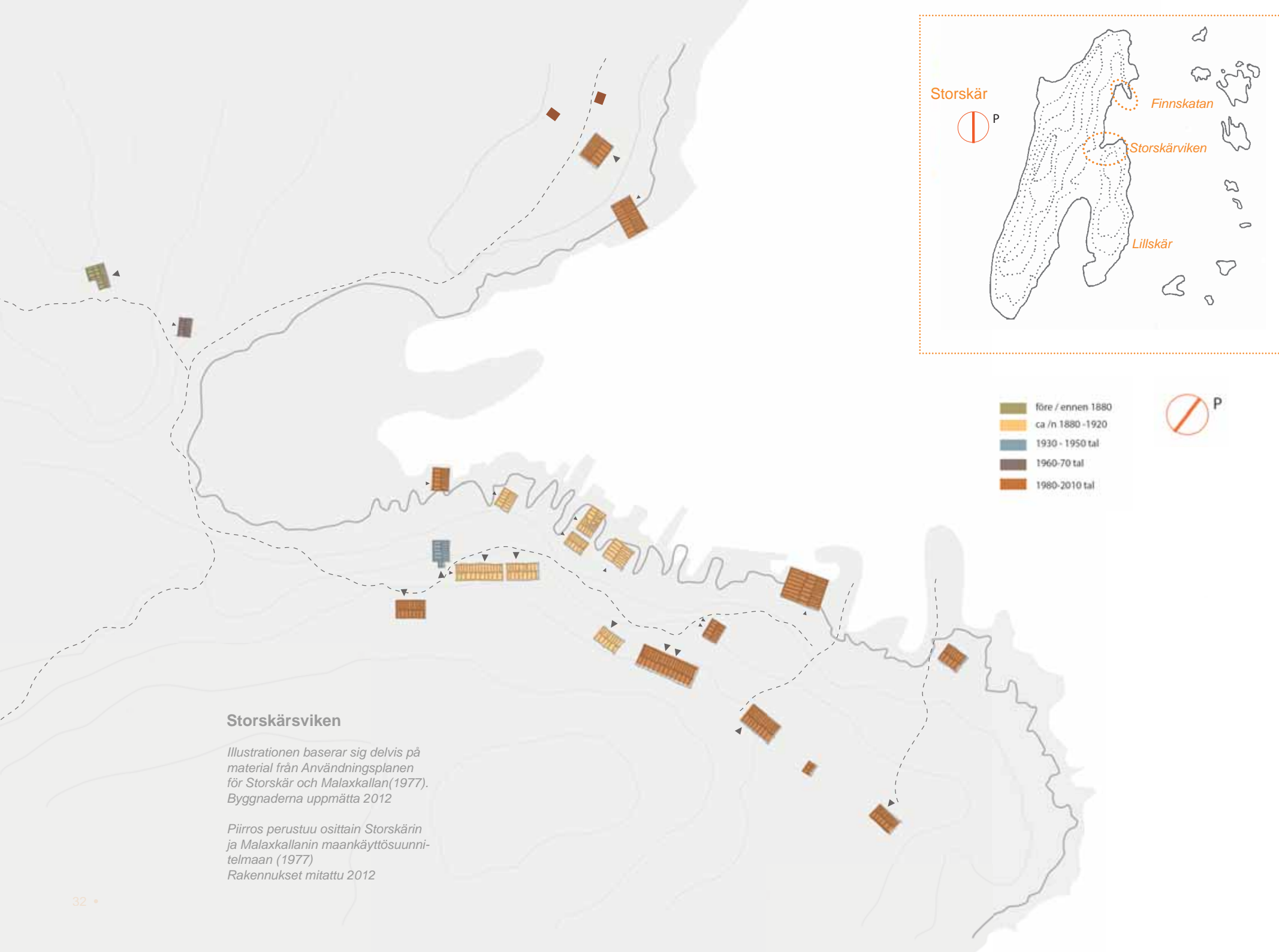
Tidigare bestod ön av två separata skär, Stora Rönnskär och Lill Rönnskär, som numera växt samman. De två uppkomna vikarna kallas därmed Södraviken och Storskärsviken även kallad Storstensviken, som utgör

Hautausmaastan tunn ett Storskär namnet 1500-luvulla Kirkegårdsskäriksi. Saaren kivilademat viittaavat siihen, että se olisi hyvin vanha ulkosaariston kalastuspaikka. Kansallisarkistosta löytyvässä 1500-luvun kirjanpidossa Kirkegårdsskär mainitaan mustasaarelaisten maanviljelijöiden hie-noimpana kalastuspaikka. Vuonna 1564 saarella oli 38 venettä ja 76 maanviljelijää, joilla oli yhteensä 120 silakkaverkkoa.²⁸ Hylkeenmetsästys tapahtui syksyisin verkoilla. Hylkeenpyynti oli pitkään tärkeä toinen tulon-lähde monelle kalastajalle, hylkeennahka oli hyvin haluttua ja erittäin arvokasta.

Kalastuksessa on ulkosaaristossa ollut vilk-

kaampia ja rauhallisempia jaksoja vuosisatojen aikana, mutta 1800-luvun jälkeen kalastus on vähentynyt.²⁸ Storskäretin kalastusvesi siirtyi isojaon myötä kruunulle, joka vuokrasi kalastusoikeuden sulvalaisille, maalahtelaisille ja bergöläisille. Se että kalastusvesillä kalasti jo ennestään maanviljelijöitä Sulvasta ja Mustasaaresta ei tehnyt asiasta helpompaa. Kiista johti siihen että Storskäretistä tuli maalahtelaisten kalastuspaikka kun taas Skvättan, Ljusån ja Storsanden jakautuivat sundomilaisten kalastuspaikoiksi.²⁹

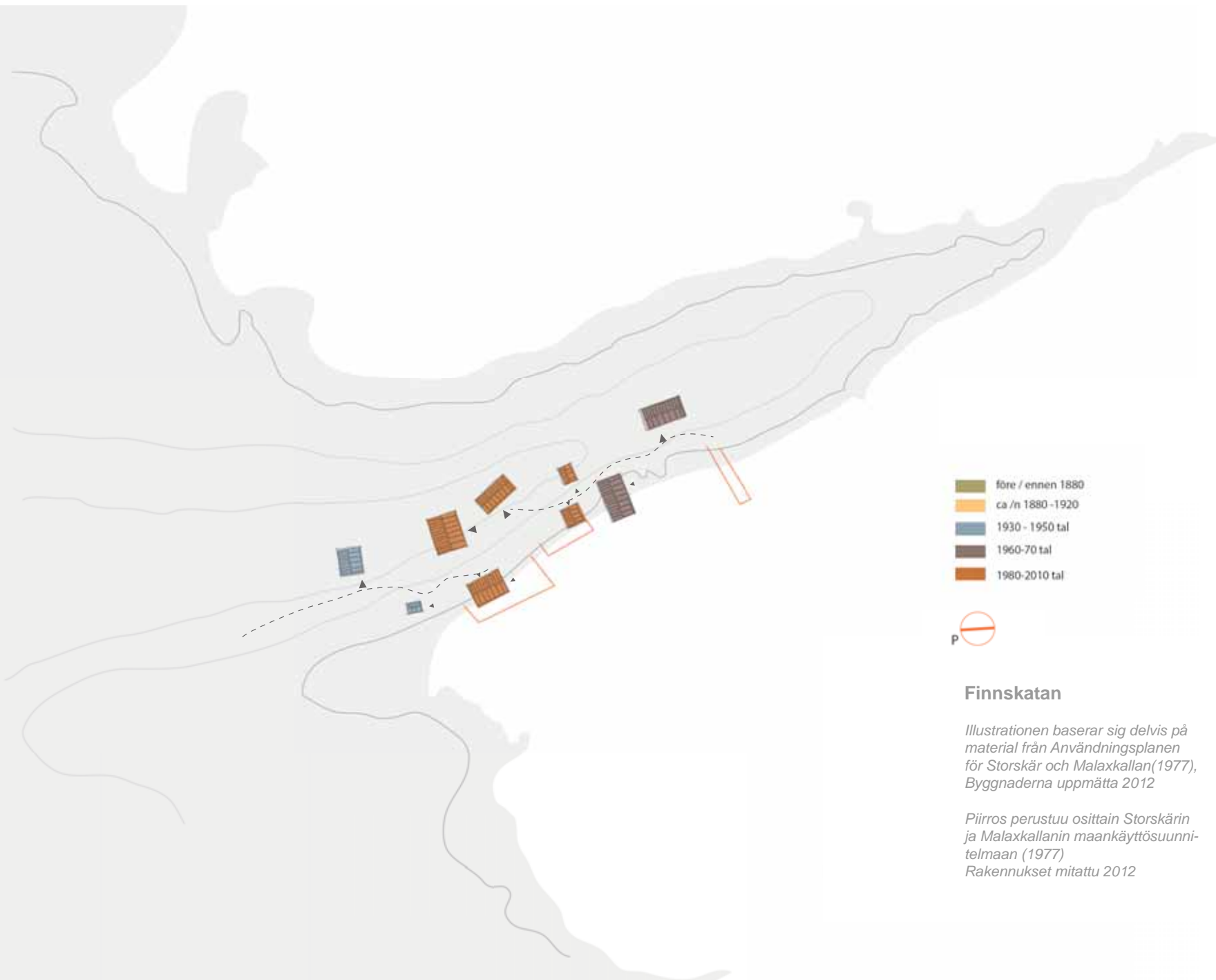
Aikaisemmin saari koostui kahdesta saaresta, niin kutsutuista Stora ja Lill Rönnskäristä,

Storskärsviken

Illustrationen baserar sig delvis på material från Användningsplanen för Storskär och Malaxkallan(1977). Byggnaderna uppmätta 2012

Piirros perustuu osittain Storskärin ja Malaxkallanin maankäyttösuunnitelmaan (1977) Rakennukset mitattu 2012

Finnskatan

Illustrationen baserar sig delvis på material från Användningsplanen för Storskär och Malaxkallan(1977), Byggnaderna uppmätta 2012

Piirros perustuu osittain Storskärin ja Malaxkallanin maankäyttösuunnitelmaan (1977) Rakennukset mitattu 2012

*Storskärs fiskeläge, 1986
Storskärin kalastuspaikka, 1986
(Aktiv Närkultur / Göran Strömfors)*

Bevarade bodar vid Storskärsviken, foto taget år 1973
Säilyneitä vajoja Storskärsvikenillä, kuva vuodelta 1973
(SLS)

en naturligt skyddad hamn. Markägoförhållandena har länge varit något oklara. Lillskärsdelen administreras av Forststyrelsen och Storskärdelen tillhör Ytter- och Övermalax samfällighet. Eftersom staten, i detta fall Forststyrelsen, administrerar vattenområdena kring Storskär, tillfaller tillandningarna på samfällighetens område staten. Gränsen följer 1803 års vattenlinje.³⁰

Fiskarbastuna är idag koncentrerade till Storskärsviken och Finnskatan, där fiskarstugorna representerar ett yngre byggnadsbestånd. Finnskatan har fått sitt namn på grund av de finskspråkiga bönder från Laihela och Kyro som höll till på udden³¹. Runt Storskärsviken finns idag 9 fiskarbastun eller fiskarstugor och på Finnskatan finns fyra stycken. Därtill finns ett rikt och varierat bestånd av bodar och båthus. Den äldsta stugan, som finns uppe på husbacken, även kallad lotsbacken, är från 1800-talets början. Fiskeläget har delvis drastiskt förändrats genom åren, mycket av den äldre bebyggelsen har försvunnit och nytt tillkom-

mit. Djurhållningens fähus och svinstior har försvunnit och den nuvarande fiskebasturna eller -stugorna används främst för fritidsbruk. Av Storskärs nuvarande bebyggelse är en anmärkningsvärt stor del, cirka 43%, relativt ung, byggt efter 1980. Den yngre bebyggelsens placering har långt följt den 1977 gjorda användningsplanen för Storskär och Malaxkallan. Bebyggelsestrukturen på Finnskatan ger ställvis goda exempel på lyckat förverkligande av moderna fiskarstugor och anpassning till kulturmiljön.

Fotografier från Storskär tagna under 1900-talets början ger en karg och väldigt olik bild av ön jämfört med öns nuvarande ställvis frodiga växtlighet. Lotsarna på Rönnskär arrenderade rätten av malaxborna att höbärga på Storskär ännu under första halvan av 1900-talet. År 1949 bärgade ännu tre familjer hö på Storskär.³² Efter att den tidigare höbärgnings-, slätter- och beteskulturen avtagit har buskar och träd bildat snår och skogar.

jotka nykään ovat maan kohoamisen myötä liittyneet yhteen. Muodostuneita lahtia kutsutaan Södravikeniksi ja Storskärsvikeniksi. Storskärsvikeniä kutsutaan myös Storstensvikeniksi. Storskärsviken muodostaa suojaisan venevalkaman.

Maanomistussuhteet ovat pitkään olleet hiukan epäselvät. Metsähallitus hallinnoi Lillskäriä kun taas Ytter- ja Övermalaxin jakokunnat hallinnoivat Storskäriä. Koska valtio, tässä tapauksessa Metsähallitus, hallinnoi vesialueita saaren ympärillä, tulee myös vesijättömaa valtion hallintoon. Raja seuraa vuoden 1803 vesirajaa.³⁰

Kalastuskämpät ovat nykään keskittyneet Storskärsvikenin, eli lahden tuntumaan sekä Finnskatan niemelle, missä kalastajakökit edustavat nuorinta rakennuskantaa. Finnskata on saanut nimensä niemellä asuneiden, Laihiasta ja Kyröstä tulleiden suomenkielisten maanviljelijöiden mukaan³¹. Storskärin lahden ympärillä on nykään yhdeksän kalastajakämpää ja Finnskatala neljä. Lisäk-

si on monimuotoinen kokoelma eri-ikäisiä vajoja ja venevajoja. Vanhin rakennus on 1800-luvulta. Se sijaitsee Husbackenilla, jota kutsutaan myös Luotsimäeksi. Saaren ympäristö ja rakennuskanta on osittain merkittävästi muuttunut vuosien myötä, iso osa vanhasta rakennuskannasta on kadonnut ja uutta on rakennettu. Eläimiä ei saarella enää pidetä, joten myös navetat ja sikalat ovat hävinneet ja nykään kämpät ja mökit palvelevat suurimmaksi osaksi vapaa-ajankäyttöä.

Storskäretin rakennuskannasta huomattavan iso osuus, noin 43%, on suhteellisten nuorta, eli 1980-luvun jälkeen rakennettua. Uuden rakennuskannan sijoitus on pitkälti seurannut vuonna 1977 tehtyä Storskäretin ja Malaxkallanin maankäyttösuunnitelmaa. Finnskatan 1960-luvun rakennuskanta edustaa hyvin ympäristöönsä sovitettua modernimpaa rakentamista.

Saarelda otetut valokuvat 1900-luvun alusta antavat paljon karumman kuvan saaren luonnosta nykypäivän osittain hyvin rehe-

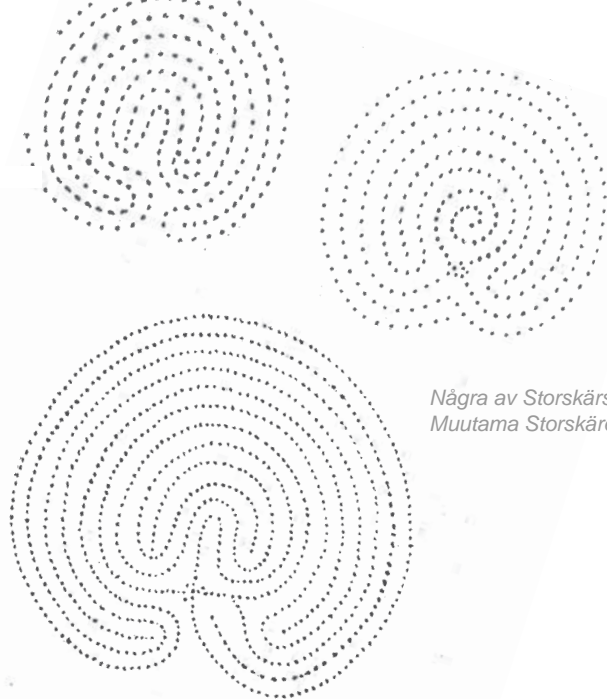
Storskär, Husbacken cirka 1910-tal / Storskär, Luotsimäki noin 1910-luvulla
(MVK)

1970-tal / 1970-luku (SLS)

Bevarad stuga
Säilytetty kämppä

2012

Några av Storskärs jungfrudanser
Muutama Storskäretin jätulintarhoista

Fornlämningarna berättar om öns händelserika historia. På öns högsta punkt, 12 meter över havet, ligger begravningsplatsen omhändertagen av en stenmur. De tre ingångarna genom muren finns i norr, öst och söder. Hur och när begravningsplatsen uppkom är osäkert. Enligt en sägen blev platsen invigd år 1522 av Arvid Kurck, den sista katolska biskopen i Finland, under sin flykt undan danskarna. Biskopens skepp lär ha grundstött i sundet mellan Storskär och Lillskär. Två fröknar i hans följe – som sägs ha varit Kurcks döttrar - avled och jordfästes på platsen invigd av biskopen. Fröknarnas grav lär vara det största kumlet på begravningsplatsen. Biskopens fortsatta resa fick ett tragiskt slut då skeppet förläste under en storm utanför Öregrund och alla ombord omkom.³³ Begravningsplatsen blev 1884 vandaliserad då en sjömätningsexpedition besökte platsen. Ett sjömärke restes på platsen med stenar från inhägnaden. Tilltaget uppmärksammades och väckte stor förargelse vilket ledde till att begravningsplatsen restaurerades

några år senare på initiativ av dåvarande statsarkeolog Johan Reinhold Aspelin. 1906 blev platsen registrerad och märkt som fornminne.³⁴

Intill begravningsplatsen finns tre jungfrudanser, som alla representerar olika varianter av den klassiska labyrinten. Ön har totalt fem registrerade jungfrudanser, men olika litterära källor uppger antalet vara åtta eller till och med tolv. Några jungfrudanser har antagligen förstörts i modern tid.³⁵

Vy över Storskärsviken från Husbacken, 1986.
Näkymä Luotsimäeltä Storskärsvikenin yli, 1986.
(Aktiv närkultur / Göran Strömfors)

vään kasvillisuuteen verrattuna. Rönnskärin luosit vuokrasivat oikeuden heinän korjuuseen ja laiduntamiseen maalahtelaisilta 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Vuonna 1949 vielä kolme perhettä toi karjansa laiduntamaan ja korjasivat heiniä saarella.³² Heinän korjuusta ja laiduntamisesta luopumisen myötä kasvillisuus on vapaasti vallannut alaa.

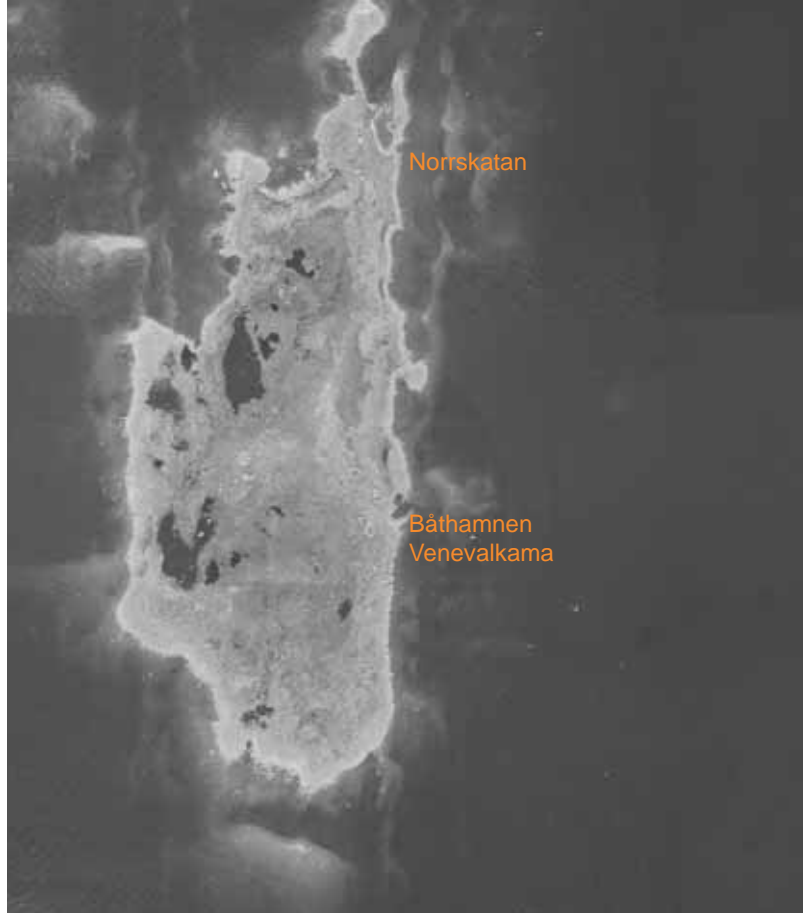
Muinaismuistot kertovat saaren tapahtumarikkaasta historiasta. Korkeimmalla kohdalla, 12 metriä vedenpinnasta, sijaitsevaa hautausmaata ympäröi kiviäitä. Aitauksen kolme sisäänkäyntiä sijaitsevat yksi pohjoisessa, yksi idässä ja yksi etelässä. Miten ja milloin hautausmaa perustettiin, on epäselvää. Yksi tarina kertoo, että paikan olisi vihkinnyt Suomen viimeinen katolinen piispa Arvio Kurki, paetessaan Tanskalaisia vuonna 1522. Piispan laiva oli ajautui karille Lillskäretin ja Storskäretin salmessa. Kaksi piispan seurueessa ollutta neitoa, kenties Kurckin tyttäriä, menehtyivät ja heidät haudattiin piispan vih-

kimälle paikalle. Hautausmaan suurin kivi-rykelmä on tarinan mukaan neitojen hauta. Piispan matka sai dramaattisen lopun laivan upotessa Öregrundin ulkopuolella kovassa myrskyssä. Kaikki laivalla olleet menehtyivät.³³ Vuonna 1884 hautausmaa joutui ilkeiden kohteeksi kun merimittausseurue vieraili saarella. Merimerkki pystytettiin kiviäidasta otettujen kiviä avulla. Suututtava teko nostettiin julkisuuteen, mikä johti paikan ennallistamiseen silloisen valtioarkeologin Johan Reinhold Aspelin johdolla.³⁴

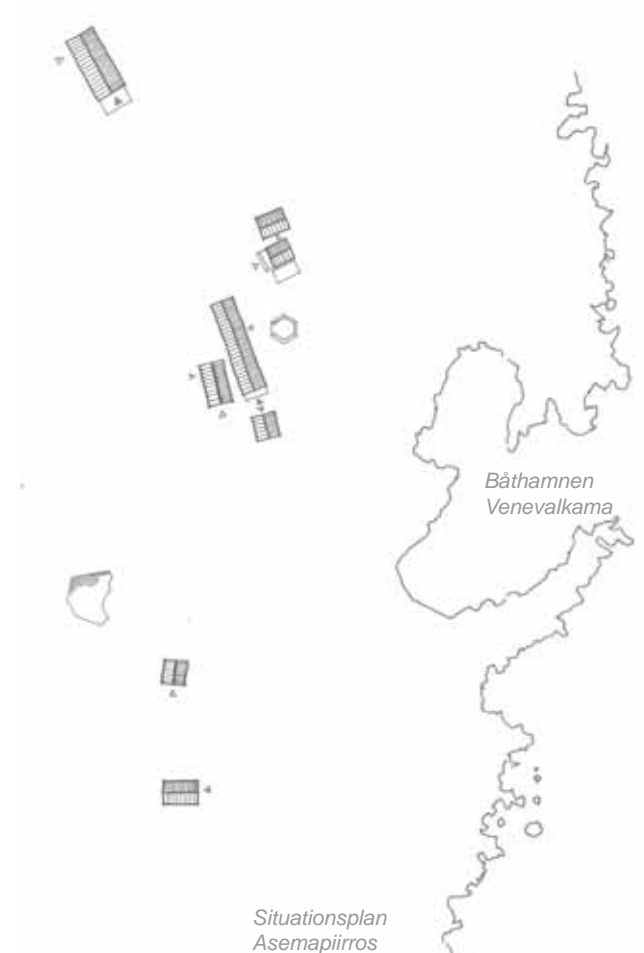
Hautausmaan läheisyydessä sijaitsevat kolme jätulintarhaa edustavat kaikki eri variaatioita klassisesta labyrintistä. Saarella on yhteensä viisi rekisteröityä jätulintarhaa mutta kirjallisissa lähteissä mainitaan että niitä olisi kahdeksan tai jopa kaksitoista. Luultavasti muutama jätulintarha on tuhoutunut modernina aikana.³⁵

*Vy från Håånjilin
Näkymä Håånjililta*

Jungfrudanser på Storsanden
Jatulintarhoja Storsandenilla

STORSAND - Malax / Maalahti

Landskapet på Storsanden formas av den sandrygg som löper längs ön. Den karga naturen består till stor del av låg växtlighet. Största delen av ön administreras av Forststyrelsen som övertagit marken av Ytter- och Övermalax kommun, den södra delen av ön ägs av Bergöborna.

Vid Storsand, som var sundombornas största fiskeläge, fanns under fiskesäsongen på 1920-talet 27 familjer vilket totalt betydde cirka 120 personer³⁷. Fiskesäsongen inleddes i mitten av juni, vanligtvis efter midsommar,

och fortgick till september. Man kunde vistas tre-fyra veckor i sträck ute på Storsand³⁶. Ett 30-tal fiskebastur fanns på ön under 1930-talet. Fiskeläget närapå övergavs efter 1950-talet främst på grund av fiskemetodernas utveckling. Förfallet var långt framskridet då intresset åter väcktes för de gamla basturna under 1970-talet. Upprustningen av byggnaderna har på grund av förfallet delvis lett till förändringar och nya konstruktioner.

Idag finns det sju fiskebastun samt ett antal bodar och före detta salthus bevarade

Storsandenin maisemaa leimaa karu, matala kasvillisuus ja saaren pituussuunnassa kulkeva hiekkaharjanne. Suurin osa saaresta on Metsähallituksen hallinnoimaa, Ytter- ja Övermalaxin kunnalta saatua maata, saaren eteläkärki kuuluu bergöläisille.

Storsandenilla, joka oli sundomilaisten suurin kalastajapaikka, oli 1920-luvulla 27 perhettä, yhteensä noin 120 henkilöä³⁷. Kalastuskausi alkoi kesäkuun puolessavälissä, yleensä juhannuksen jälkeen ja kesti syyskuuhun saakka. Saarella oltiin kalastamas-

sa kolme - neljä viikkoa yhtä mittaa³⁶. Storsandenilla oli 1930-luvulla kämppiä noin 30. Kalastuspaikka lähes hylättiin 1950-luvun jälkeen kalastusmenetelmien muuttuessa. Kämpät olivat pahasti rapistuneita 1970-luvulla kun kiinnostus niitä kohtaan taas heräsi. Vaurioiden laajuus on korjauksissa johtanut osittain muutoksiin ja osittain täysin uusiin rakenteisiin.

Säilyneitä kalastajakämppiä on saarella nykyään seitsemän kappaletta, lisäksi on muutamia vajoja ja entisiä suolahuoneita. Säily-

Fiskare på Storsanden 1930-tal (Sundom bygdeförening rf)

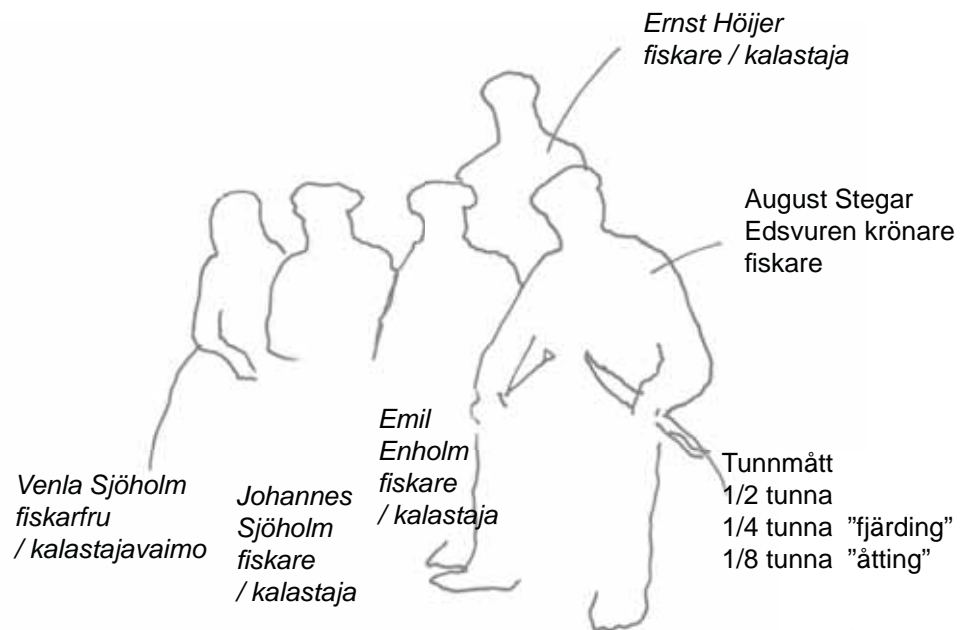

På bilden syns fiskarbastu nr 22 (se karta). Den förfallna boden till höger är samma byggnad som personerna sitter framför på fotot från 1930-talet. Fiskarbastu nr 20 i bakgrunden.

Kuvassa näkyy kalastajakämppä nr 22 (kts kartta). Rapistuva vaja, oikealla, on sama rakennus, jonka edessä henkilöt istuvat 1930-luvulla otetussa kuvassa. Kalastajakämppä taka-alalla on nro 20.

Boden är byggd av vrakdelar, antagligen ett skeppsdäck, att dömma av spikhålen. Vajan jykevät laudat ovat luultavasti, naulanrei'istä päätellen, peräisin laivan kannesta.

Fiskarbastu år 1976 och 2012 / Kalastajakämppä vuonna 1976 ja 2012

på Storsanden. Samtliga fiskarbastur är ursprungligen byggda före 1940, varav sex stycken är byggda före 1900. Fiskeläget har tidigare brett ut sig längs hela den östra stranden, på den västra sidan finns även spår av en äldre fiskeplats med husgrunder och hamn³⁸. På ön har även fåhus funnits för de djur som familjerna haft med sig ut under sommarmånaderna. De bevarade byggnaderna finns vid och alldeles i närheten av den gemensamma hamnen och några längst ut på den norra udden, den så kallade Norrskatan. Strax bakom den täta klungan bygg-

nader vid hamnen finner man Håånjilin, ett större stenblock där bland annat säljägarna spanat på säl.

Fiskebasturnas karaktäristiska enkla utformning är välbevarad, likaså den traditionella rumsbildningen mellan huskropparna. Även om många av fiskebasturna gått förlorade kan den traditionella kulturmiljöns karaktär förnimmas. Mellan byggnaderna ses krakstängernas fundament, plockade stenhögar, i långa rader. Vid stränderna syns också tydliga spår efter de gamla båtplatserna.

neistä kämpistä kaikki on rakennettu ennen vuotta 1940, ja kuusi ennen vuotta 1900. Kalastajapaikka on ennen ulottunut koko saaren itärannan pituudelle. Saaren länsipuolelta löytyy jäänteitä - kuten perustuksia ja venevalkama - vanhemmasta kalastajapaikasta³⁸. Saarella on myös ollut navettoja perheiden kesäisin tuomille eläimille. Säilyneistä rakennuksista suurin osa sijaitsee lähellä yhteistä venesatamaa ja muutama Norrskatassa. Tiiviin kämppäryhmän takana sijaitsevaa isoa kivilohkareta, niin kutsuttu Håånjilin, on käytetty muun muassa hylkei-

den tähystyksessä.

Kalastajakämppien yksinkertainen ulkomuoto on säilynyt, kuten myös tilamuodostus kämppien välissä. Kalastajapaikan kulttuuriympäristön luonnetta ja tunnelmaa on saarella vielä aistittavissa, monesta muutoksesta ja tuhoutuneesta kämpästä huolimatta. Rakennusten välissä näkyy verkkotarhojen jäänteitä, perustusten kiviladelmia pitkissä riveissä. Rannalla näkyvät vanhojen venepaikkojen kivilademat. Saarella on useampi lähes täysin tuhoutunut kämppä tai vaja,

*Storsands bebyggelse enligt flygfoto taget på 1930-talet
Storsandin rakennuskanta 1930-luvulla otetun ilmakuvan perusteella*

Storsands fiskeläge 1976 / Storsandin kalastuspaikka vuonna 1976

Storsands fiskeläge 1973 (SLS)

Samma vy sommaren 2012

Stockvarv av nästintill försvunna stugor eller bodar finns det ett flertal av. Invid stigen ut till Norrskatan har Johan Erik Nerdergård upprättat en sten med texten; J.E. Nedergård / Den 22 juli 1931 / "Gode Gud välsigna alla som hafvet plöjer"³⁹.

På ön finns även fornlämningar i form av hyddbottnar och jungfrudanser. Fiskeläget på Storsand är anmärkningsvärt väldokumenterat. Under en dokumentationskurs vid Vasa Arbis år 1994-95 samlades material, fotografier och muntliga uppgifter från Storsanden in. Även en modell av fiskeläget

byggdes. Modellen byggdes med hjälp av ett flygfotografi från 1930-talet, muntliga uppgifter samt uppmätta husgrunder på ön.

joista jäljellä on vain muutama hirsikehikko. Norrskataan johtavan polun varrella on kivi johon Johan Erik Nerdergård on kaivertanut tekstin, joka on rukous kaikille merenkulkijoille; J.E. Nedergård / Den 22 juli 1931 / "Gode Gud välsigna alla som hafvet plöjer"³⁹.

Saarelta löytyy useampia muinaismuistoja, kuten kivimajojen perustuksia, eli tomtingeja, sekä jatulintarhoja. Storsanden on huomattavan hyvin dokumentoitu. Saarta koskeva dokumentointikurssi järjestettiin vuonna 1994 - 95 Vaasan työväenopistolla. Kurssilla

kerättiin materiaalia, valokuvia ja suullista tietoa. Kurssin yhteydessä rakennettiin myös malli kalastuspaikasta, vuonna 1930 otetun ilmakuvas, mitattujen, löydettyjen perustusten ja suullisten tietojen perusteella.

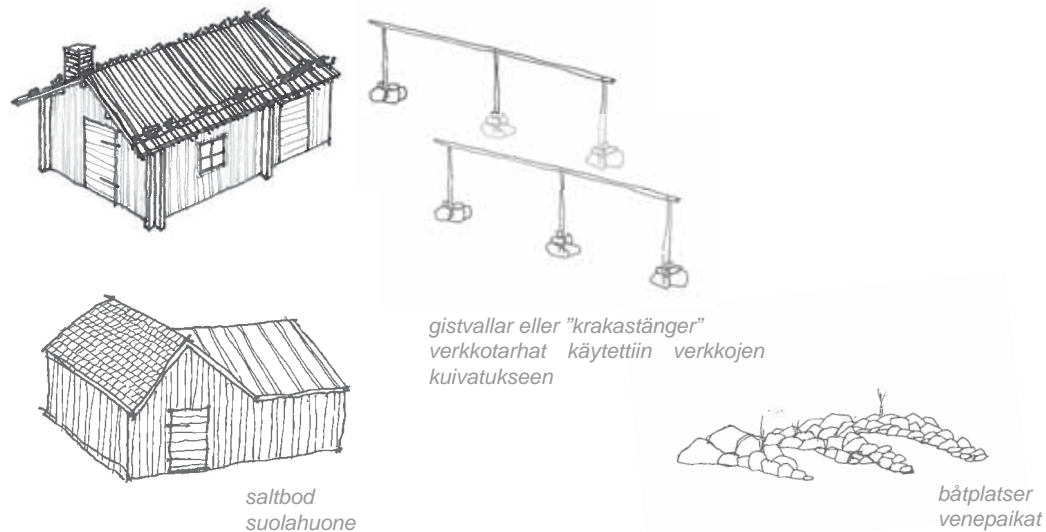

FISKELÄGET
KALASTUSPAIKKA

**FISKEMILJÖN - KALASTUSMILJÖÖ • FISKEBASTUN - KALASTUSKÄMPPÄ • DE FÖRSVUNNNA TAKEN - KADONNEET KATTEET • ELDSTADEN - TULISIJA •
KVARKENS VÄRDEN - MERENKURKUN ARVOT • FISKELÄGETS KULTURHISTORISKA VÄRDEN - KALASTAJATUKIKOHTIEN ARVOTTAMINEN**

< Västra Norrskärs fiskeläge, 1983
Västra Norrskärin kalastajapaikka, 1983
(SLS)

FISKEMILJÖN KALASTUSMILJÖÖ

Om sommaren när skärgårdens vattentemperatur stiger söker sig strömmingen ut till havsgrynnorna⁴⁰. Kvarkens fiskare har så begett sig långt från hemstranden i jakt på de bästa strömmingsgrynnorna. De långa båtfärderna ut till fiskevattnet, som kunde ta åtta till tio timmar, gjorde fiskelägena i ytter-skärgården praktiskt nödvändiga för strömmingsfisket.⁴¹

I tillägg till fiskebastun hör salthuset, bodarna, gistvallarna och naturligtvis även båtplatserna till fiskelägets kännetecknande strukturer. Fångsten saltades och uppbevarades i salthuset och fiskebragderna förvarades i boden i anslutning till fiskebastun. Gistvallarnas, de så kallade krakastängernas, långa rader har varit betydande element i fiskelägena, av vilka nu endast stenfundament kvarstår. Båtarna blev man ofta tvungen att

dra upp på land i brist på skyddade hamnar. Båtplatserna bestod av stenplockade små vikar.

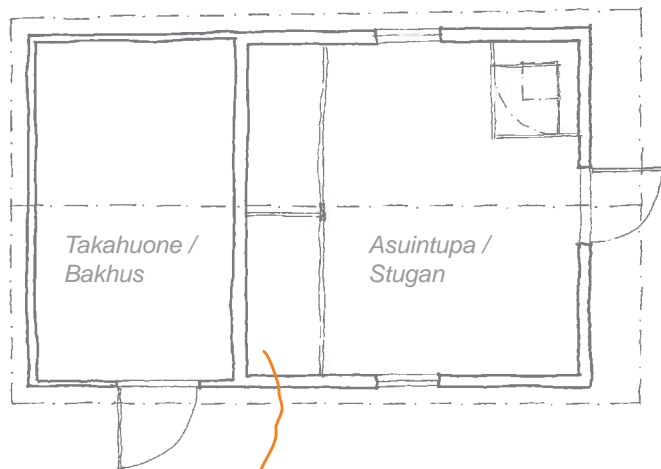
Det typiska fritt, organiskt och flexibelt växande byggda strukturen beror på det ostrukturerade byggandet. Byggandet har utgått från naturens angivna villkor och de befintliga strukturerna. Naturens förändringar, såsom landhöjningen, har lett till förändringar i fiskelägena. Landhöjningen ledde till den för fiskelägena typiska levande strukturen. Med tiden blev avståndet från byggnaderna till stranden allt längre och båtplatserna flyttades. Byggnaderna har ofta placerats i täta grupper, vilket berättar om närhet till en god båtplats och om det skydd samt fördelar gemenskapen haft att erbjuda.

Kesäisin sisäsaariston meriveden lämmetessä silakat hakeutuvat ulos syvemille merivesille⁴⁰. Merenkurkun kalastajat ovat siten joutuneet hakeutumaan kauemmas kotirannoiltaan parhaiden silakkakarien löytämiseksi. Venematkat kestivät jopa 8 - 10 tuntia, joten ulkosaariston saaret ja luodot tarjosivat käytännössä välttämättömän tukikohdan kalastukselle.⁴¹

Kalastajakämppien lisäksi suolahuoneet, vajat, verkonkuivatustelineet ja tietysti venepaikat kuuluvat oleellisena osana kalastustukikohtien olemukseen. Saaliit säilöttiin suolahuoneissa, kun taas verkot ja kalastusvälineet säilytettiin yleensä asuintuvan yhteydessä olevassa varastossa. Verkkotarhojen pitkät rivit ovat olleet merkittävä elementti kalastustukikohtien ympäristössä. Niistä jäljellä on enää tukikivien muodostelmat. Veneet

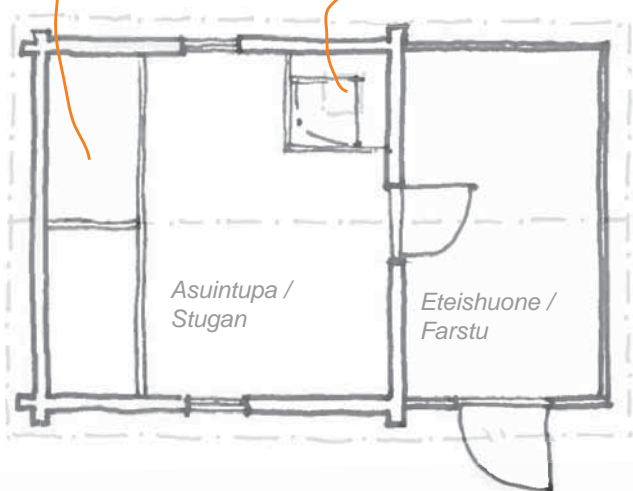
jouduttiin ulkosaariston suojattomilta rannoilta nostamaan ylös maalle. Venepaikka muodostui yleensä kivistä ladotusta poukamasta.

Kalastustukikohdille tyypillinen vapaasti, organisesti kasvanut ja joustavasti muuttuva rakennestruktuuri johtuu rakentamisen ohjaamattomuudesta. Rakentamista ovat määrittäneet luonnon asettamat ehdot ja olemassa olevat rakenteet. Luonnon muutokset, kuten maan nousu, ovat johtaneet kalastajatukikohtien muutoksiin. Ajan myötä kämpät ovat joutuneet yhä kauemmas rannalta ja venevalkamia on siirretty. Kämpät on usein sijoitettu tiiviisiin ryhmiin, mikä kertoo hyvän venepaikan läheisyydestä sekä yhteisön tarjoamasta suojasta ja eduista.

kiinteät kerrossängyt
fasta våningsängar

muurattu nurkkatakka
murad råspis

1880

skiss av fiskarbastu på Storsanden
luonnos kalastajakämpstä Storsandenilla

Storsanden: 18 P. 1880

Bergö Gadden, interiör av fiskarbastu
/ kalastajakämpän sisätila (MVK)

Fiskarens arbetsdag

Fiskarnas arbetsdagar började tidigt och blev långa under strömmingsfisket på utskären. Bragderna skulle tas upp i gryningen och man var tillbaka vid fiskeläget vid halvfyratiden. Så snart man kom i land skakades fisken ur direkt på båtbottnen. Fiskrensningen pågick till cirka 06.00 eller 06.30 varefter strömmingen saltades i strandbodens stora tunnor. Om man däremot befann sig tillräckligt nära fastlandet fördes strömmingen direkt till försäljning. Bragderna hängdes för att torka och för syning på gistvallarna, även kallade krakastängerna. Dagens första mål mat bestående av strömming åt man 8-9-tiden. Därefter hade man lite fritid och lade sig att vila till 14-15-tiden, då man försåg näten med sänken. Vid 15 -16 tiden åt man igen strömming. Näten skulle läggas ut 22-23-tiden på kvällen.⁴² Kornmjölsgröt åt man vanligen till kvällsmat. Maten i fiskeläget bestod vanligen av strömming, potatis, gröt, surmjölk och kaffe⁴³ (som oftast kokades på havsvatten)⁴⁴.

FISKEBASTUN

Fiskebastuns planlösning har under 1800-talet representerat en timrad enrumsstuga⁴⁵, ofta utrustad med en så kallad långfarstu⁴⁶. Gavelns långfarstu uppfördes vanligtvis i en lätt brädkonstruktion och användes som förråd. Det så kallade bakhuset uppkommer då förrådet har en egen ingång från långsidan, vilken är en annan vanligt förekommande plantyp.

I interiören utrustad med fast inredning har inte något innertak ursprungligen funnits, ett tvådelat innertak är oftast ett senare tillägg. Gavelväggen upptas av fasta våningsängar, upp till tre sängvåningar förekommer. Även sänglavar⁴⁷, vilka bäst kunde beskrivas som sovloft, har använts, vilket påträffas i Utgrynnans fiskarbastur. Invid dörren i någotdera hörnet finns den murade råspisen. I de tidigaste fiskebasturna är det troligt att eldstaden saknade rökkanal och röken sökte sig ut genom en öppning i taket.⁴⁸ Matlagningen föregick ofta utomhus under somma-

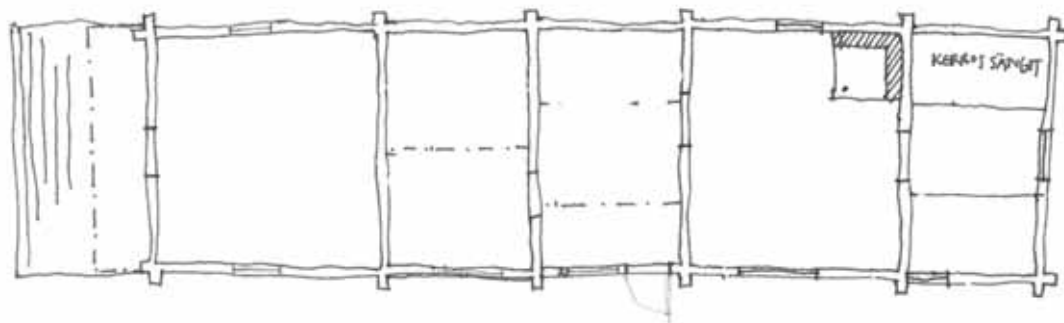
Kalastajan työpäivä

Silakan kalastajan päivä alkoi varhain aamuyöllä ja työpäivät venyivät pitkiksi. Verkot koettiin aamuyöstä ja kalastuspaikalle palattiin 03.30 aikoihin. Maihin tullessa saalis ravisteltiin suoraan veneen pohjalle. Kalojen perkaus tapahtui noin 06.00 – 06.30, jonka jälkeen silakat suolattiin ja säilöttiin ranta-aittojen isoissa tynnyreissä. Oltaessa riittävän lähellä mannermaata kalat vietiin suoraan myyntiin. Verkot ripustettiin kuivumaan ja tarkastettavaksi verkkotarhoihin, eli verkonkuivatustelineille. Päivän ensimmäinen silakka-ateria syötiin 8 – 9 aikoihin, jonka jälkeen oli vapaa-aikaa ennen iltapäivätorkkua. Verkot painotettiin 14 – 15 aikoihin. Kello 15 – 16 oli päivän toisen silakka-aterian aika. Verkot tuli asettaa pyyntiin 22 - 23 aikoihin.⁴² Ohrajauhpuuroa syötiin tavallisesti iltaruuksi. Tavanomaiset kalastajakauden ruuat koostuivat silakasta, perunoista, puurosta, piimästä ja kahvista⁴³ (joka yleensä keitettiin meriveteen)⁴⁴.

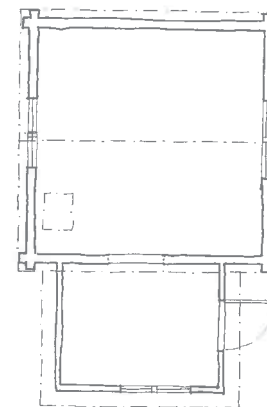
KALASTAJAKÄMPPIÄ

Pohjaratkaisultaan asuinkämpät ovat 1800-luvulla olleet hirsirakenteisia yksinäistupia⁴⁵, eli koostuneet yhdestä huonetilasta. Päädyssä oli usein lautarakenteinen varasto- tai eteishuone⁴⁶, josta kuljettiin läpi tai johon johti oma sisäänkäynti pitkältä sivulta. Varastohuoneen ollessa varustettu omalla sisäänkäynnillä sitä kutsuttiin usein nimellä bakhuset eli takahuone.

Kiinteillä kalusteilla varustetussa yksinkertaisessa sisätilassa sisäkattoa ei perinteisesti ole ollut. Kaksitaitteinen sisäkatto on usein myöhäisempi lisäys. Päätyseinä on varustettu kiinteillä kerrossängyillä, ne ovat joskus jopa kolmessa kerroksessa. Myös makuu-parviratkaisuja⁴⁷ on käytetty, esimerkiksi Utgrynnanin luodolla sijaitsevat kalastajamajat on molemmat varustettu parvella. Muurattu avotakka sijaitsee ulko-oven vieressä. Varhaisimmissa tuvissa on todennäköistä, ettei tulisijaa ole varustettu savuhormilla, eli rakennus toimi savupirtin tapaan⁴⁸. Ruuanlait-

fiskebastulänga
jatkettu kalastajakämppä

farstukkivist med pulpettak
eteinen pulpettikatolla

ren, för att förhindra extra uppvärmning av stugan⁴⁹. Stugans kvadratiske små fönster sitter på var sin långsida. Fönstrens storlek har växt med tiden, från små gluggar till små kvadratiske fyrrutiga fönster vidare till två delade fönster eller till högre sexrutiga fönster. Att fönsterytan blev större beror av både glastillverkningens utveckling och ett ökat välstånd.

Det ursprungliga innetakslösa rummet med timmerväggar och brädgolv har under åren genomgått förändringar. Väggytorna har kanske tapetserats med tidningspapper eller spännpapp. Ovanpå brädgolvet har möjligtvis skivor och en linoleummatta lagts. Byggnadsskikt berättar om byggnadens historia och är därför värdefulla. Förändringar är

ändå inte alltid lyckade, ibland orsakar de rent av skador på byggnaden och dess konstruktioner.(se interiör)

Typiska byggnadsskeden

Ett naturligt sätt att bygga till har varit att förlänga byggnaden i gaveln. Farstun eller bakhuset är ett exempel på detta. Genom att bygga till den befintliga delen har material för en gavel sparats. Under 1900-talet har tillbyggnad tillämpats enligt nya behov. Byggnader har förlängts med nya bostadsenheter. Fiskarbastur har även byggts tätt in till varandra på rad, vilket landskapsmässigt ser väldigt likadant ut. Ett annat mer ovanligt sätt att bygga till är en tillbyggnad på långsidan med pulpettak.

to on monesti tapahtunut ulkona, jotta tupa ei turhaan kesällä lämpenisi ⁴⁹. Pienet nelionmuotoiset ikkunat sijaitsevat molemmilla sivuseinillä. Ikkunoiden koko on kasvanut vuosien varrella. Ikkunatyyppejä on vaihtunut muutosten myötä, pienestä neliruutuisesta huikan isompaan avattavaan kaksipuitteeseen tai korkeampaan 6 ruutuiseen ikkunaan. Ikkunoiden koon kasvamiseen vaikutti lasinvalmistustekniikan kehittyminen, sekä varallisuuden kasvu.

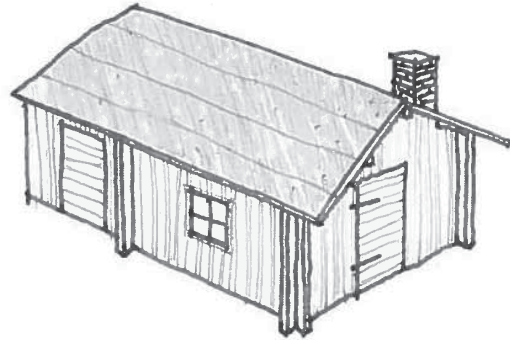
Hirsipintainen seinä, lautalattia ja sisäkatotonta tila on usein alkuperäinen käytön lähtökohta, joka vuosien myötä on muuttunut. Seinäpinta on saatettu tapetoida sanomalehdillä tai pinkopahvilla. Lautalattian päälle on mahdollisesti tuotu levy ja kuvioitu linoleummatto.

Hienovaraiset kerrostumat ovat arvokkaita ja kertovat rakennuksen historiasta. Muutokset ja lisäykset eivät aina ole onnistuneita, joskus ne ovat jopa rakennusta ja rakenteita vahingoittavia. (kts. interiööri)

Tyypillinen rakentuminen

Luontevaksi jatkumoksi lisärakentamiselle on muodostunut rakennuksen jatkaminen päädyistä lautarakenteisena. Asuinkämpän päätyyn on rakennettu varasto- tai eteishuone, josta joko kuljettiin läpi tai käynti asuintupaan on ollut toisesta päädyistä. Jatkamalla rakennusta on säästetty materiaalia yhden päätyseinän verran.

Myöhemmin 1900-luvulla rakennusten jat-

1970

2012

Byggnadstraditionen bryts

Nya fiskarbastur har kontinuerligt byggts och efter 1950-talet förändrades byggnadstraditionen. De nya stugornas fasader skyddades genom ytbehandling vilket gjorde att de äldre fiskarbasturnas fasader även så småningom målades. De äldre byggnaderna har upplevt både förfall och upprustning. På Storsanden övergavs fiskeläget nästan helt efter 1950-talet vilket ledde till att många bastur har gått förlorade. Det positiva är ändå att de bastur som bevarats var förfallna men oförändrade ännu under 1970-talet.

Miljön och byggnaderna har genom åren genomgått förändringar. Nävertaken med takved har ersatts med filt- eller plåttak. Fönstren har ersatts med nya, fasaderna

har målats röda med vita knutar och foderbräden. Det nya byggnadsbeståndets anpassning till sin omgivning varierar på öarna, likaså de nya tillbyggnadernas kvalitet och anpassning.

kamista on sovellettu uusien tarpeiden mukaan. Rakennuksia on jatkettu rivitalomaisesti, rakentamalla uusi asuinyksikkö omalla sisäänkäynnillä. Mökkejä on myös rakennettu tiivisti peräperään, jolloin vaikutelma on maisemallisesti hyvin samankaltainen. Toinen, harvinaisempi toteutustapa laajennukselle on pulpettikattoinen lisäosa rakennusrungon kylkeen.

Uuden rakennustavan vaikutus

Uusia kalastajakämppejä on rakennettu jatkuvasti, 1950-luvun jälkeen rakennustapa kuitenkin muuttui. Uusien kämppien julkisivut suojattiin maalaamalla ja vähitellen myös vanhemman rakennuskannan julkisivut maalattiin. Vanhemmat kämpät ovat kokeneet vuosien varrella sekä huoltoa että

huoltamattomuutta. Storsandenilla kalastustukikohta lähes hylättiin 1950-luvun jälkeen kalastusmenetelmien muuttumisen myötä. Kalastustukikohdan hylkääminen oli kohtalokasta ja moni kämpä tuhoutui, mutta toisaalta säilyneet kämpät olivat vielä 1970-luvulla hyvin alkuperäisessä kunnossa. Uuden rakennuskannan sopivuus tai sopeutuminen olemassa olevaan ympäristöön vaihtelee saarittain, samoin vanhojen kalastuskämppien laajennusten laatu ja sopivuus.

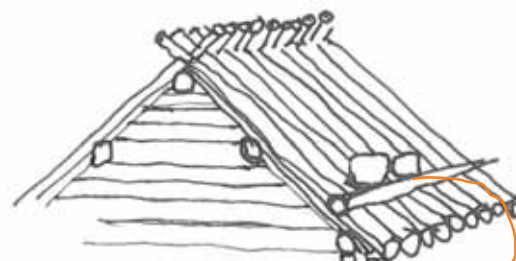
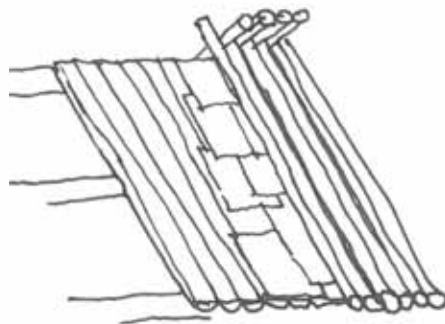
Vuosien varrella ympäristö ja rakennukset ovat muuttuneet. Malka- tai pärekate on korvattu bitumihuovalla tai pellillä. Ikkunat on korvattu uusilla, julkisivua on maalattu punaiseksi ja nurkka- ja vuorauslaudat valkoiseksi. Verkkotarhat ovat hävinneet ja venepaikat

Näver med takved Malkakatto

Träet har tillpassats vid takåsarna
Puu veistetään vuoliaisten päälle istuvaksi

Underredet, nävern och takveden Alus, tuohi ja malat

Grövre stock med stenar som tyngd
Painopuu kivillä

DE FÖRSVUNNA TAKEN

Nävertaken med takved, pärttaken och bräd-taken har helt försvunnit från skärgården. De traditionella taken har bytts till bitumenfilttak som i sin tur har ersatts med den nu så allmänt förekommande profilplåten.

Nävertaken med takved användes länge. Ännu under 1950-talet var det ett allmänt förekommande tak vid Storsandens fiskeläge. Orsakerna till att nävertak föredrogs var dels god hållbarhet (förutsatt att taket underhölls) samt dess isolerande egenskaper⁵¹. Taket var säkerligen även förhållandevis förmånligt.

Ett nävertak som underhålls håller i årtionden och nävern många varv, fyra-fem lager var vanligt, isolerar även under sälfångst-säsongen på vårvintern. För att förbättra isoleringen har även mossor använts under nävern⁵⁰.

Nävertak med takved består i huvudsak av **tre skikt**. **Det första skiktet av kluvet trä** läggs med den släta sidan uppåt, på de bä-

rande takåsarna. Vid åsarna och väggbandet formas träet för att passa och sitta på plats⁵¹. **Det andra skiktet består av nävern**, som placeras med den vita utsidan nedåt mot underlaget. Man börjar lägga nävern nere i ett hörn, och den placeras med cirka 10 centimeters överlappning, både uppåt och åt sidan⁵². **Det tredje skiktet består av takveden**, som läggs för att skydda och hålla nävern på plats. Takveden läggs skjutas över taknocken i kors, och fästs med renbarkade grankvistar⁵¹ genom de i takveden borrarade hålen. Takveden är det mest väderutsatta, varför valet av virke har betydelse för hur ofta taket bör underhållas. Senvuxen gran har ofta använts. Takveden läggs så tätt som möjligt för att skydda nävern, vars värsta fiende är solens uttorkande strålar.⁵² För att hålla takveden på plats sätts en kraftigare stock med stenar som tyngd tvärsöver.

Efter cirka 15-20 år behöver takveden sannolikt underhåll, medan nävern borde hålla åtminstone det dubbla.⁵²

KADONNEET KATTEET.

Malka- eli tuohikatto, lautakatto sekä pärekatto ovat saaristosta täysin kadonneita katteita. Perinteiset katteet ovat usein ensin vaihdettu bitumikatteeksi ja sitten, nykyään hyvin yleisesti käytössä olevaan, profiilipeltiin.

Malka- eli tuohikatto oli pitkään käytössä. Esimerkiksi Storsandenilla se oli yleinen kattotyyppeä vielä 1950-luvulla. Malkakattoa suosittiin sen pitkäikäisyyden ja eristävyys-takia, mutta se on myös ollut hyvin edullinen⁵¹.

Huollettu malkakatto kestää vuosikymmeniä ja tuohen monet kerrokset, joita on jopa neljä tai viisi, antoivat eristävyttä myös kevättalven hylkeenpyynnin aikaan. Joskus on sam-maltakin käytetty tuohen alla, mahdollisesti eristävyysden parantamiseksi⁵⁰.

Malkakatto koostuu **pääasiassa kolmesta kerroksesta**. **Ensimmäinen kerros koostuu puolitetusta kuorituista rungoista**

[läs mer / lue lisää...](#)

Museoviraston korjauskortit

Pärekatto - KK nro 19

Olli Cavén, 2000

www.nba.fi/fi/File/134/korjauskortti-19.pdf

HÅLLA HUS

www.hallahus.se/renovera/taket/navertak/vedtak/

joka asennetaan vuoliaisten päälle. Sileämpi pinta, eli halkaisupinta, asennetaan ylöspäin. Puu veistetään vuoliaisten kohdalla istuvaksi ja sopivaksi⁵¹. **Toinen kerros on tuohi**, joka asennetaan valkoinen ulkopinta alaspäin. Tuohen asennus aloitetaan katon alanurkasta ja limitetään noin 10 senttimetriä sekä ylhäältä että sivulta⁵². **Kolmas kerros koostuu maloista, eli malkapuista**, jotka asennetaan tuohen päälle painoksi ja suojaksi. Malat ulotetaan harjan yli ristikkäin ja kiinnitetään yhteen harjakaran eli tuoreen kuusenoksan⁵¹ avulla, pujottamalla se porattujen reikiin läpi. Tuohi on materiaalina hyvinkin kestävä, kun taas sen suojana toimivat malat ovat kovalla sääräsituksella. Puutavaran laatu on ratkaiseva malkojen kestävyys kannalta, perinteisesti on käytetty tiheäsyistä kuusta on käytetty.⁵² Malkojen päälle tulee jyrkempi painopuu ja kivet lisäpainoksi.

Noin 15-20 vuoden kuluessa malkojen huolto on tarpeellista puun laadusta riippuen.⁵²

ELDSTADEN

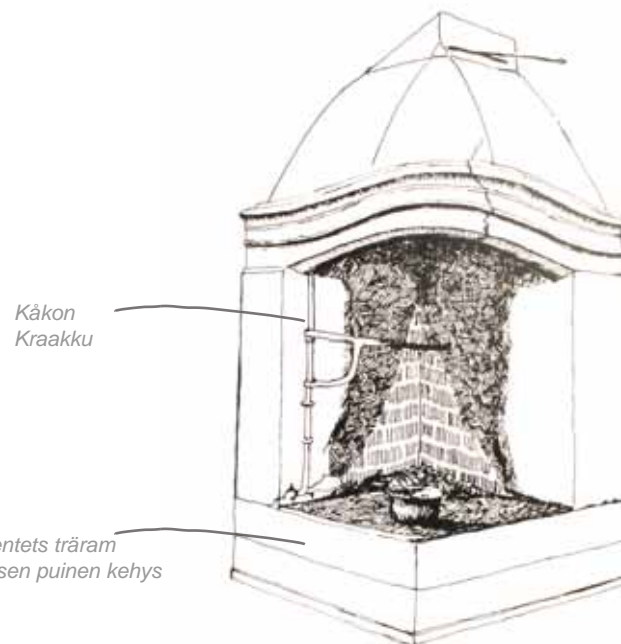
Fiskarbasturnas eldstad är traditionellt en murad öppen spis. Den typiska enkla spisen är en så kallad råspis placerad i stugans hörn.

Råspisens grund är av natursten eller består av en träram fylld med sten och grus, vilket fanns att tillgå. På grunden murades med lerbruk spisen och skorstenen.⁵¹ I de äldre råspisarna har spiskransen burits av en träbåge, vilken ofta har bytts ut mot en i järn. Den så kallade kåkon⁵⁴ är den järnkrok som grytor och pannor hängdes över elden i. Spisens yta kalkades i några fall, men oftast lämnades den murade ytan synlig. Den på Storskär under 1970-talet dokumenterade dekorerade spisen⁵⁶ är ett mer ovanligt inslag.

TULISIJA

Kämppien perinteisenä tulisijana on muurattu avotakka. Tuvan nurkkaan sijoitettu niin sanottu nurkkataikka⁵³ on yksinkertainen ja tyyppillinen kalastajakämpille.

Tulisijan oma perustus on joko luonnonkivi tai yleisemmin kivillä ja hiekalla täytetty puurakenteinen kehikko. Muodostetun alustan päältä on savilaastilla muurattu tulisija ja savuhormi.⁵¹ Vanhemmissa takoissa tulisijan holvi on tuettu puisella kaarella, joka on usein myöhemmin korvattu raudalla. Takkaholvin sivuun sijoitettu rautainen kraaku,⁵⁵ eli koukku patojen ja pannujen ripustamista varten. Takan pinta on joskus rapattu kalkkilaastilla, mutta usein muurattu pinta jätettiin näkyville. Storskäretin 1970-luvulla dokumentoitu rapattu takka koristeellisina kransein⁵⁶ on harvinainen.

Dokumenterad spis
Dokumentoitu takka (SLS)

Exempel på fiskebastunas råspisar
Esimerkkejä kämppien nurkkatakoista

UNESCO Kvarkens världs naturarv / Merenkurkun luonnonperintökohde- internationellt / kansanvälinen

Bygda kulturmiljöer av riksintresse / Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt RKY - nationell / valtakunnallinen

Personliga och kollektiva minnen och historia / Henkilökohtaiset ja yhteisölliset muistot ja historia - lokal / paikallinen

VÄRDEN I KVARKENS SKÄRGÅRD MERENKURKUN SAARISTON ARVOT

Kvarkens skärgård är erkänt unik och dess värden lyfts fram både lokalt, nationellt samt internationellt. Det internationella erkännandet kom genom UNESCOs beslut att uppta området som en del av Höga kustens världs naturarv i Sverige.

Områdena i Kvarkens skärgård som med anledning av den unika geologin, år 2006 listades som ett tillägg till Höga kusten i Sverige som UNESCOs världs naturarv. Höga kusten/Kvarkens skärgård har upptagits på basis av UNESCOs kriterie VIII, vilket innebär att området representerar viktiga steg i jordens historia eller är betydande med tanke på pågående geologiska processer eller geomorfologi.⁵⁷ Olika slags moräner, landhöjningen och det ställvis blottade urberget där spår efter hur inlandsisen slipat berget är alla särdrag som kännetecknar Kvarkens världs naturarv. Dessa särdrag har alla uppkommit genom en rad geologiska fenomen.⁵⁸

Fyr- och lotsöarna i Kvarkens skärgård hör till de byggda kulturmiljöerna av riksintresse. Ögrupperna med fyrar och lotsstationer finns delvis på området för Kvarkens skärgårds världs naturarvsobjekt. Ögrupperna är ett utmärkt exempel på hur områdets sjöfart, administration och fyrteknik har utvecklats.⁵⁹ På det inventerade området hör Norrskärsarkipelagen till de byggda kulturmiljöerna av riksintresse.

”Byggda kulturmiljöer av riksintresse representerar olika utvecklingsfaser för vårt land och återspeglar historien. Det handlar både om att bevara traditionen och om att utveckla regionerna på ett sätt som stärker deras säregna karaktär och särdrag och som anpassas till dem. Det är viktigt att områdena inte utsätts för sådana förändringar

*eller sådant byggande som i väsentlig grad står i strid med deras kulturmiljövärden.”*⁶⁰

Den rättsliga ställningen för dessa områden (RKY) baserar sig på de rättsverkningar som de riksomfattande målen för områdesanvändningen har fastställt i markanvändnings- och bygglagen (MBL).⁶⁰

Kvarkens skärgårds naturskyddsområden är delar av EUs natura 2000-nätverk. På området finns områden för skydd av naturtyper och arter enligt habitatdirektivet (SCI) och samtidigt också en del särskilda skyddsområden enligt fågeldirektivet (SPA).⁶¹

I förvaltningen av världsarvet lyfts begreppet integritet fram som en ledstjärna. Berppet betyder i detta fall att området skall beaktas som en helhet av olika delar; geologi, biologisk mångfald och kultur. Ett hot mot någon av dessa delar är ett hot mot hela världsarvet och dess integritet.⁶²

Den lokala befolkningens betydelsen för området kan inte nog understrykas, de är en del av den kultur som finns och har funnits i Kvarkens skärgård. Området bär på kollektiva minnen och historia som ger livskraft för framtiden.

Merenkurkun saaristo on todettu ainutlaatuiseksi ja alueen arvot nostetaan esille sekä paikallisesti, kansallisesti että kansainvälisesti. Kansainvälinen tunnustus tuli UNESCO:n maailmanperintön listauksen myötä Ruotsin Höga Kustenin jatkeena.

UNESCO:n maailmanperintöluetteloon luonnonperintökohteeksi, ainutlaatuisen geologiansa ansiosta, vuonna 2006 Merenkurkun saaristo listattiin osana Ruotsin Höga Kusten alueen jatkeena. Höga kusten / Kvarkens skärgård on valittu UNESCO:n kriteerin VIII johdosta, mikä tarkoittaa että alue edustaa merkittävää käynnissä olevaa geologista prosessia tai muutoin on fyysisiltä piireiltään ainutkertainen.⁵⁷ Erilaiset moreenit, maankohoaminen sekä paikoittain näkyvissä oleva peruskallio, jossa voimme havaita jäätikön siihen kuluttamia merkkejä, ovat erityispiirteitä, jotka leimaavat koko Merenkurkun maailmanperintökohdetta.⁵⁸

Merenkurkun saariston majakka- ja luotsisaaret kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin (RKY 2009). Osittain UNESCO:n luonnonperintökohteessa sijaitsevat Merenkurkun saariston majakka- ja luotsisaaret havainnollistavat erinomaisesti alueen merenkulun, hallinnon ja majakkatekniikan kehitystä. (nba.fi) Inventoidulta alueelta Norrskärin saariyhmä kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

”Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt edustavat maamme kehitysvaiheita ja ovat historian kuvastajia. Kyse on sekä perinteen säilyttämisestä että alueiden kehittämisestä niiden ominaisluonnetta ja erityispiirteitä vahvistavalla ja niihin sopeutuvalla tavalla. On tärkeää, ettei näillä

*alueilla tapahdu muutoksia tai rakentamista, joka on olennaisesti ristiriidassa niiden kulttuuriympäristöarvojen kanssa.”*⁶⁰

Kyseisten alueiden (RKY) oikeudellinen asema perustuu valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden oikeusvaikutuksiin, joista säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL).⁶⁰

Merenkurkun saaristossa olevat luonnonsuojelualueet ovat mukana Natura 2000 -verkostossa. Määräaavin piirre on sen eliöstön ja geomorfologian monimuotoisuus ja pienipiirteisyyttä. Alueella on ilmoitettu luontodirektiivin mukaiset luontotyypit ja lajien suojelualueet (SCI), sekä lintudirektiivin mukaiset, erityiset suojelualueet (SPA).⁶¹

Maailmanperintökohteissa nostetaan integriteetin käsite johtotähdeksi. Tässä yhteydessä integriteetti tarkoittaa Merenkurkun muodostamaa kokonaisuutta, joka koostuu eri osista: geologiasta, luonnon monimuotoisuudesta sekä kulttuurista. Uhka, joka kohdistuu yhteenkin näistä osista, koskee koko maailmanperintöä ja sen integriteettiä.⁶²

Paikallisen väestön merkitys Merenkurkun saaristossa on elintärkeä, ne ovat osa sekä nykyistä kulttuuria että menneisyyttä. Alueen yhteisölliset muistot ja historia on lähde tulevaisuuden elinvoimalle.

Organiskt växande, flexibel struktur

Orgaanisesti kasvava, joustava rakennettuvaluuri

Enkel, anspråkslös atmosfär

Vaativaton tunnelma

Struktur + massa + material + tradition = atmosfär

Struktuuri + massa + materiaali + perinne = tunnelma

Yksinkertainen detaljointi ja materiaali - konstailematon rakennusperinne

Enkel detaljering och material - okonstlad byggnadstradition

Enkla byggnader - fyra höm och ästak

Yksinkertaiset rakennukset - neljä nurkkaa ja harjakatto

FISKELÄGETS VÄRDEN KALASTAJATUKIKOHTIEN ARVOTTAMINEN

Fiskestödjepunkternas anspråkslösa stugor berättar fiskarnas och fiskets historia och betydelse för Österbottens kustkommuner. De av havet omgivna karga, steniga grynnornas fiskebastur ger en konkret upplevelse av fiskets historia. För att bevara kulturmiljön bör dess värden identifieras och lyftas fram som en grund för en hållbar utveckling.

Autenticitet och integritet är väsentliga begrepp i beskrivningen av kulturarvets såväl gripbart materiella som immateriella värden. Integritet handlar om den helhet kulturlandskapet omfattar, såsom de immateriella värdena som personliga och kollektiva minnen som miljön förknippas med. Autenticitet syftar på särdrag eller egenskaper som oftast är kulturbundna. Dessa egenskaper kan innefatta form och design, material och materia, användning och funktion, tradition och teknik, läge och omgivning, själ och känsla och andra inre och yttre faktorer.⁶³

Fiskelägets värden

Värderingen grundar sig på iakttagelser och analyser som gjorts vid inventeringen samt under materialets sammanställning.

Fiskelägets anspråkslösa, okonstlade karaktär består av de enkla låga byggnaderna, med fyra hörn och sadeltak, placerade i en ostrukturerad fritt växande och flexibel struktur. De för fiskeläget typiska elementen består av båtplatser, gistvallar även kallade krakastänger, eller lämningar av dessa. Denna byggda kulturmiljö är en helhet som med den lokala befolkningens kollektiva minnen och historia skapar fiskelägets integritet.

Autenticitet handlar om byggnadstraditionen kring fiskebastun: de använda materialen och metoderna, men även om byggnadstypens anspråkslösa karaktär, som även är en del av byggnadens identitet. Identiteten består även av de byggnadsskikt som berättar om fiskebastuns eller stugans historia och användning. Byggnadsskikt är ett värde som förutom i den enskilda byggnaden berör även fiskeläget som helhet i form av de under årens lopp tillbyggda och nya byggnader som tillkommit i den fritt växande strukturen.

Merenkurkun kalastustukikohdat vaatimattomine rakennuksineen kertovat kalastajien ja kalastuksen historiasta sekä merkityksestä Pohjanmaan rannikkokunnissa. Avomeren ympäröimät karut, kiviset saaret ja luodot kalastajakämppeineen antavat konkreettisen kuvan alueen pitkästä ja monivaiheisesta historiasta. Kulttuuriympäristöä on vaalittava ja hoidettava tavalla, joka säilyttää sen ominaispiirteitä ja arvoja.

Autenttisuus ja integriteetti ovat oleellisia käsitteitä kun kuvaillaan kulttuuriympäristön aineellisia ja aineettomia arvoja. Integriteetin käsitteessä on kysymys koko ympäristöä käsittävistä kokonaisuudesta. Kokonaisuuteen kuuluu myös aineettomia arvoja, kuten esimerkiksi ympäristöön kytkettyjä henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä muistoja. Autenttisuus viittaa identiteetin kannalta olennaisiin erityispiirteisiin tai ominaisuuksiin, jotka usein ovat kulttuurisidonnaisia. Ominaisuudet käsittävät esimerkiksi muodon ja muotoilun, materiaalit ja materiaalin, käytön ja käytännön, perinteen ja menetelmät, sijainnin ja ympäristön, sielun ja tunteen sekä muita sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä.⁶³

Kalastuspaikkojen arvot

Arvottaminen perustuu inventoinnin ja aineiston kokoamisen yhteydessä tehtyihin havaintoihin ja analyysiin.

Kalastuspaikan vaatimaton, konstailematon luonne koostuu yksinkertaisista, matalista rakennuksista, joissa on neljä nurkkaa ja harjakatto ja jotka on sijoitettu vapaasti kasvavaan ja joustavaan muodostelmaan. Kalastuspaikalle ominaisia rakenteita ovat venepaikat ja verkotarhat tai niiden jäänteet. Rakennettu kulttuuriympäristö yhdessä paikallisten asukkaiden yhteisöllisten muistojen ja historian muodostaa kokonaisuuden – kalastajapaikan integriteetin.

Autenttisuudessa on kyse kalastajakämppien rakennusperinteessä käytetyistä materiaaleista ja menetelmistä. Kämppien vaatimaton luonne on myös osa autenttisuutta ja samalla osa rakennuksen identiteettiä. Identiteetti koostuu myös kämppien tai mökkien kerrostumisesta. Kerroksellisuus on arvo sekä yksittäisessä rakennuksessa myös kalastajapaikan muodostamassa kokonaisuudessa joka koostuu vuosien varrella vapaasti rakentuneesta struktuurista.

BYGGNADSVÅRD I FISKELÄGET
KALASTUSPAIKKOJEN RAKENNUSPERINNÖN HOITO

**LAPPA OCH LAGA, BYGGNADSSKIKT OCH PATINA - HOIDA JA PAIKKAA, KERROSTUMAT JA PATINA
BYGGNADSVÅRDSANVISNINGAR - KORJAUSOHJEISTO •**

STOMME - RUNKO • FASAD - JULKISIVU • YTBEHANDLING - PINTAKÄSITTELY • FASAD BEHANDLING - JULKISIVUKÄSITTELY •
TAK - KATTO • GRUND - PERUSTUS • FÖNSTER - IKKUNAT • DÖRRAR OCH BESLAG - OVET JA HELAT • INTERIÖR - INTERIÖÖRI
• LÄHIYMPÄRISTÖ - NÄRMILJÖ

MODELLFALL - MALLIKORJAUSPERIAATTEET • VÄSTRA NORRSKÄR • UTGRYNNAN

LAPPA OCH LAGA, BYGGNADSSKIKT OCH PATINA HOIDA JA PAIKKAA, KERROSTUMAT JA PATINA

För att veta hur byggnader skall vårdas och underhållas på rätt sätt bör historien kännas till. Hur är den byggd och varför? Vilka förändringar har skett genom tiden? Gamla fotografier och äldre personer kan kanske ge värdefulla uppgifter. Den viktigaste källan är ändå byggnaden, den berättar sin historia, bara du tar dig tid att lyssna.

Förändringar sker med tiden, dessa byggnadsskikt berättar om stugans historia. Bevara skikten så att även nästa generation kan ta del av historien. Särskilt vanliga är byggnadsskikten i interiören men även lager av takmaterial och brädfodring från olika tider samsas sida vid sida. I interiören är tapetlager, innertaket, lager av golvmaterial exempel på byggnadsskikt. Alla förändringar är dock inte positiva, en del är kanske rent av skadliga. Vanligt är att fönster och dörrar blivit utbytta eller ommålade, vilket berättar om byggnadens historia.

Det gamla får se gammalt ut. Den med tiden uppkomna patinan är något värdigt och positivt, som är kännetecknande för det traditionella hantverket. Det ofullständiga och det åldrande väcker känslor och tankar om det förlutna och historien. De spår som tidens tand sätter har betydelse för vår uppfattning av tidsdjupet vilket är viktigt för de kulturhistoriska miljöerna.

Lappa och laga med hjälp av traditionell teknik och material, istället för att byta ut. De använda traditionella materialen är få och teknikerna beprövade, deras egenskaper och åldrande är kända. Det traditionella hantverket möjliggörs genom de använda materialen, som är en del av kulturhistorien. Genom kontinuerlig vård och underhåll förhindras mer omfattande skador och därmed även stora kostsamma reparationer. Traditionellt har allt gått att underhålla, endast det underhållsfria är oftast omöjligt att reparera. Begränsa ingreppen om delar bör bytas ut, byt endast ut det mest nödvändiga enligt den gamla modellen.

Kom i håg att ändringar, tillbyggnader och terrasser kräver markägarens lov samt åtgärdsstillstånd eller byggnadslov från kommunen. Det lönar sig att fråga råd och ta hjälp av professionella med erfarenhet och kunskap om både kulturhistoriska miljöer och traditionellt byggande!

Pystyäkseen hoitamaan ja korjaamaan rakennusta oikein tulee tuntea sen historia. Miten se on rakennettu ja miksi? Mitä muutoksia on tapahtunut vuosien varrella? Vanhat valokuvat ja vanhemmat henkilöt pystyvät ehkä antamaan arvokasta tietoa. Tärkein tieto on kuitenkin rakennus itse, se kertoo historiansa, kunhan malttaa kuunnella.

Muutoksia tapahtuu ajan myötä, nämä kerrostumat kertovat rakennuksen historiasta. Kerrostumat ovat arvokkaita ja ne on säilytettävä seuraavalle sukupolvelle. Hyvin tavallisia ovat erilaiset kerrokset sisätilassa, mutta myös vesikaton alta paljastuvat vanhat katteet ja julkisivun vuorauksessa rinnakkain olevat eri-ikäiset laudoitukset. Sisätilassa tapettikerrokset, sisäkatto ja eri-ikäiset lattiapinnat kertovat rakennuksen historiasta. Kaikki vaiheet eivät ole myönteisiä muutoksia, jotkut jopa vahingollisia. Kohteen rakennushistoriasta kertovat myös vaihdetut ikkunat ja ovet, tai niiden muutokset.

Vanhan saa näyttää vanhalta. Patina on positiivinen asia. Ajan tuoma, viaton ja hyväksyttävä kuluneisuus sekä epätäydellisyys on perinteiselle käsityölle ominaista. Sanonta "ajan patina" kuvastaa mistä on kysymys - nimittäin ajan jättämistä jäljistä. Ajan jäljet herättävät tunteita ja ajatuksia jotka vievät meidät menneisyyteen, historiaan - "Ketkä kaikki ovatkaan astuneet tämän kynnyksen

yli?". Patinalla on merkitys kokemamme ympäristön aika-perspektiivin ymmärtämiseen, mikä on tärkeää kaikissa kulttuurihistoriallisesti merkittävissä kohteissa.

Vanhaa rakennusta on syytä hoitaa ja paikata perinteisin menetelmin, käyttäen perinteisiä materiaaleja. Käytetyt materiaalit ja menetelmät on todettu toimiviksi, niiden ominaisuudet ja niiden vanheneminen tunnetaan. Materiaali ja käsityö ovat osa kulttuurihistoriaa. Jatkuva hoito ennalta ehkäisee suurempien vaurioiden syntyä ja näin välttään sellaisilta isommilta korjauksilta, jotka samalla aina vaarantavat rakennuksen arvoja. Perinteisesti kaikki on ollut mahdollista korjata, ja nykyäänkin vain huoltovapaa viittaa yleensä korjauskelvottomaan. Toimenpiteitä tulee rajoittaa ja vaihtaa ainoastaan vaurioitunut osa vanhan mallin mukaan uuteen. Esimerkiksi ikkunoiden kohdalla ainoastaan lahonnut osa puitteesta vaihdetaan.

On muistettava, että muutokset ja lisäykset, kuten terassit, edellyttävät maanomistajan lupaa sekä kunnalta toimenpide- tai rakennuslupan. Neuvoa kannattaa kysyä ammattilaisilta, joilla on kokemusta ja tietoa sekä kulttuuriympäristöstä että perinteisestä rakentamisesta!

BYGGNADSVÅRDSANVISNINGAR - RÅD FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL KORJAUSOHJEISTO - NEUVOJA HOITOON JA KORJAUKSEEN

Allmänna råd

De traditionella fiskarbasturna bör vårdas och underhållas med traditionella metoder och material. Byggnadernas ursprungliga karaktär och kulturhistoriska värden skall bevaras.

Det yngre byggnadsbeståndet bör vårdas och underhållas med avsikt att anpassas till miljön. Fasader skall utföras i trä. Detaljeringen skall göras enkel och okonstlad. Byggnadsmassan skall hållas enkel, fyra hörn med sadeltak.

Eventuell tillbyggnad bör anpassas för att smälta in i den omgivande miljön, i fråga om form, höjd, stomdjup, material och storlek.

Nya främmande element och byggda strukturer som förändrar miljöns karaktär bör inte tillföras.

Yleisiä neuvoja

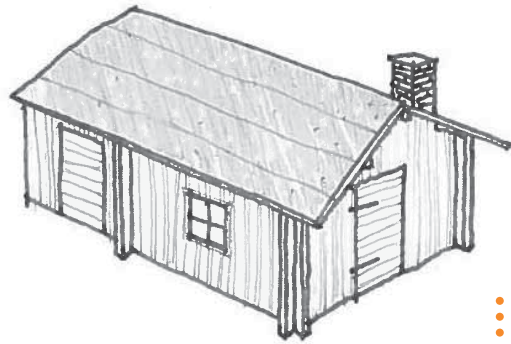
Vanhojen kalastuskämppien hoidossa ja korjauksessa on harjoitettava säilyttäviä toimenpiteitä sekä käytettävä perinteisiä materiaaleja ja menetelmiä. Rakennusten alkuperäisen luonteen on säilytettävä.

Uudemman rakennuskannan hoidossa ja korjauksessa on kiinnitettävä erityistä huolta ympäristöön sulautumiseen. Julkisivuvuorauksen tulee olla puuta. Detaljoinnin tulee olla yksinkertainen, koristelematonta. Rakennusmassan tulee olla yksinkertainen; neljä nurkkaa ja harjakatto.

Mahdollinen lisärakentaminen on tutkittava tarkkaan ympäristöönsä sopivaksi massoitellun, materiaalien, korkeuden ja koon suhteen.

Uusia, vieraita rakenteita ja elementtejä, jotka muuttavat ympäristön luonnetta ei tule lisätä.

BYGGNADSVÅRDSANVISNINGAR

STOMME

Den timrade stommen
Reglad stomme

FASAD

Den timrade stommens fodring
Den reglade stommens fodring
locklistpanel - lockpanel
skador - reparering
underhållsfria - reparationsodugliga

YTBEHANDLING

Ytbehandlig av fiskebastun
Den obehandlade fasaden
De traditionella färgerna - vad, varför, hur?
slamfärg - tranolja
linoljefärg
Fasad behandling - tre exempel

TAK

Taken idag
plåttak
bitumenfilt
Vattenbortföring

GRUND

Grunden - nedre bottenlag
Hörnstensgrund
Grundmur

FÖNSTER

Fönstren - byggnadens ögon
Fönstren genom tiden
Bevarande vård
Återställande renovering
Upprustning av fönster

DÖRRAR

Dörrar berättar
Dörrtyper
Beslag

INTERIÖR

Ytor ; golv, väggar, tak
Byggnadsskikt och material
Eldstad

NÄRMIJÖ

Vård av kulturlandskap
Nya önsknings
Terrasser
Ny husutrustning
Yttre konstruktioner
Tillbyggnad

KORJAUSOHJEISTO

RUNKO

Hirrestä rankarakenteeseen
Hirsirunko - Rankarakenne

JULKISIVU

Hirsirungon perinteinen verhous
rankarakenteen verhous
rimalaudoitus - lomalaudoitus
vauriot - korjaus
huoltovapaa - korjauskelvoton

PINTAKÄSITTELY

Kalastajakämppien pintakäsittely
Käsittelemätön julkisivu
Perinteiset maalit - mitä, miksi, miten
keittomaali - hylkeentraanimaali
pellavaöljymaali
Julkisivukäsittely - kolme esimerkkiä

KATTO

Nykyiset kateet
Peltikatto
Bitumikate
Vedenpoisto

PERUSTUKSET

Perustus - alapohja
Nurkkakivi
Perusmuuri perustus

IKKUNAT

Ikkunat - rakennuksen silmät
Ikkunoiden muuttuminen
Säilyttävä huolto
Palauttava korjaus
Ikkunoiden korjaus

OVET

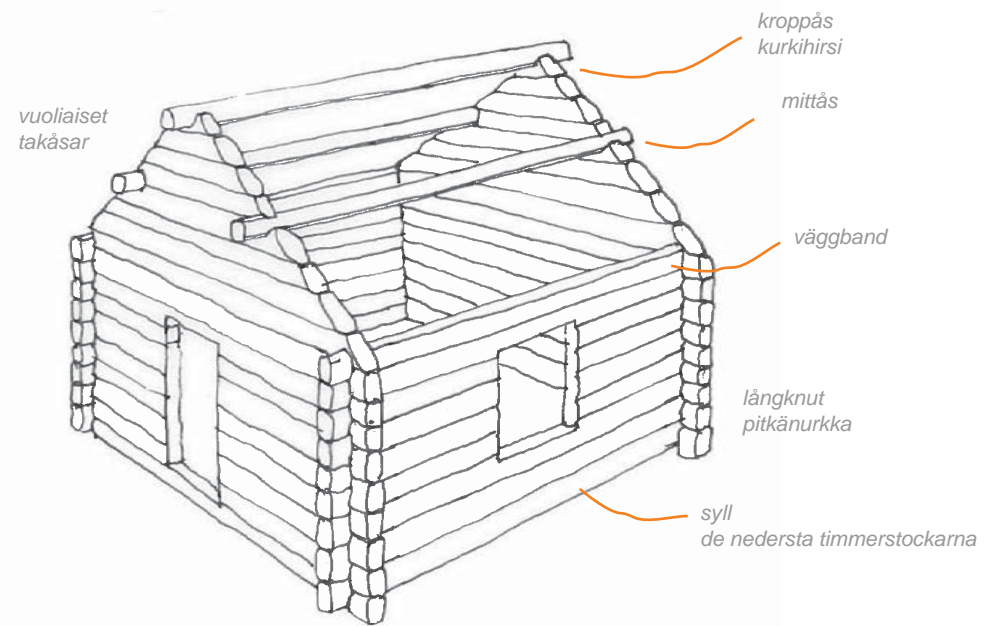
Ovet kertovat
Ovi tyypit
Helat

SISÄTILA

Pinnat - lattia - sisäkatto - seinät
Muutokset ja uudet materiaalit
Tulisija

LÄHIYMPÄRISTÖ

Kulttuurimaiseman hoito
Uudet toivomukset
Terassit
Uusi talovarustus
Ulkopuoliset rakenteet
Laajentaminen

läs mer / lue lisää...

**Museoviraston korjauskortti
Hirsitalon rungon korjaus - KK nro 12**
Hannu Puurunen, 2000
www.nba.fi/fi/File/109/korjauskortti-16.pdf

Talotohtori – Rakentajan pikkujättiläinen
Panu Kaila, 1997

STOMME RUNKO

Stommen på de äldre fiskarbasturna har traditionellt timrats. Timmerstommen har tillpassats, monterats, numrerats och nedplockats på fastlandet och under vintern transporteras ut längs isen.⁶⁴ De långa avstånden och besvärliga transporter har påverkat bygandet och byggnadstraditionen. Befintligt material har återanvänts och material som man hittat har använts, till exempel vrakdelar såsom tjocka däcksplankor har använts till en bodstomme.

Den långa knuten, som är väldigt vanlig på området, är en av de äldsta knuttyperna i Finland. Först under 1890-talet, vilket framgår av Hugo R. A Sjöbergs beskrivningar, började även låsknuten användas i fiskerbastun. Låsknuten är en slätknutstyp. Den släta knuten krävde större noggrannhet och omsorg vid timringen. Sjöberg beskriver år 1898 fiskerbastun: ”Huset består nästan alltid av ett fyrkantigt, 6 - 10 aln långt och brett rum med en s.k.” svale” utanför ena gaveln, där dörren har sin plats...”⁶⁵ (svensk aln 0.598m)

Den timrade konstruktionen

Områdets fiskerbastur är i regel gjorda av handbilat timmer och de är nuförtiden oftast även brädfodrade utvändigt. I de äldre bodarna eller salthusen påträffas även stom-

mar uppenbart gjorda av däcksplankor. I konstruktionen har både långa och släta knutar använts. Låsknuten är en mer avancerad variant av laxknuten där tandningen låser konstruktionen mer stabilt.

Åstaket som typiskt förekommer på timmerkonstruktioner, bärs av takåsar som binder gaveltimren till varandra och bär takkonstruktionen. Den översta åsen kallas kroppåsar och de vid takfallet sidoåsar.⁶⁶

Golvåsarna binder timmerkonstruktionen vid de nedre timmervarven, som även kallas syll. Vid väggöppningar såsom dörrar och fönster används olika slag av gåtar för att stöda timmerkonstruktionen.

Timmerstommens skador

Till timmerstommen, som är en homogen konstruktion, hör egenskaper som träets förmåga att balansera med den omgivande luftfuktigheten. Timmerkonstruktionen tål att tillfälligt uppta fukt, vilket händer under vinterhalvåret i det uppvärmda huset. Under sommaren torkar konstruktionen och en balans uppstår. Problem uppstår då träet hindras att torka på grund av för tät material, såsom fel typ av färg eller isoleringsmaterial.

*Timmerstomme med locklistpanel
Hirsirunkorakenne rimalaudoituksella*

Kalastajakämppien runko on perinteisesti tehty hirrestä. Hirsikehä on veistetty, koottu, numeroitu ja purettu mantereella talven aikana ja sitten siirretty paikan päälle jäätä pitkin.⁶⁴ Pitkät välimatkat ja työlääät kuljetukset ovat vaikuttaneet rakentamiseen. Se materiaali, mikä saarilta on löydetty, on käytetty. Esimerkiksi löydettyjen hylkyjen järeät laudat ovat monesti päättäneet vajan rungoksi.

Pitkänurkkainen salvos, joka on hyvin yleinen alueella, on vanhimpia Suomessa käytettyjä salvostyyppisiä. Vasta 1890-luvulla alueella alettiin käyttää myös lukkonurkkaa, eli lyhytnurkkasalvosta. Tämä käy ilmi Hugo R.A Sjöbergin kirjoituksesta. Lyhytnurkka edellytti entistä huolellisempaa ja tarkempaa työstöä. Sjöberg kuvailee vuonna 1898 kalastajamajaa seuraavasti: ”talo koostuu lähes aina neliskanttisesta, 6-10 kynnärää [ruots. kynnärä 0.598m] leveästä ja pitkästä huoneesta...”⁶⁵ (suomennos kirjoittajan)

Hirsirakenne

Alueen hirsirakennukset on tehty pelkasta hirrestä ja ne on pääsääntöisesti nykyisin vuorattu ulkopuolisella laudoituksella. Vanhemmissa ulkorakennuksissa tavataan myös ilmeisesti laivojen hyljistä peräisin olevaa, hyvin jykevää lautaa, joka on kasattu rakenteeksi pitkänurkan avulla. Rakentees-

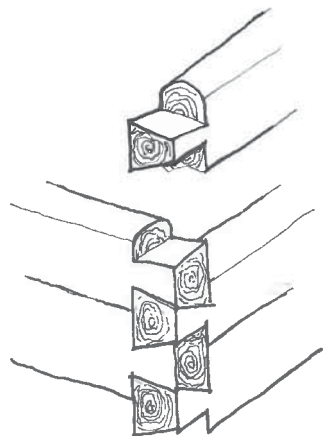
sa on käytetty sekä pitkää, että lyhyttä nurkkatyyppiä. Lukkonurkka tunnetaan myös nimellä hammasnurkka, mikä tarkoittaa, että lyhytnurkkainen lohenpyrstösalvos lukitaan hampaalla tavanomaista vahvemmaksi liitokseksi.

Hirsirakenteelle tunnusomainen piirre on vuoliaiskatto, jolla tarkoitetaan päätykolmiot toisiinsa sitovista parruista koostuvaa kattorakennetta. Vuoliaiskatto koostuu harjalla olevasta kurkihirstestä ja lappeen vuoliaisista.⁶⁶

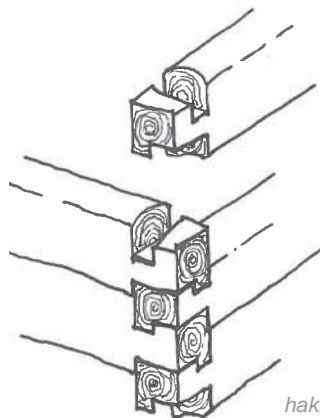
Niskat, eli lattiaa kannattavat tukipalkit, sitovat rakennetta alapohjatasolla. Erilaisia karoja, eli rakenteessa olevia pystypuita, tarvitaan hirsirakenteessa auttamaan seinää laskeutumaan oikein aukkojen reunoilla ja sitomaan rakennetta silloin, kun hirsi ei lopu salvokseen.

Hirsirungon vauriot

Hirsirakenne on puinen massiivirakenne, jonka kosteustekniisin ominaisuuksiin kuuluu ympäröivän ilmankosteuden mukana tasapainottelu. Hirsiseinä kestää hyvin väliaikaisen kosteuden tiivistymisen, jota tapahtuu esimerkiksi talvella, kun rakennusta lämmitetään. Kesäisin rakenne kuivuu ja pystyy näin elämään tasapainossa. Ongelmat syntyvät,

slätknut - laxknut
lyhytnurkka - lohenpyrstösälvos

haklaxknut eller låsknut
lukkonnurkkasalvos

slätknut - laxknut
lyhytnurkka - lohenpyrstösälvos

Rötskador på timmerkonstruktionen är vanligt förekommande i de nedre stockvarven, under fönster och i olika knutpunkter. En vanlig och allmän reparation är syllbyte, då de nedersta stockarna helt eller delvis byts ut. Vanliga orsaker till rötskadorna är växlighet och fukt som kryper upp längs ytterväggen, bristfällig vattenavledning, läckande tak, förhöjning av marknivån, en sjunkande grund eller dålig ventilation av det understa bjälklaget. Knutpunkter och öppningar medför alltid svagare punkter där risken växer för att vatten och fukt tar sig in, vilket förklarar de vanligt förekommande rötskadorna under fönstren. Kontinuerlig vård och underhåll av vattenbräden och detaljering kring fönster, dörrar och knutar förebygger skador.

Rötskadat trä lockar även till sig skadedjur, vilka enklast kan observeras på trätans små håll och eventuella trädamm. De vanligaste skadedjuren är de olika baggarna och trägnagarna, såsom strimmig trägnagare och hästmyra. För att kunna säkerställa om skadedjuren är aktiva eller om det är en gammal skada bör skadeplassen först observeras.⁶⁷ I fall inget tyder på aktivitet finns ingen orsak

till oro. Det viktigaste är att få träet att torka upp, det vill säga att åtgärda orsaken till fukten. Att förgifta skadedjuren men låta fukten och rötan sprida sig är inte vettigt.⁶⁸

Trädgnagaren är inte aktiv ifall trädamm under flyghålen har gulnat, ett ljust färskt damm tyder på aktivitet. Trädgnagaren lägger sina ägg på trätan och larven äter trä utan bygger vanligtvis sitt bo i de nedersta stockvarven. Myrboet är möjligt att upptäcka vid kallt väder, eftersom myrornas aktivitet ger upphov till värme som kan kännas. Stocken där boet finns bör bytas ut. I fall ett byte inte är möjligt kan en förgiftning av myrorna vara en annan möjlighet⁶⁹. I praktiken kan det vara svårt att bli av med skadedjur utan att byta de delar där de gjort sig hemmastadda.

Olika slag av rötsvampar angriper gärna byggnader under vissa omständigheter. Svamparna lever där det finns trä, alltså näring, syre, värme och fukt. Redan vid elimineringen av en av dessa omständigheter kan rötsvampen inte leva. Svampen kan inte

kun kosteuden kuivuminen estetään väärillä materiaalivalinnoilla, esimerkiksi liian tiiviillä maalilla tai eristysmateriaalilla.

Hirsirakenteessa lahovaurioita esiintyy yleisimmin hirsikehän alaosissa, ikkunoiden alla ja erilaisissa liitoskohdissa. Yleinen korjaus on hirsikehän kengittäminen, eli rungon alimmat hirret vaihdetaan kokonaan tai osittain. Hirsikehän alaosien vauriot selittyvät useimmiten alapohjan puutteellisella tuuletuksella, maanpinnan nousulla tai perustusten vajoaamisella. Seinää pitkin nouseva kasvillisuus ja kosteus, sekä puutteellinen sadevedenpoisto tai katon vuotaminen ovat tavallisia vaurionaiheuttajia. Ikkunoiden alla olevat lahovauriot johtuvat siitä, että erilaiset liitoskohdat ja aukot ovat aina riskikohtia, joista vesi voi päästä rakenteeseen. Kosteuden nousun estämiseksi hirren ja kivijalan välissä tulee käyttää tuolta, joka on hyvin kestävä eristysmateriaali. Tuohi asetetaan aina sisäpinta ylöspäin.

Lahonnut puu houkuttaa rakennukseen myös tuhohyönteisiä. Tuholaiset tunnistaa hirsipinnassa näkyvistä pienistä rei'istä ja

purusta. Tuhohyönteisistä yleisimpiä ovat erilaiset kuoriaiset ja jumit, kuten hirsi- ja tupajumi, sekä hevosmuurahaiset. Ensinnä on seurattava vauriokohtaa. On selvittävää onko kyseessä aktiivinen, elävä hyönteiskanta, vai vanha vaurio.⁶⁷ Jumikanta ei ole aktiivinen, mikäli reikien ympärillä oleva puru on ehtinyt kellastua. Aktiivisesta jumikannasta kertoo vaalea puru. Jos kanta ei ole aktiivinen, ei ole syytä huoleen. Jumit munivat puun pinnalle ja toukka syö puuta kasvaessaan. Tärkeintä on kuivattaa puu, eli korjata syy sen kostumiseen. Ei ole järkevää myrkyttää tuholaista, mutta antaa lahon edetä.⁶⁸

Hevosmuurahaiset eivät syö puuta vaan nakertavat siihen pesän, yleensä alahirteen. Muurahaispesä on mahdollista löytää kylmällä ilmalla seinästä, sillä muurahaiset tuottavat niin paljon lämpöä, että pesän lämmön voi tuntea. Muurahaiset aiheuttavat tuhoa hirsiin nakertamalla puuta syysuuntaisesti. Hirsi, jossa pesä sijaitsee, tulee vaihtaa. Vaihdon ollessa mahdoton, muurahaisten myrkyttäminen on toinen mahdollisuus.⁶⁹ Käytännössä hyönteisistä eroon pääsemisen vaihtamatta osia, joihin ne ovat kotiutu-

*hästmyra
hevosmuurahainen*

*blåhjon / papintappaja
8-14 mm*

*dödsur / kuolemankello
4,5-6,5 mm*

*strimmig trägnag
/ tupajumi
2,5 - 5 mm*

leva i torrt trä men skadan kväver långsiktig omsorg eftersom till exempel bastusvampen kan överleva i årtal i torrt trä i väntan på fukt.

Reparera skador

I första hand bör orsaken till skadorna hittas. Timmerstommens skador beror till största delen på en fuktbelastning av någon orsak. Framförallt knutpunkter bör skärskilt kontrolleras vid inspektioner. Skador bör alltid observeras och uppföljas. Det finns inga orsaker att åtgärda gamla skador ifall de inte framskrider eller försvagar konstruktionen. Lappa och laga är undantagslöst ett bättre alternativ till större ombyggnader i äldre byggnader, både ekonomiskt och för det kulturhistoriska värdet.

Timrets skick kan undersökas genom att knacka med en hammare. Ifall ljudet är klart, finns ingen orsak till oro. Ifall ljudet är dunkelt är det risk för röta. Röttskadans djup kan testas med en spets eller kniv; ifall den lätt sjunker djupt i träet bör stocken bytas, men om det under rötan finns friskt trä avlägsnas endast det skadade partiet och ersätts med

en ny bit. Den nya biten bör göras i samma trä som det befintliga, precis som de nya stockarna bör anpassas enligt de gamla.

neet, on erittäin hankalaa.

Erilaiset lahottajasienet käyvät myös ahnaasti rakennuksen kimppuun sopivien olojen vallitessa. Sienet elävät siellä, missä on saatavilla puuta, eli ravintoa, happea sekä lämpöä ja kosteutta. Kun jokin näistä poistetaan, ei sieni pysty elämään. Sieni ei elä kuivassa puussa, mutta puun kuivuudesta tulee huolehtia pitkäjänteisesti, sillä esimerkiksi saunasieni elää kuivassa puussa odottaen sen uudelleen kostumista jopa vuosia.

Vaurioiden korjaus

Ensisijaista on löytää vaurionaiheuttaja, eli ratkaista mistä syystä vaurio on syntynyt. Hirsiseinän vauriot johtuvat lähes aina tavalla tai toisella rakenteeseen kertyneestä liiallisesta kosteudesta. Rakenteiden liitoskohdat ovat aina vaurioalttiita, joten niihin tulee tarkastelussa kiinnittää erityistä huomiota. Vaurioita tulee aina tarkkailla ja seurata niiden etenemistä.

Vanhoissa rakennuksissa huolto ja pienet korjaukset ovat poikkeuksetta suuria muutostöitä kannattavampia sekä taloudellisesti

että rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon kannalta. Ei ole syytä puuttua rakenteen vanhaan vaurioon, mikäli se ei etene eikä rakenne ole merkittävästi heikentynyt.

Hirsien kuntoa voi kartoittaa koputtelemalla niitä vasaralla. Mikäli puusta lähtevä ääni on napakka, ei ole syytä huoleen. Jos ääni on samaa ja soinniltaan kuolettunut, on puussa lahovaurio. Lahovaurion syvyyttä voidaan testata piikillä tai puukolla: jos se uppoaa helposti syvälle puuhun, täytyy hirsi vaihtaa koko leveydeltään, mutta mikäli lahon alta löytyy kovaa, tervettä puuta, veistetään laho pois ja liitetään paikalle tarkalleen poistetun palan muotoinen paikkapala. Paikka tehdään samanlaisesta puusta kuin mihin se tulee, myös vaihdettavan hirren tulee vastata seinässä jo olevia hirsiiä.

De nya möjligheterna som den reglade stommen erbjöd ledde även i ytterskärgården till förändringar av fiskebasturnas utformning och dimensioner från 1950-talet och framåt. Stomdjupet och våningsytan växte en aning och taklutningen minskade. Under 1960-70-talet förändrade det industrialiserade byggandet och moderna materialen konstruktionerna. Mineralullen, det nya isoleringsmaterialet och nya industriella färger formade den reglade stommens konstruktion.

Den reglade stommen

Den reglade stommen är en heterogen konstruktion som gör att dess byggnadstekniska egenskaper skiljer sig från den homogena timmerstommen som består av en enhetlig massivkonstruktion. Isoleringsmaterialet i ytterväggen har en betydande roll eftersom det påverkar konstruktionens byggnadstekniska egenskaper. I dessa sommarbostäder har isoleringens tjocklek ändå en sidoroll, viktigare är konstruktionens täthet.

Innan renoveringar är det viktigt att ta reda på vilka material konstruktionen består av genom att ställvis öppna konstruktionerna. Konstruktionerna kan bjuda på överraskande med fungerande lösningar. Det finns kanske inte alls isolering, vilket ändå kan fungera i en bostad som används under sommarhalvåret.

Den under återuppbyggnadstiden använda isoleringen av kutterspån tål tillfällig att uppta fukt. Den utvändigt ofta använda sneda brädfodringen stabiliserar stommen. Som vindskydd har tjärpapper ofta använts. Fasadens brädfodring har fästts direkt på underlaget utan skälning, vilket förutsätter att den eventuella ytbehandlingen låter konstruktionen torka upp och leva med den omgivande luftfuktigheten.

De nutida regelstommarna utvecklades under 1960-talet varefter de långt har byggts efter samma principer. I konstruktioner med mineralull används i regel en fuktspärr på

Rankarakentens tarjoomat mahdollisuudet johtivat muutoksiin myös ulkosaariston kalastajakämppien mittasuhteissa ja ulkomuodossa 1950-luvulta lähtien. Runko leveni, pinta-ala kasvoi hiukan ja kattokulma loiveni. Teollistunut rakentaminen ja modernit rakennusmateriaalit muokkasivat rakenteita 1960 – 1970-luvulle tultaessa. Eristemateriaalina yleistyntynyt mineraalivilla ja uudet maalit johtivat rankarakenteen muutoksiin.

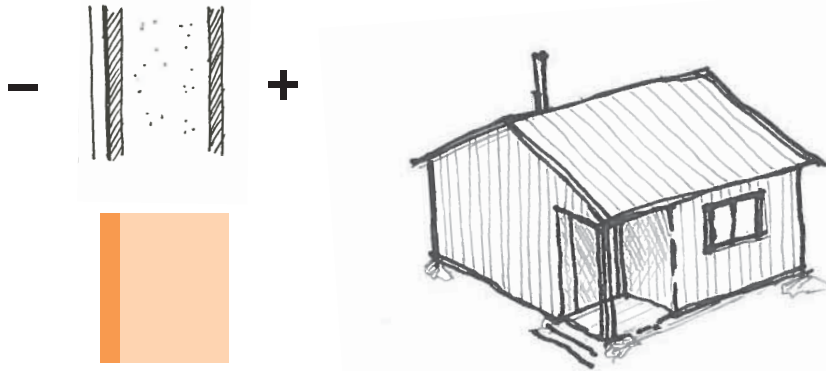
Rankarakenne

Rankarakenne on heterogeeninen kerrosrakenne. Tästä syystä sen tekniset ominaisuudet eroavat homogeenisestä hirsirakenteesta, joka on massiivirakenne. Ulkoseinän eristemateriaali on tärkeässä asemassa rakenteen rakennusteknisen toimivuuden kannalta. Eriste ja eristävyys ovat kuitenkin sivuroolissa pääosin ainoastaan kesäkäytössä olevissa rakennuksissa. Tärkeämpi ominaisuus on rakenteen tiiveys.

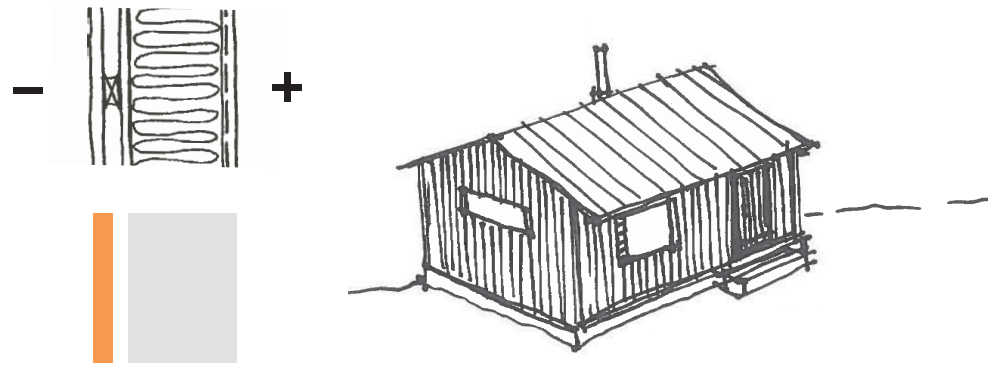
Ennen korjaustoimenpiteisiin ryhtymistä on tärkeää tarkistaa mistä materiaaleista rakenteet koostuvat avaamalla rakennetta paikallisesti. Ulkosaaristossa rakennusperinne saattaa tarjota yllättäviä, mutta usein hyvin toimivia rakenteita. Eristettä ei mahdollisesti ole lainkaan rankarakenteen sisällä, eikä sitä kesäkäytössä olevassa rakennuksessa tarvitakaan.

Jälleenrakennuskaudelle tyypillisessä, sahanpurueristeisessä rakenteessa ei ole syytä käyttää sisäpuolista tiivistä höyrynsulkua, koska puupohjainen eriste sekä kuivuu että kestää väliaikaisen kosteuden tiivistymisen. Ulkopuolinen vinolaudoitus jäykistää rakennetta. Tuulensuojana on käytetty vuorauspaperia, esimerkiksi tervapaperia. Ulkolaudoitus on kiinnitetty suoraan alla olevaan rakenteeseen ilman koolausta, mikä edellyttää hengittävää pintakäsittelyä, jotta vuoraus pääsee kuivumaan.

Nykyaikaiset rankarakenteet kehittyivät 1960-luvulla, jonka jälkeen niitä on raken-

Reglad stomme 1950-tal
Tyypillinen rankarakenne 1950-luvulta

Reglad stomme 1960-tal >
Rankarakenne 1960-luvulta >

insidan av isoleringen i hus som är uppvärmda. På utsidan av isoleringen finns vindskyddsskiva, skålning och därefter fasadens brädfodring. Användningen av de industriella färgerna med plastbindemedel vilket blev vanligt efter 1950- talet förutsätter att det bakom fasaden finns en luftspalt så att konstruktionen kan torka upp. (se ytbehandling)

Träbaserade isoleringar, till exempel cellulosa eller mjuka träfiberskivor, kan rekommenderas att användas i nya regelstommar på grund av deras förmåga att tåla tillfällig fukt, i det krävande skärgårds klimatet. Genom användning av de träbaserade isoleringsmaterialen slipper man användningen av fuktspärren. Fuktdrabbad mineralull förlorar sina isolerande egenskaper samt torkar både dåligt och långsamt. I den kalla byggnaden kan under vintern uppstå en situation när det inomhus är kallare än utomhus och det finns risk att fukt kondenseras mellan isoleringen och fuktspärren, jämför kondenseringen av luffuktigheten på ett kallt dricksglas.

Skador och reparation

Allmänna skador som orsakas av fukt uppkommer under fönster och i väggarnas nedre del, när vatten och fukt återkommande sluppit in i konstruktionerna. Orsakerna till fukten bör utredas, finns en sten eller klippa i närheten som leder vatten rakt på väggen eller har fönstren inte underhållits? Den reglade stommens skador kan vara svåra att observeras utan att konstruktionen öppnas.

En för tät målfärg kan skada konstruktioner utan luftspalt, eftersom konstruktionen hindras torka. Det täta målskiktet bör så snabbt som möjligt avlägsnas! (se ytbehandling)

nettu samalla periaatteella. Rakenteessa on hyvin yleisesti käytetty eristeenä mineraalivillaa. Nykyään mineraalivillaeisteisissä rakenteissa käytetään tiivistä höyrynsulkua, lämmitetyissä rakennuksissa. Eristeen ulkopuolella on tuulensuojalevy, jonka päälle tehdään koolaus ulkoverhoukselle. Teollisen muovisideaineisen maalin käyttö, (esimerkiksi akrylaattimaalin, joka ylestyi 1950-luvulla), edellyttää ulkoverhouksen takaa tuulettuvaa rakennetta hengittämättömyytensä takia. (kts. pintakäsittely)

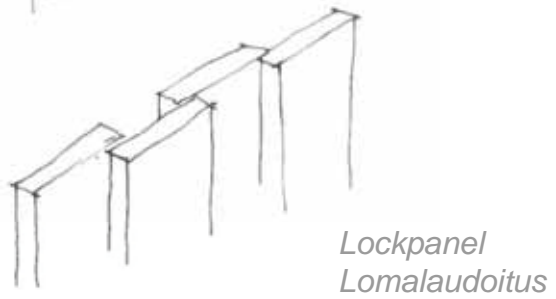
Ulkosaariston vaativissa olosuhteissa olisi eristeinä syytä suosia puupohjaisia materiaaleja, esimerkiksi selluvillaa tai puukuitulevyjä myös uusissa rankarakenteissa, niiden hyvän kosteudenkeston takia. Puupohjaista eristettä käyttämällä vältytään tiiviin ilmasulun aiheuttamilta ilmiöiltä. Mineraalivilla menettää eristävyytensä kostuessaan. Se kuivuu huonosti ja erittäin hitaasti. Kylmässä rakennuksessa saattaa talvella syntyä tilanne, jossa rakennuksen sisätiloissa on kylmempi kuin ulkona. Tällöin kosteus kul-

keutuu tavanomaisesta poiketen väärään suuntaan ja kosteuden tiivistyminen tapahtuu höyrynsulun ja eristeen välissä. Ilmötä voi verrata kylmän juomalasin pintaan tiivistyvään ilmankosteuteen.

Vauriot ja korjaus

Yleisesti vauriot ovat kosteuden aiheuttamia. Ne esiintyvät usein ikkunoiden alapuolella tai seinien alaosissa, mistä vesi tai kosteus on päässyt rakenteeseen. Syy rakenteen kostumiseen on selvitettävä. Ulkoseinän vieressä on kenties kivi tai kallio, joka johdattaa veden suoraan seinäpintaan. Myös esimerkiksi ikkunan puutteellinen huolto on saattanut johtaa vaurion syntymiseen. Rankarakenteen vauriot on yleensä vaikea havaita ulkoapäin ilman rakenteen avaamista.

Liian tiivis maalipinta vaurioittaa koolaamattomia rakennuksia, mikäli vuoraus ei pääse kuivumaan. Tiivis maalipinta on poistettava mahdollisimman pian! (kts pintakäsittely)

*Den oregelbundna brädfodringen ger en levande yta.
Epäsäännöllisen lautavuorauksen elävä pinta.*

[läs mer / lue lisää...](#)

Museoviraston korjauskortisto
Ulkolaudoituksen korjaus - KK nro 3
Ulla Rahola, 2000
www.nba.fi/fi/File/122/korjauskortti-3.pdf

HÅLLA HUS

Västerbottens informationsportal
för byggnadsvård, hushållning
och samhällsutveckling

www.hallahus.se/renovera/fasaden/

*Husbacken, även kallad Lotsbacken, på Storskär ca 1910-tal.
"Husbacken" Storskäretillä näoin 1910-luvulla.
(MVK)*

FASAD JULKISIVU

Brädfodringen skyddar stommen och fungerar som offerskikt. Speciellt timmerstommens långa knutar har man strävat efter att skydda med brädfodring. De timrade byggnaderna har i historien ofta lämnats utan beklädnad och först senare försetts med brädfodring. På bilden tagen från Storkärs lotsbacke vid 1900-talets början saknar flera av byggnaderna helt eller delvis brädfodring.

De mest använda paneltyperna på området är locklist- och lockpanel, alltså stående panel. De äldsta locklistpanelerna är gjorda av osymmetriska bräder vilket ger en oregelbunden, levande fasadyta. Bevarad äldre

fasadpanel och bräder är det skäl att spara eftersom motsvarande ny trävara av lika hög kvalitet inte finns att få tag på. Äldre brädfodring bör bevaras utan större ingrepp.

Konstruktion

Timmerstommens brädfodring har traditionellt lagts rakt på timret. Ibland påträffas hampfilt, näver eller tjärpapper under brädfodringen som använts för att skydda konstruktionen från fukt.⁷⁰ Det finns ingen orsak att förändra konstruktionen genom att tillägga vindskyddsskiva, ifall en gammal panel bevarats. Att lägga till skälning till en oskälad konstruktion bör undvikas eftersom det ofta

Hirsirunkoisten rakennusten julkisivut jätettiin ennen vanhaan usein hirsipinnalle ja peitettiin vasta myöhemmin puuverhouksella. Storskäretin luotsimäeltä 1900-luvun alussa otetusta valokuvasta näkyy, että useimmat rakennukset ovat olleet hirsipinnalla. Puuverhouksen suojaa hirsirunkoa ja etenkin pitkät nurkat on pyritty suojaamaan laudoituksella.

Alueella on nykyäänkin kaikkein yleisimmin käytetty perinteistä pystyaukioitusta sekä rima- ja lomalaudoitusta. Vanhimmissa rimalaudoituksissa on käytetty vajaanärmäistä lautaa. Leveydeltään vaihtelevat laudat muodostavat elävän ja kauniin julkisivulau-

doituksen. Säilynyttä vanhaa laudoitusta, kuten vanhaa lautaa ylipäättäänkin, on syytä säilyttää ja vaalia, sillä vastaavaa tai yhtä korkealaatuista uutta on vaikeaa löytää. Rakennusten säilynyt julkisivuverhouksen on säilytettävä mahdollisimman pienin muutoksin.

Rakenne

Hirsirunkoisessa rakenteessa laudoitus on perinteisesti kiinnitetty suoraan hirsipinnalle. Joskus saatettiin rakennetta suojata kosteudelta naulaamalla lumppuhuopaa, tuohta tai tervapaperia laudoituksen alle.⁷⁰ Rakennetta ei ole syytä muuttaa lisäämällä tuulensuojalevyjä, tai edes koskea, jos vanha arvokas

Avlägsna endast de rötskadade delarna. Träet kapas snett för en fungerande vattenavrinning.
Paikkaa niiltä osin lauta on lahovaurioitu, katkos tehdään viistäen jotta vesi valuu saumakohtasta eikä imeydy laudan päihin.

< lappad locklistpanel
< paikattu rimalautoitus

leder till otrevliga fasadförändringar (till exempel insjunkna fönster). Vid ytbehandling av en oskälad brädfodring bör fuktens möjlighet att torka alltid uppmärksammas. Traditionella färger som till exempel slamfärg med eller utan tranolja är att rekommendera.

Vård och underhåll

Vid vård och reparation av en äldre panel bör genomföras med särskild varsamhet. Brädorna repareras genom lappning av de skadade ställena. Brädfodringen lappas där det behövs. Brädor som ligger intill varandra kapas på lite olika höjd (se bild). De nya bräderna bör motsvara den befintliga brädfodringen; samma träslag och dimensioner. Tätväxt, kvistfri och tjock trävara garanterar en god kvalitet och hållbarhet. Brädfodringen läggs alltid med kärnveden utåt. De över 200 år gamla fasaderna har bevarats till våra dagar genom rätt detaljering och en tillräcklig tjocklek.

Vid förnyelse av väldigt dålig brädfodring kan tjärpapper läggas under den nya brädfodringen. Då timmerstommen befrias kan dragets tätning kontrolleras. Även vid tätning av dörr- och fönsterkarmar bör traditionella material såsom lin användas. Tilläggsisoleringsring av ett kulturhistoriskt värdefullt objekt kommer inte på frågan när det gäller en säsongsbostad.

Yngre fasader

Den reglade stommens fasadbeklädnad fästes ännu under återuppbyggnadstiden rakt på den stabiliserande sneda brädfodringen i de kutterspåniserade väggarna. Tjärpapper användes som vindsydd i konstruktionen. Till den helt träbaserade väggtypen, precis som timmerstommen, hör egenskapen att kunna lagra och avge fukt, vilket ställer krav på ytbehandlingen att tillåta fukten att torka. De industriella oljemålen som

julkisivuverhous on säilynyt. Koolauksen lisäämistä ennen koolaamattomaan rakenteeseen tulee välttää sen aiheuttamien ikävien julkisivumuutosten vuoksi. Koolauksen myötä muun muassa ikkunat painuvat sisälle seinään. Koolamattoman ulkoverhouksen mahdollisessa pintakäsittelyssä on aina käytettävä perinteisiä, hengittäviä maaleja. Suositeltavin on keittomaali tai hylkeentraanimaali. (kts. pintakäsittely)

Hoito ja korjaus

Vanhan laudoituksen korjauksessa on noudatettava erityistä hienovaraisuutta. Lautojen alareunojen lahovauriot korjataan helmapaikkauksella. Lautaa ei vaihdeta kokonaisuudessaan vaan vain niiltä osin kun se on lahonnut. Useamman vierekkäisen laudan helmapaikkauksessa laudat tulisi katkaista hiukan eri korkeuksilta hienovaraisen ja onnistuneen ulkonäön saavuttamiseksi. Uuden verhouslaudan on oltava vanhan

mallin mukainen, samaa puulajia kuin vanha ja ennen kaikkea korkealaatuista puuta. Hirdaskasvuinen, vähäoksainen ja paksu puutavara takaa laadun ja kestävyuden. Verhouslautaa kiinnitetään aina sydänpuu ulospäin. Jopa 200 vuotta vanhat lautaverhoukset ovat kestäneet meidän aikoihimme saakka oikean detaljoinnin ja etenkin paksuuden ansiosta.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen lisäeristäminen ei tule kysymykseenkään, eikä varsinkaan kesäkäytössä olevan rakennuksen kohdalla. Erittäin huonokuntoisen julkisivuverhouksen vaihdon yhteydessä voidaan lisätä vuorauspaperi. Suositeltavin on verhouksen alle asennettava tervapaperi. Hirsiseinän paljastuttua on tilaisuus tarkistaa onko seinässä tarvetta lisätilkittämiseen. Tilkittäminen tapahtuu tilkeraudalla, jolla pellarive työnnetään varauksen väliin.

blev vanligare under 1950-talet ställde till problem. (se ytbehandlig) Under 1960-talet ledde den reglade konstruktionens byggnadstekniska förändringar till att en luftspalt bakom fasadpanelen möjliggjorde konstruktionens ventilation. (se den reglade stommen) De nya latexfärgerna hindrade fasadpanelen från att torka genom ytskiktet, vilket gjorde att luftspalten bakom blev nödvändig.

Vid förnyande eller reparation av brädfodring på yngre fiskarstugor byggda efter 1960, bör paneltypen inte ändras, om den befintliga representerar den på området passande lock- eller locklistpanelen. Brädfodringen bör vara av hög kvalitet och tätvuxen. Det viktiga är brädfodringens tjocklek, en tjocklek på minst 25 mm är att rekommendera. Framförallt om avsikten är att lämna fasaden obehandlad är trävarans hållbarhet av vikt. I nytt byggande kan den äldre panelens levande yta åstadkommas genom olika bredd på panelen.

Fasader i plåt eller plastytbelagd plåt hör inte hemma i kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

*Den med rödmylla tidigare behandlade locklistpanelen har grånat
Punamullattu rimalaudoitus on harmaantunut*

< Äldre locklistpanel med osymetriska bräder
< Vanhempi rimalaudoitus vajasärmäisillä laudoilla

Nuoremmat julkisivut

Rankarakenteessa julkisivuverhoukseen kiinnitettiin vielä jälleerakennuskauden sahanpuuristeisissä seinissä suoraan alla olevaan vinolaudoitukseen, joka useasti oli vuorattu tervapaperilla tuulensuojan vuoksi. Täysin puupohjaisen seinätyypin ominaisuuksiin kuuluu kyky varastoida ja luovuttaa kosteutta, joten se tarvitsee rinnalleen perinteisen maalin, joka mahdollistaa rakenteen kuivumisen. Teollisen öljymaalin käytön yleistyminen 1950-luvulla johti ongelmiin. (kts. pintakäsittely) 1960-luvulle tultaessa rankarakenteen rakennetekninen muutos edellytti ulkoverhouksen koolausta, joka mahdollisti rakenteen kuivumisen. Uudet lateksimaalit estivät julkisivuverhouksen kuivumisen ulkopinnasta, joten kuivuminen oli järjestettävä takana olevan ilmaraon eli koolauksen myötä. (kts. rankarakenne) 1960-luvulla yleistynyt rankarakenne on Suomessa edelleen hyvin yleisesti käytössä.

1960-luvun jälkeen rakennetun rankarakenneisen kalastajamajan todella huonokuntoisen julkisivuvuorauksen vaihdon yhteydessä puuverhoustyyppiä ei tule vaihtaa, jos kyseessä on alueelle sopiva rima- tai lomalaudoitus. Verhouslaudat tulee aina olla korkealaatuista, eli hitaasti kasvannutta puuta. Paksuus on verhouslaudassa tärkeää, suositeltavaa on käyttää minimissään 25 mm paksuista lautaa. Etenkin jos julkisivu on tarkoitus jättää käsittelemättömäksi, lautatavaran on oltava paksua ja hyvälaatuista. Vanhan rimalaudoituksen epäsäännöllinen, elävä pinta voidaan saavuttaa käyttämällä erilevyisiä verhouslautoja.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen ympäristöön pelti tai muovipinnoitettu peltijulkisivu ei missään tapauksessa kuulu.

Rödmylla med sältran
Punamulta hylkeentranilla

Åldrad krakelerad linoljafärg
Vanheneva pellavaöljymaalii krakeloi

Åldrande fasad behandlad med rödmylla
Vanheneva punamullattu julkisivu

[läs mer / lue lisää...](#)

Museoviraston korjauskortisto

Keittomaali - KK nro 12

Panu Kaila, 2000
www.nba.fi/File/107/korjauskortti-12.pdf

Öljymaalii - KK nro 13

Panu Kaila, 2000
www.nba.fi/File/130/korjauskortti-13.pdf

Kesällä töitä teki maalari – Perinteinen ulkomaalaus tänään

Panu Kaila, 2008
Multikustannus

YTBEHANDLING - utomhus PINTAKÄSITTELY - ulkona

Fasader var ännu under 1950-talet till största delen obehandlade på fiskarbasturna, en del saknade även brädfodring. De målade fasaderna blev vanligare efter 1950-talet; nya stugor målades och så småningom även de äldre.

Fasaderna har vanligtvis varit röda, men även andra färger har använts i större utsträckning än vad som i dag kan ses. Till exempel på Norrskär har man medvetet arbetat för en enhetlig färgsättning⁷¹. Färgsättningen har blivit mer enhetlig efter 1990-talet. Den vanligast förekommande fasadfärgsättningen är röd med vita foderbräden. En obehandlad fasad förekommer på en del byggnader.

De traditionella konstruktionerna bör behandlas med traditionella färger och metoder. På området har slamfärg och slamfärg med tranolja börjat användas på fiskarbasturna under 1950-talet. Spår av traditionell

oljafärg finns endast undantagsvis, och då främst i interiörer. Däremot används den traditionella slamfärgen med tranolja till en del. Skador orsakade av användningen av akrylatfärger förekommer i flera fall på äldre fiskarstugor. De yngre fiskestugorna är oftast målade med moderna färger med plastbindemedel.

De traditionella färgerna tillåter träet att torka och de åldras även vackert. Färgtyper klassificeras enligt bindemedel - i detta fall begränsas de till olje- och slamfärger. För ett lyckat slutresultat vid målning krävs omsorgsfullt grundarbete och rätt väderförhållanden.

Slamfärg består av pigment, vete- eller rågmjöl, järnvitrol och vatten. Tidigare användes råg eftersom vete var dyrare. Slamfärgen känns igen på den matta ytan och det lätt lossnande pigmentet. Färgen pulveriseras och nöts av ytan med tiden. Den röda

Kalastajakämppien julkisivut olivat vielä 1950-luvulla monesti käsittelemättömiä, osa jopa ilman julkisivuvuorausta. Maalatut julkisivut yleistyivät 1950-luvun jälkeen. Uudet kämpät maalattiin ja vähitellen alettiin maalata myös vanhempia rakennuksia.

Julkisivun pääväri on yleensä ollut punainen, mutta muitakin värejä on käytetty paljon laajemmassa skaalassa kuin nykyään on nähtävissä. Esimerkiksi Norrskärillä on tietoisesti pyritty yhtenevään väriyteen⁷¹. 1990-luvun jälkeen väritys on muuttunut hyvin yhdenmukaiseksi. Tyypillistä on, että rakennuksessa on punainen julkisivu valkoisella nurkkalaudoituksella. Pienellä osalla rakennuksista on vielä käsittelemätön julkisivu.

Perinteiset rakenteet tulee käsitellä perinteisin maalein. Alueella on 1950-luvulla alettu käyttää kalastajakämpissä sekä keittomaalia

että hylkeentraanimaalia. Perinteisen öljymaalien käytöstä on nykyään hyvin vähäisiä fragmentteja jäljellä ja sitä tapaa lähinnä sisätiloissa. Hylkeentraanimaalia on käytetty etenkin vanhemmissa kalastajakämpissä (kohdalla). Muovisideaineisten akrylaattimaalien julkisivuissa aiheuttamia vaurioita on havaittavissa useammassa kohteessa. Uudet 1950-luvun jälkeen rakennetut kämpät on yleisesti käsitelty uusilla, muovisideaineisilla maaleilla.

Perinteiset maalit sallivat puun kuivumisen ja ne vanhenevat kauniisti. Maalityypit jaotellaan sideaineen perusteella - tässä tapauksessa ne rajautuvat keitto- ja öljymaaleihin. Onnistunut lopputulos edellyttää huolellista pohjatyötä sekä hyviä maalausolosuhteita.

Keittomaali koostuu pigmentistä, vehnä- tai ruisjauhoista, rautavihtrillistä ja vedestä. Aiemmin käytettiin ruista, koska vehnä oli

Akrylatfärg bildar ett tätt ytskikt - fasaden lider av rötskador och skadedjur

*Akrylatfärg - rötskador
Akrylaattimaali - lahovaurioita*

*Flagnande plastfärg
Hilseilevä muovisidonnainen maali*

Akrylaattimaali - maalipinta muodostaa tiiviin pinnan - julkisivussa laho- ja tuhohyönteisten vaurioita

slamfärgen, rödmyllan, kan med förbehåll kokas själv, färgen stryks då gärna varm. I skärgårdens hårda klimat är inte slamfärgen den hållbaraste, men å andra sidan åldras den vackert. Slamfärgen är ett enkelt och säkert val, den tillåter fukten att torka upp. Hållbarare blir slamfärgen om det i färgen tilläggs tranolja eller linolja. (se recept)

Linolfärgens bindemedel är den kokta linoljan, fernissan eller rå linolja och bägge används. I tillägg till linoljan finns pigment i färgen. Färgen kan användas både på trä och metall, både utomhus och inne. Färgen appliceras i flera tunna strykningar, de första strykningarna görs extra tunna. Den åldrande oljefärgen kan igenkännas på den krackelerande ytan, vilket sker först efter ungefär 25-30 år. Den traditionella petroleumolja-färgen kan vara ett alternativ ifall en tidigare applicerad plastfärg använts och inte helt avlägsnats. Petroleumolja-färgen innehåller i

tillägg till fernissan och pigmentet lampolja, vilket förändrar färgens egenskaper. Det gäller att ha koll på vad färgen innehåller; i de moderna så kallade petroleumolja-färgerna kan innehållet vara ett helt annat.

En brädfodring av god kvalitet kan även lämnas obehandlad att gråna naturligt. Den grånade fasaden smälter in i landskapet och träets ytstruktur förblir synlig. I ytterskärgårdens hårda klimat grånar fasaden jämt på ett par, tre år.

kalliimpaa. Keittomaali on helppo tunnistaa sen matasta pinnasta, josta irtoaa pigmenttiä. Punaisen keittomaalin eli punamullan voi hyvin keittää itse. Itse keitetty maali on ostettua huomattavasti edullisempaa. Maali kuluu ajan myötä ja irtoilee pinnasta jauheena. Saariston kovassa ilmastossa punamulta ei ole kovin pitkäikäinen, mutta toisaalta vanhetessaan se kuluu kauniisti vähitellen pois. Kettomaali on helppo ja turvallinen valinta, se antaa kosteuden kuivua. Tavallista keittomaalia kestävämpi on keittomaali johon on lisätty hylkeentraania. (katso ohje)

Pellavaöljymaalissa sideaineena toimii keitetty pellavaöljy, eli vernissa, tai raaka pellavaöljy. Pellavaöljyn lisäksi maalissa on pigmenttiä. Pellavaöljymaalilla on yleisesti käytetty puu- ja metallipinnoilla sekä ulkona että sisällä. Maali sivellään useassa hyvin ohuessa kerroksessa, ensimmäiset kerrokset ohennetulla maalilla. Vanhenevan öljy-

maalin tunnistaa sen hienosti krakeloivasta pinnasta. Maali alkaa krakeloida vasta noin 25 - 30 vuoden jälkeen. Perinteinen petroliöljymaali on vaihtoehto, jos julkisivu on aikaisemmin käsitelty muovisidonnaisella maalilla, jota ei ole täysin poistettu. Petroliöljymaalissa on vernissan ja pigmentin lisäksi myös lamppuöljyä, joka muuttaa maalin käyttäytymistä. On syytä kiinnittää huomiota maalin sisältämiin aineisiin sillä modernien, niin kutsuttujen petroliöljymaalien sisältämät aineet voivat olla jotain aivan muuta kuin perinteisessä petroliöljymaalissa.

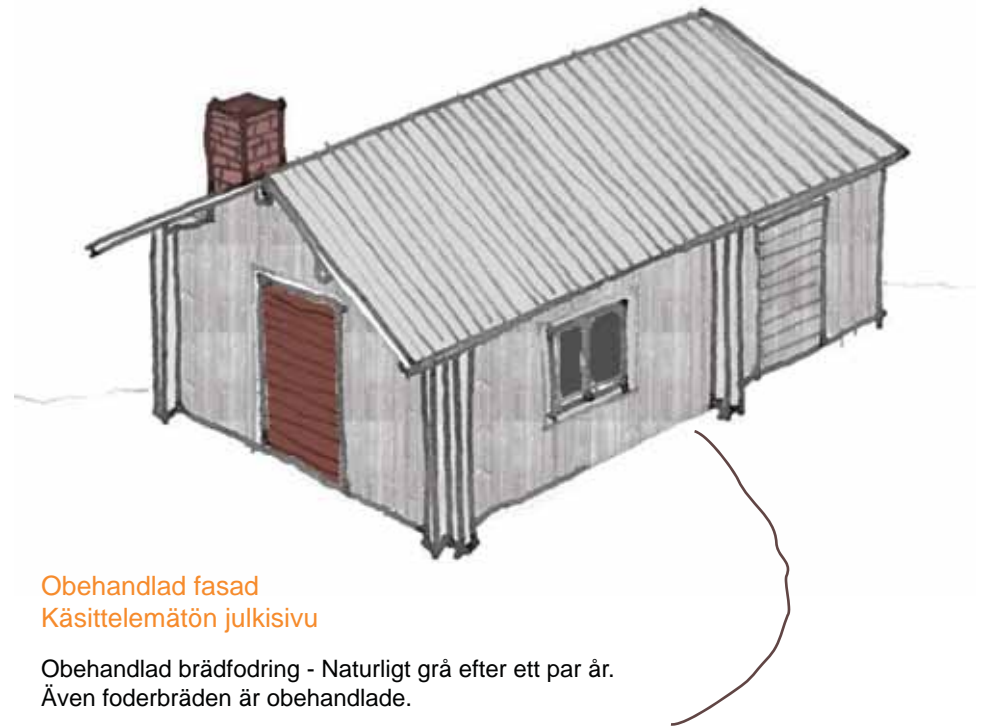
Hyvälaatuinen julkisivu voidaan jättää myös käsittelemättömäksi - eli harmaantumaan. Harmaantunut julkisivu sulautuu maisemaan ja puun pinta jää näkyviin. Ulkosaariston vaativissa ilmasto-olosuhteissa julkisivu harmaantuu tasaisesti parissa, kolmessa vuodessa.

FASAD BEHANDLING - tre exempel JULKISIVUKÄSITTELY - kolme esimerkkiä

Fasadens brädfodring kan lämnas obehandlad eller målas - traditionella färger rekommenderas. Foderbräden kan målas i samma färg som panelen, vilket ger en harmonisk helhet. Fönster och dörrar målas med linoljefärg. Plåttak kan vara obehandlat eller målas i en ljusgrå eller mörk grafitgrå färg. I valet av takfärg bör fasadfärg och omgivande taklandskap tas i beaktande.

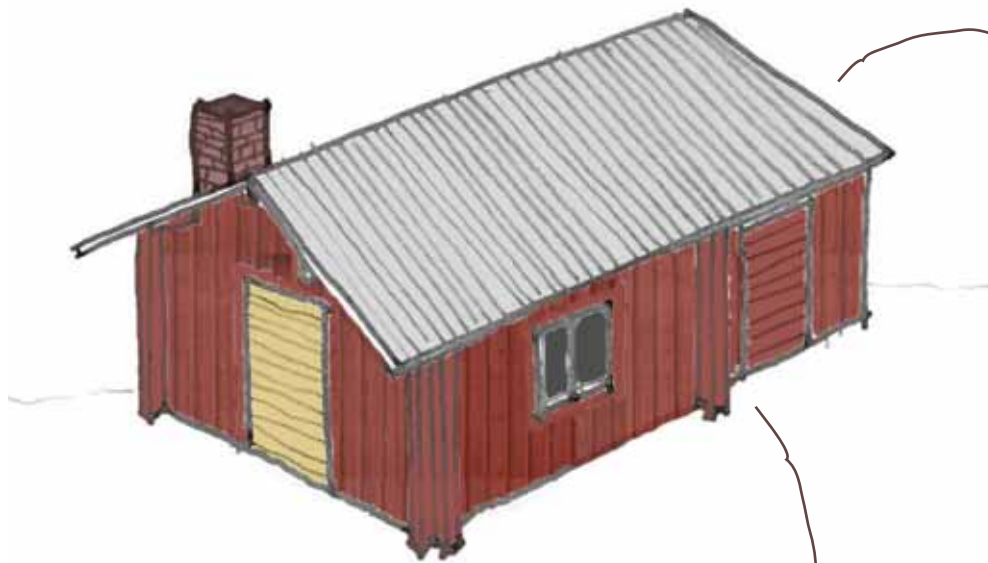
Julkisivuvuoraus voidaan jättää käsittelemättä tai maalata. Maalauksessa suositellaan käytettäväksi perinteisiä maaleja. Ikkunat ja ovet maalataan pellavaöljymaalilla. Vuorilaudat voidaan maalata samaan sävyyn julkisivun kanssa, jolloin saadaan tasapainoisempi ilme. Peltikatteen voi maalata vaalean harmaaksi, tumman grafiitin harmaaksi tai jättää käsittelemättä. Katteen väritys tulee miettiä julkisivuun ja ympäröivään kattomaailmaan sopivaksi.

Obehandlad fasad Käsittelemätön julkisivu

Obehandlad brädfodring - Naturligt grå efter ett par år.
Även foderbräden är obehandlade.

Käsittelemätön lautaverhous harmaantuu luonnollisesti parissa vuodessa.
Vuorauslaudat ovat myös käsittelemättömät.

Målat eller obehandlat plåttak - Ljusgrå / mörk grafitgrå
Maalattu tai käsittelemätön peltikate - vaalean harmaa / tumma grafiitinharmaa

**Rödmålad fasad
Punainen julkisivu**

Fasadbrädfodringen är målad med rödmylla, sältransfärg eller linoljefärg. Även foderbräden är röd målade.

Julkisivuverhous on maalattu punamullalla, hylkeentraani-maalilla tai pellavaöljymaalilla. Vuorauslaudat on myös maalattu punaisiksi.

**Rödmålad fasad med vita knutar
Punainen julkisivu valkoisilla nurkkalautoilla**

Fasadbrädfodringen är målad med rödmylla, sältransfärg eller linoljefärg. Vita knutar målade med linoljefärg.

Julkisivuverhous on maalattu punamullalla, hylkeentraani-maalilla tai pellavaöljymaalilla. Valkoiset vuorauslaudat on maalattu pellavaöljymaalilla.

Det använda reseptet vid Granösunds fiskeläge

Färgrecept från 1930-talet Slamfärg med tranolja

4 kg rågsikt (fint rågmjöl)
2 kg järnvitriol (järnsulfat)
9 kg rödmylla (50 % Hangö rödfärg och 50 % italiensk rödfärg
1 dl tallsåpa
7 l sälolja (tran) för stor del sälolja ger ökad risk för mögel/alternativt kan kokad linolja användas
45 l vatten

Tillredning

Koka vattnet och tillsätt järnvitriol (järnsulfat) i ett kärl tillsammans med varmt vatten och håll sedan över blandningen i det kokande vattnet.

Tillsätt rågsikt under kraftig omrörning och låt koka i ca 20-30 min. Tillsätt rödmyllan och låt koka ytterligare 1 ½-2 timmar. Ju längre koktiden är gör rågmjölet segt och färgen blir hållbarare. Blanda tallsåpan och säloljan i ett kärl och slå det i den färdigkokade färgen. För att påskynda torktiden kan xerotin* också användas. Man kan använda saltlake som förtunningsmedel, helst saltlake från strömming. Färgen bör helst strykas varm.

** Xerotin är ett färdigt torkmedel framställt av mangan-, kobolt-, zirkoniumsickativ. Målarfärger och blandningar med linoljebindemedel torkar snabbare med Xerotin.*

Kläckning av tran

Trankokningsråd av Walter Nissas/Söderudden.

Börja med att göra en brandsäker eldstad för grytan. Täta ordentligt runt grytan så att inga lågor kan slå upp runt kokkärlet. Se till att ha ett ordentligt plåtlock till grytan i fall att olyckan är framme. En brandfilt kan vara bra att ha till hands.

Häll 5-10 liter vatten i grytan beroende på späckmängden. Skär späcket i ca 3 cm stora tärningar och slå i det redan färdigt smälta späcket som brukar finnas i späckkärlet. Sätt i en termometer eller ha en tills

hands. Bör vara graderad till minst 180°.

Gör upp eld under grytan. Rör om så att inte späcket som ligger mot grytsidan bränns. Skumma bort blodvattnet som bildas som skum på ytan. (Det är blodet som luktar pyton). Innehållet börjar sjuda kraftigt reda vid ca.70° och grytan ser ut att koka häftigt men så länge vatten finns kvar i brygden stiger inte temperaturen över 100°.

Innehållet har en gråaktig färg så länge vatten finns med(denna fas tar kanske 2 timmar beroende på mängden späck och vatten). När allt vatten avdunstat stiger temperaturen hastigt. Minska elden för att hålla temperaturen mellan 130-140°. Låt brygden koka vid denna temperatur tills största delen av späcket har smält. Det lämnar alltid lite rester kvar.

Nu har man en linoljefärgad olja som inte luktar just alls. Blir temperaturen för hög får man en brunbränd olja. Oljan kan lätt bli mot 200° varm. När man tror att oljan börjar vara färdigkokt kan man försöka att dropa olja på ett hårt underlag, om oljan flyter ut fortsätt att koka. Bildar den en rund droppe är oljan färdig.

Håll uppsikt över koket tills allt har svalnat. Ös upp oljan medan den är varm och sila genom silduk med ca. 0,5 mm maskstorlek och låt stå ett dygn tills de minsta resterna sjunkit till botten. Tänk på att plastkärl smälter vid rätt låga temperaturer om man använder dem vid trankokningen. Förvaringskärlet bör fyllas helt för att undvika skinnbildningen ovanpå oljan i de slutna kärlet.

Oljan kan värmas upp igen och silas för att blir riktigt fin!

Resepten är från Granösunds hemsida:
www.granosund.hembygd.fi/hantverkarkvallar/kokning_av_rodmylla_och_salolja/

se även Granösunds fiskeläges hemsida:

www.granosund.hembygd.fi

Granösundin museon käyttämä ohje Maaliohje 1930-luvulta Keittomaali hylkeentraanilla

4 kg ruissihtijauhoja (hienoa ruisjauhoa)
2 kg rautavithtrilliä (rautasulfaatti)
9 kg punamultaa (50 % Hangon punaista ja 50 %
italian punaista)
1 dl mäntysuopaa
7 l hylkeentraania (traania)
45 l vettä

Traanin tilalla voi käyttää myös vernissaa. Liian iso
osuus traania tai vernissaa kasvattaa homeen riskiä.

Valmistus

Keitä vesi. Lisää rautavithtrilli (rautasulfaatti) lämpi-
mään veteen erillisessä astiassa. Kaada sekoitus kie-
huvaan veteen.

Lisää ruissihtijauhot voimakkaasti sekoittaen ja anna
seoksen kiehua noin 20 - 30 minuuttia. Lisää puna-
multa ja anna kiehua vielä 1½ - 2 tuntia. Mitä pidempi
keittoaika, sitä sitkeämpää ja kestävämpää maalista
tulee. Sekoita mäntysuopa ja hylkeentraani erillisessä
astiassa ja lisää seos valmiiseen maaliin. Kuivumisai-
kaa voidaan nopeuttaa lisäämällä maaliin serotiinia*.
Maalin ohentamiseen voidaan käyttää suolaliuosta,
mieluiten silakan suolaliöntä. Maali suositellaan levi-
tettäväksi lämpimänä.

* Serotiini on mangaani-, koboltti-, zirkoniumkuivik-
keista ja aromaattivapaasta hiilivetyliuottimesta val-
mistettu käyttövalmis kuivikeliuos, joka nopeuttaa öljy-
sideaineisten maalien ja seosten kuivumista.

Traanin keitto

Traanikeittoohje Walter Nissasin / Söderudden.

Aloita tekemällä kattilalle paloturvallinen tulisija. Tii-
vistä kattilan ympärys kunnolla, jotta liekit eivät pääse
kattilan sivuille. Varaudu kunnollisella peltikannella ja
palopeitteellä.

Kaada kattilaan, rasvan määrästä riippuen, 5-10 lit-
raa vettä. Paloittele rasva noin 3 cm kuutioiksi. Kaada
sekaan myös rasva-astian pohjalta valmiiksi sulanut

rasva. Pistä lämpömittari (joka mittaa vähintään 180
asteeseen asti) kattilaan tai pidä se ulottuvilla.

Sytytä tuli kattilan alle. Sekoita, jotta rasva kattilan
pinnalla ei syty palamaan. Poista verivesi, joka nou-
see vaahtona pinnalle(epämiellyttävä haju johtuu
verestä). Sekoitus alkaa kiehua jo noin 70° ja kattila
näyttää kiehuvan ärhäkkäästi, mutta niin kauan kuin
sekoituksessa on jäljellä vettä, lämpötila ei nouse yli
100°.

Sekoitus on väriltään harmaa niin kauan kuin vettä on
mukana. Tämä vaihe kestää noin 2 tuntia, riippuen
rasvan ja veden määrästä. Kun kaikki vesi on haihtu-
nut, lämpötila nousee nopeasti. Vähennä tulta, jotta
lämpötila pysyisi 130 - 140° välillä. Anna sekoituksen
kiehua tässä lämpötilassa kunnes suurin osa rasvasta
on sulanut; rasvasta jää aina jonkin verran jäänteitä.

Tässä vaiheessa öljy muistuttaa väriltään pellavaöl-
jyä, eikä se enää haise. Lämpötilan noustessa liian
korkealle öljy palaa ruskeaksi. Öljyn lämpötila nousee
helposti 200°. Sen, onko öljy valmista voi testata ti-
puttamalla tipan kovalle alustalle. Keittämistä tulee
jatkaa kunnes öljy muodostaa alustalle pyöreän pi-
saran. Öljyä on keitetty tarpeeksi, kun se muodostaa
kokeiltaessa alustalle pyöreän pisaran.

Pidä keittoastiaa silmällä kunnes se on viilentynyt.
Kaada öljy vielä lämpimänä siivilän (silvukattiheys
0,5 mm) läpi ja anna sen levätä noin vuorokausi, kun-
nes pienimmätkin jäänteet ovat laskeutuneet. Pidä
mielessä muoviastioiden alhainen sulamislämpötila,
jos käytät niitä traanikeiton yhteydessä. Säilytysastiat
tulee täyttää kokonaan jotta pintakuorta ei synny sul-
jetussa astiassa.

Jos halutaan saada oikein hieno lopputulos, öljy läm-
mitetään ja siivilöidään vielä uudelleen. (suomenkieli-
nen käännös Sofia Kellari)

Ohje on Granösundin verkkosivulta:

www.granosund.hembygd.fi/hantverkarkvallar/kokning_av_rodmylla_och_salolja/

Katso myös Granösundin museon kotisivut:

www.granosund.hembygd.fi

[läs mer / lue lisää...](#)

Museoviraston korjauskortisto

Peltikaton korjaus - KK nro 5

Hannu Tomminen, 2000
www.nba.fi/fi/File/124/korjauskortti-5.pdf

Peltikaton maalaus - KK nro7

Pentti Pietarila, 2000
www.nba.fi/fi/File/126/korjauskortti-7.pdf

Huopakaton korjaus - KK nro 4

Hannu Puurunen, 2000
www.nba.fi/fi/File/123/korjauskortisto-4.pdf

*Nytt falsat plåttak
Uusi saumattu peltikate*

*< Äldre plåttak består av mindre plåtar
< Vanhempi peltikatto koostuu pienemmistä pelleistä*

*Profilerad plåt dominerar
Hyvin yleinen profiloitu pelti*

Gröna tak är ovanliga på fiskarbastur. Lägg märke till den elegant förverkligade hängränns utkastare.

Arvokkaan vaikutelman antava vihreä väri, jota ei perinteisesti ole käytetty kämpissä. Huomaa siististi toteutettu ränni.

TAK KATTO

Åstaken bekläddes tidigare med näver och takved, bräder eller pärtor som efter 1850-talet blev ett allt vanligare takmaterial. De ursprungliga taken har med tiden försvunnit. Nävertaken med takved och pärttaken har ersatts med filt och därefter med plåttak. Taklandskapet domineras nu av galvaniserad, ofta obehandlad profil- eller pannplåt.

I fall man kikar in under takutskiftet kan man ibland få syn på det gamla takmaterialet, såsom pärtor eller näver, vilket är glädjande. De äldre takmaterialen är byggnadsskikt värda att bevara. De fungerar även som undertak åt plåten.

Ytbehandling skyddar plåten från det salta havsvattnets skadliga effekter och bidrar till en längre hållbarhet. Traditionellt har plåttaken behandlats med tjära eller linoljafärg. Takets färg bör övervägas i relation till fasaden och det omgivande taklandskapet. Den på området passande färgsättningen på taken är ljusgrå samt mörk grafitgrå. Den på tak använda gröna färgen har traditionellt använts föra att imitera oxiderad kopparplåt. Den gröna färgen som främst använts på modernare fiskarstugor ger uttryck för ett

värde som inte alltid karakteriseras av den enkla fiskebastun.

Den reparationsodugliga plastytbelagda plåten bör inte användas i kulturmiljön. Plastytan har en tendens att med åren blekna och lossna, vilket inte kan anses som vackert åldrande. Inte heller tegelimiterande profilplåtar bör användas eftersom de är helt främmande i miljön.

Falsat plåttak eller bitumenfilttak kan användas som alternativ till profilplåten. Filten läggs i bårder tvärs över takfallet. Rekommenderade färger är ljusgrå eller mörk grafitgrå.

Hängrännor används på platser var en effektiv vattenbortföring behövs, såsom takutskift över eller i direkt närhet av klippor och bergsknallar. Hängrännorna och möjliga stuprör bör göras smäckra och enkla. Vattenledande kedjor eller utkastare rekommenderas som alternativ till stuprör. Rännor och stuprör av galvaniserad plåt rekommenderas, antingen som obehandlade eller målade i samma färg som skaggbräderna.

Vuoliaiskatot katettiin aikaisemmin pääsääntöisesti tuohi- ja malkakatoilla tai laudoilla. 1800-luvun puolivälin jälkeen pare alkoi yleistyä katemateriaalina. Alkuperäiset katteet ovat ajan myötä vaihtuneet uusiin. Malka- ja pärekatoista on bitumihuovan kautta siirrytty peltikatteisiin. Kattomaailmaa hallitsee nykyisin galvanoitu profiili- ja aaltopelti, joka on usein jätetty käsittelemättä.

Vanhat pärekatot ja tuohet voi usein löytää räystään alle vilkaisemalla, ja hyvä niin. Vanhat katteet ovat kerrostumia joita on hyvä säilyttää, samalla ne tarjoavat peltikatteelle tarvittavan aluskatteen.

Pintakäsittely estää suolaisen meriveden haitallista vaikutusta ja näin ollen pidentää peltikatteen ikää. Perinteisesti peltikatteet käsiteltiin joko tervalla tai pellavaöljymaalilla. Katteen väri tulee harkita julkisivun ja ympäristön suhteen. Alueelle sopivat värit ovat vaalean harmaa ja tummat, grafiitin harmaat sävyt. Katoissa käytetyillä vihreillä sävyillä on perinteisesti jäljitely hapettunutta kuparikattoa. Arvokkaamman ilmeen antava vihreä ei välttämättä sovi kalastajakämpän luonteeseen, sitä onkin etupäässä käytetty moder-

neissa mökeissä.

Korjauskelvoton muovipinnoitettu pelti ei kuulu kulttuuriympäristöön, se muuttuu muutamassa vuodessa halvan haaleaksi. Sama koskee tiilijäljitelmäpeltejä, jotka ovat täysin vieraita kalastajatukikohdan ympäristössä.

Bitumihuovan käyttö on vaihtoehto peltikatteelle. Se tulee asentaa lappeensuuntaisesti. Suositeltavia sävyjä ovat harmaa tai tumman grafiitin harmaa.

Vedenpoistossa tulee käyttää räystäskouruja ainoastaan sellaisissa paikoissa, joissa tarvitaan tehostettua vedenhjausta, kuten kallioiden päällä tai niiden läheisyydessä olevilla räystäillä. Räystäskourut tulee tehdä mahdollisimman siroiksi, kuten myös mahdolliset juoksuputket. Juoksuputkien sijaan suositeltavaa on käyttää ketjua tai ulosheitinjää. Räystäskouruissa ja juoksuputkissa on suositeltavaa käyttää galvanisoitua peltiä. Ne voivat olla joko käsittelemättömiä tai maalattuna julkisivun tai vuorilaudan värillä.

*Plåten förorsakar skada genom att hindra grundens ventilation. Det leds även in vatten mellan fasaden och plåten.
Pelti aiheuttaa vahinkoa estämällä alapohjan tuulettumisen. Julkisivua pitkin valuva vesi valuu suoraan pellin sisäpuolelle.*

GRUND PERUSTUS

Många av fiskarbasturna står på en grund av hörnstenar i natursten. Även en uppgrävd rot av en stor tall har med hjälp av stenar kunnat tjäna som grundpelare åt fiskebastun⁷².

Speciellt vanliga är hörnstensgrunderna, som stöder stommen i hörn och knutpunkter, i de äldre ekonomibygnaderna. Byggnaderna är oftast byggda på gott bärande och torr mark, såsom sand- och grusmark. Äldre torpargrunder har ofta ändrats till betongförstärkta socklar. Grunden har på så sätt förändrats till en på samma sätt som trossbotten fungerande grund. Trossbottens byggnadstekniska funktion kräver en god ventilation.

Växtlighet intill byggnadens fasad bör hållas

låg, för att inte bidra till att fukt och vatten tränger in i konstruktionerna. Marknivån blir högre med tiden varför det kan vara skäl att se över lutningarna intill byggnaden.

Tack vare den mycket steniga och sandrika marken torkar både byggnadsplatserna och den omgivande marken oftast bra. Undantag kan utgöras av byggplatser uppe på klippor och bergsknallar där vatten lagras i sänkor och sprickor, där vattenbortföringen bör kontrolleras och sörjas för.

Kalastajakämpät on suurimmaksi osaksi rakennettu luonnonkivestä tehdyille nurkkakiviperustuksille. Myös ylöskaivetun, ison männyn juuret, ovat olleet käytössä tukevana peruspilareina⁷².

Tavanomainen nurkkakiviperustus tukee hirsikehikon nurkka- ja liitoskohtia. Alueen rakennukset on rakennettu pääosin hyvin kantavalle ja kuivalle maaperälle, eli kalliolle tai soralle. Vanhoja perustuksia näkee myös muutetun niin kutsutuksi valebetonirakenteeksi. Muutosten myötä rakenne on muutettu rossipohjan tapaan toimivaksi, jolloin tuulettuksesta on huolehdittava. Olennaista rossipohjarakenteessa on se, että alapohjan tuulettuminen on varmistettu. Kasvillisuus rakennusten julkisivun läheisyydessä on

syötä pitää matalana, jotta vältetään veden ja kosteuden tunkeutumisesta rakenteisiin.

Hyvin kivisen ja hiekkaperisen maaperän ansiosta sekä maa että rakennuspaikka yleensä kuivuvat hyvin. Poikkeuksen muodostavat kallioiden päälle tai niiden läheisyyteen rakennetut mökit, joiden kohdalla veden ohjautumista on syytä tarkkailla ja vedenpoistosta huolehtia.

*Fiskebastu, Storskär 1973
Kalastajakämppä, Storskär 1973
(SLS)*

[läs mer / lue lisää...](#)

Museoviraston korjauskortisto Ikkunoiden korjaus - KK nro. 8.

Ulla Rahola, 2000

www.nba.fi/fi/File/127/korjauskortti-8.pdf

HÅLLA HUS

Västerbottens informationsportal
för byggnadsvård, hushållning
och samhällsutveckling

www.hallahus.se/renovera/fonster/

Fönster : upprustning och underhåll

Lång-Kivilinna, Gunilla

Konstkommisionen i Vasa län, 1996

FÖNSTER IKKUNAT

Äldre fönster är värdefulla detaljer, som är värda att vårda och bevara. Eventuella ursprungliga fönster och dörrar är oersättliga, nya motsvarande finns inte. Vid vård och underhåll av gamla dörrar och fönster bör traditionella metoder användas och patinan bör inte gå förlorad.

Fönstren är husets ögon som ger uttryck för dess karaktär. Äldre fönster är prov på fint hantverk, till trädelarna har den bästa kärnveden av god kvalitet valts ut. I handblåst glas syns bubblor och ojämnheter. Det handblåsta glaset är dyrbart och går inte att köpa som nytt. För den som söker äldre glas lönar det sig att fråga en fönsterrestaurerare.

Ett äldre fönster i dålig kondition, ser ofta värre ut än det är. Fönstret går allt som oftast att reparera. De delar som eventuellt angrä-

"Liksom med avseende på allmogens byggnadsskick överhuvud märkes emellertid även på detta område ett framåtskridande. Medan t.ex. fönstren i gammaldags badstur endast utgjordes av ytterst små gluggar med en eller två helt små rutor, får man nu se nyare bastur uppförda med nästan lika stora fönster som i fiskarnas vanliga boningshus där hemma."

H.R.A Sjöberg, 1898¹

pits av röta byts. Beslag och glas underhålls och bevaras. De är en betydelsefull och berättande del av byggnadens historia.⁷⁴

De industriellt massproducerade fönstren blev vanliga under 1960-talet och samtidigt sjönk fönstermaterialens kvalitet betydligt.

Fönstertyper

Fönstertyper som påträffas på de traditionella fiskebasturna är spårfalsat-, kitt- och listfönster och även moderna silikoninfästningar. Anmärkningsvärt är att spårfalsade fönster användes länge i området ännu under 1920-talet.

De kvadratiska fyrrutiga träfönstren eller tvådelade öppningsbara fönster är typiska för den traditionella fiskarbastun. Även ett stående fönster, vanligtvis med sex rutor före-

*De bevarade gamla fönstren och dörrarna tillhör byggnadens karaktär
Säilytetty vanhat ikkunat ja ovet ovat merkittävä osa rakennuksen luonnetta.*

Rakennuksen mahdollisesti alkuperäiset ikkunat ovat arvokkaita rakennusosia, joita on syytä vaalia ja säilyttää. Vanhojen ovien ja ikkunoiden hoidossa ja huollossa tulee käyttää perinteisiä menetelmiä ja patinan merkitys niiden olemuksessa on muistettava.

Ikkunat ovat kuin talon luonnetta ilmentävät silmät. Ne edustavat hienointa puusepäntyötä ja puosiin on valittu kaikkein laadukkain, hidaskasvuinen sydänpuu. Käsinsuuhallutuksessa lasissa näkyy epätasaisuuksia ja kuplia. Käsinsuuhallutettua lasia ei enää saa uutena ja se on hyvin arvokasta. Vanhaa lasia etsivän on syytä kysyä sitä ikkunanrestauroijalta.

Huonokuntoiselta vaikuttava vanha ikkuna näyttää pahemmalta kuin mitä se on. Ikkuna on yleensä korjauskelpoinen. Ainoastaan

mahdollisesti lahonneet osat vaihdetaan, vanhat helat ja lasi säilytetään. Ne ovat merkittävä ja kertova osa rakennuksen historiaa.⁷⁴

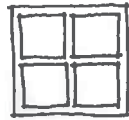
1960-luvun jälkeen teollisesti massatuotantona valmistetut ikkunat yleistyivät ja samalla ikkunoissa käytetty materiaali ja sen laatu kärsivät merkittävästi.

Ikkunatyypit

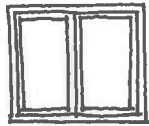
Alueen kalastajakämpissä tapaa urapuite-, kitti- ja listaikkunoita, sekä moderneja sili-konikiinnityksiä. Huomattavaa on urapuiteikkunoiden hyvin myöhäinen käyttö, vielä 1920-luvulla niitä tapaa samassa missä kitti-ikkunotakin.

Vanhoissa kalastajakämpissä moni ikkuna on vaihdettu tai korvattu kokonaan uudella.

Perinteisen kalastajakämpän ikkunat

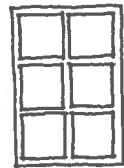
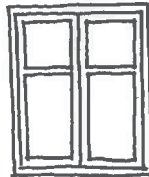

Fyrrutigt fönster
Neljäruutinen ikkuna

Tvådelat fönster
Kaksipuitteinen ikkuna

Kaksipuitteinen ikkuna, kaksiruutua / puite

Sexrutigt fönster
Kuusiruutuinen ikkuna

kommer. Många av de äldre byggnadernas fönster har bytts ut mot nya. De nya fönstren består ofta av moderna fasta enrutiga fönster som utrustats med utvändiga spröjsar. De utvändiga kulissartade spröjsen bör alltid undvikas.

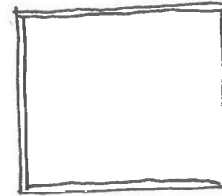
Vid en fönsterreparation bör man utgå från att göra bevarande underhåll, men ifall byggnaden tidigare genomgått störande fönsterförändringar kan en återställande reparation väljas. En återställande reparation har som mål att återställa byggnadens ursprungliga karaktär. Ett gammalt fotografi eller en äldre person kan kanske ge uppgifter om tidigare

fönstertyp, rutindelning och dimensioner.

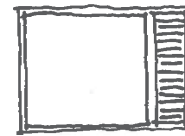
Vid en återställande reparation bör en passande fönstertyp väljas individuellt för att passa byggnadens dimensioner och helhet. Att leta reda på gamla återvunna fönster är en god idé. En annan möjlighet är att måttbeställa fönster enligt gammal modell av en snickare. Det historiska värdet kan ändå inte återskapas.

De moderna fiskestugorna, uppförda under eller efter 1960-talet uppvisar oftast modern fönstersättning. Den moderna fönstersättningen är friare och mer varierad. Fönster-

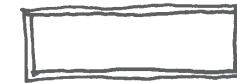
Modernit ikkunat

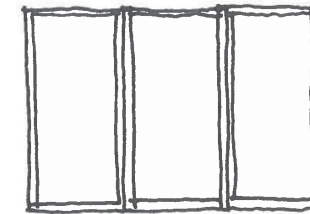
Modern stor fönsterruta
Moderni isoruutuinen ikkuna

Fönster från 1970-talet med vädringslucka
1970-luvun ikkuna
tuuletusluukulla

Liggande långsmalt fönster
Vaakaikkuna

Kyiseiset uudet ikkunat edustavat useasti yksiruutuisia, kiinteitä moderneja ikkunoita johon on lisätty ulkopuolelle ristikko. Ulkopuolista niin sanottua lavasteristikkoa tulee välttää, ne eivät kuulu kulttuuriperinnöltään arvokkaiisiin rakennuksiin.

Ikkunakorjaukseen lähdetään yleensä säilyttävien toimenpitein, mutta vaihdetun häiritsevän sopimattoman ikkunatyypin kohdalla voidaan valita lähteä palauttaviin toimenpiteisiin. Palauttavassa ikkunakorjauksessa lähdetään hakemaan rakennukselle lähempänä alkuperäisasiaa olevaa ulkomuotoa. Vanha valokuva rakennuksesta tai vanhem-

man polven edustajan muistot voi olla keino saada tietoa aiemmasta ikkunatyypistä, ruutujaosta tai mittasuhteista.

Perinteiselle kalastajakämpälle tyypillinen ikkuna on neliömäinen neliruutuinen yksipuitteinen puuikkuna tai kaksipuitteinen avettava ikkuna. Myös pystysuuntainen ikkuna, jossa tyypillisesti kuusi ruutua, on ollut käytössä kalastajakämpissä. Palautettavan ikkunakorjauksen kohdalla sopiva ikkunatyypipi on arvioitava yksilöllisesti, rakennuksen suhteisiin ja kokonaisuuteen istuvaksi. Hyvä tapa on käyttää sopivaa vanhaa ikkunaa, joi-ta voi löytyä nykyisin kierrätyksessä. Toinen

*Fönster från inventeringsområdena
Ikkunoita inventointialueilta*

storleken växer och det moderna fönstret består oftast av en enda stor glasruta, ofta i isolerglas. De horisontala fönstren blev populära och fönstersättningen blev i allmänhet mer horisontalt orienterad. Vådringsluckor vid sidan av fönstren är ett 1970-talsfenomen.

Foderbräden

På grund av den anspråkslösa karaktären har fiskarbasturna inte alltid haft foderbräden vid fönstren och dörrarna, men nog vattenbräden. Foder och skäggbörden bör hållas anspråkslösa och gärna målade i samma färg som fasaden. (se färgsättningsförslag)

Vid infästning av fönster och dörrar bör traditionella naturmaterial användas, såsom lin eller mossor.

mahdollisuus on teettää uusi ikkuna vanhoin menetelmin puusepällä. Historiallista arvoa ei kuitenkaan voida palauttaa.

Modernit kalastajämökit, jotka on rakennettu 1960-luvun jälkeen omaavat uudentyyppisen ikkuna-aukotusperiaatteen. Moderneihin piirteisiin kuuluu vapaampi, monimuotoisempi ikkuna-aukotus. Lasinvalmistustekniikan parantuessa ikkunakoko kasvoi ja ikkuna koostuu yleensä yhdestä ruudusta mahdollisesti eristelasista. Pidemmät vaakakikkunat alkoivat yleistyä ja ikkuna-aukotus muuttuu vaakasuuntaisemmaksi. Tuuletusluukun ritilä ikkunan sivulla on näkyvä piirre 1970-lu-

vun ikkunassa.

Vuorilaudat

Yksinkertaisesta, toisarvoisen rakennuksen luonteesta johtuen, perinteisessä kämpässä vuorilautoja ei aina ole käytetty, mutta vesilautaa kylläkin. Lisätyt vuorilaudat olisi syytä pitää hyvin yksinkertaisina ja julkisivun kanssa samalla maalilla ja sävyllä maalattuna.

Ikkunaa kiinnittäessä hirsirunkoon tiivistyksessä on käytettävä perinteisiä luonnon materiaaleja, kuten pellavarive tai sammal.

Upprustning av fönster

text, Hilja Palviainen, byggnadskonservator

Upprustning av fönster är både ur den kulturhistoriska och ekonomiska synvinkeln den bästa lösningen. De fönster som bevarats till våra dagar är hantverk tillverkat av noga utvalt virke av hög kvalité. Underhållna är deras hållbarhet betydligt längre än industriellt masstillverkade fönster. Denfabrikstillverkade fönstrens utlovade livslängd ligger på cirka 20-40 år². Ett rätt underhållet, av kvalitetsmaterial tillverkat fönster är i behov av underhåll först efter årtionden.

Användningen av äkta material är väsentlig för möjligheten att underhålla. Det underhållsfria betyder ofta att produkten är omöjlig att underhålla. En yrkeskunnig fönsterrestaurerare kan göra underverk även med väldigt medfarna fönster, ifall de använda materialen går att underhålla.

Upprustning av kittfönster

Först avlägsnas kitt, mål och stifttråd från bågen. Kittet lossnar lättast med hjälp av ett stämjärn¹, medan färgborttagningen bör göras med en målskrapa. Både kitt och färg kan avlägsnas genom varsam uppvärmning¹, men varmluften spräcker lätt glaset och användaren tvingas inandas målångor.

Ifall bågen tidigare målats med linoljefärg räcker det med att skrapa lös lossnande färg och lätt slipa ytan². Om bågen tidigare målats med en färg med plastbindemedel, såsom alkyd- eller akrylatfärg, bör bågen omsorgsfullt rengöras och slipas². Glaset tas ur bågen en-

Ikkunoiden korjaus

teksti, Hilja Palviainen

ikkunoiden kohdalla kunnostaminen on aina sekä kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta että taloudellisesti kannattavin vaihtoehto. Meidän päiviimme säilyneet vanhat ikkunat on tehty ammattitaitoisena käsityönä huolella valikoidusta, hyvälaatuisesta puutavarasta¹, joten niiden kestoikä uusiin tehdastuotettuihin ikkunoihin nähden on huomattavasti pidempi. Tehdasvalmisteisten ikkunoiden iäksi luovataan nykyään noin 20 - 40 vuotta². Oikein korjattu, laadukkaista materiaaleista taidolla valmistettu ikkuna on kunnostuksen tarpeessa uudelleen vasta vuosikymmenien päästä.

Oikeiden materiaalien käyttö on ensisijaisen tärkeää kestävyuden ja laadun saavuttamiseksi. Huoltovapaus on lyhytnäköistä, sillä käytännössä se tarkoittaa yleensä korjauskelvottomuutta. Ammattitaitoinen kunnostaja pystyy tekemään ihmeitä jopa erittäin huonokuntoisille puitteille, mikäli niissä käytetyt materiaalit ovat kunnostettavissa.

Kitti-ikkunoiden kunnostus

Puitteista poistetaan vanha maali, kitti ja lasituslangat. Kittii irtoaa helpoimmin taltan avulla¹, maaliin taas kannattaa käyttää kaavinta. Sekä kitin, että maalin poistoa voidaan helpottaa lämmittämällä niitä varovasti kuumailmapuhaltimella¹. Kuuma ilma kuitenkin rikkoo lasin helposti ja korjaaja joutuu hengittämään maalin lämpenemisestä syntyviä kaasuja.

Kun puite on edellisen kerran maalattu pella-

dast om det lätt låter sig göras¹. Gammalt glas är ett viktigt personlighetsdrag hos fönstret, och bör alltid bevaras.

Bågen skall inte tas isär ifall det inte är nödvändigt. Lösa fogar stramas och lossnade beslag fastsätts. Ifall bågen tas isär, bör glaset tas ur innan. Bågen bör inte heller rätas upp ifall inte karmen rätas upp. Små snedheter och osymmetri är en del av den gamla byggnaden.

Den slipade bågen **grundmålas omsorgsfullt med antigen kraftigt förtunnad linoljefärg eller en mycket tunn strykning sinkvitt².** Sinkvitt som i någon mån förebygger mögel har redan efter en vecka torkat till en så hård yta att den bör slipas innan målning. Därför rekommenderas att grundmålningen görs med linoljefärg ifall nästa strykning inte sker inom några dagar². Grundmålningen är tillräckligt tunn när bågen ser ut att vara struken med mjölk. **Väldigt viktig är en noggrann grundmålning av kittfalsen, eftersom det förhindrar att linoljan i kittet upptas i bågen, vilket i sin tur förlänger kittets hållbarhet².** Beslag av metall behandlas med järnmönja, för att förebygga korrosion².

Traditionellt linoljekitt

Linoljekitt tillverkas genom att knåda krita och linolja till en passande konsistens¹. Kittet bör vila minst över natten före användning. Tryckkittet är mjukare än falskittet, så före användning läggs extra krita till i falskittet. Tryckkittet läggs i ett jämt lager 1-2mm tjockt i falsen. Glaset trycks jämnt mot tryckkittet och sätts fast med stiftråd¹. **När stiftråden spikas hålls ett papper mellan glas och hammare, för att förhindra repor i glaset.** Falskittet formas till tunna korvar och trycks ned i falsen². **Kittet formas med hjälp av en kniv eller**

vaöljymaalilla riittää, että irtoava maali poistetaan ja pinta hiotaan². Mikäli maalaukseen on käytetty muovisideaineista maalia, kuten alkydi- tai lateksimaalia, tulee vanha maali poistaa kauttaaltaan ja hioa puite huolellisesti². Lasi irrotetaan vain, jos se irtoaa puitteesta helposti¹. Vanha lasi on yksi ikkunan persoonallisimmista piirteistä, joten se tulee aina yrittää säilyttää.

Puitetta ei pidä avata, jollei ole pakko. Löystyneet liitokset tulee kiristää ja irronneet kulmaraudat kiinnittää uudelleen. Mikäli puite avataan, lasit poistetaan sitä ennen. Puitetta ei pidä oikaista, mikäli karmia ei oikaista. Pienet vinoudet ja epä-säännöllisyydet ovat osa vanhan rakennuksen ilmettä.

Hiottu puite **pohjamaalataan kauttaaltaan huolellisesti joko voimakkaasti ohennetulla pellavaöljymaalilla tai hyvin ohuella kerroksella sinkkivalkoismaalia².** Sinkkivalkoismaali ehkäisee jossain määrin homeen syntymistä, mutta muodostaa kuivuessaan melko nopeasti niin kovan pinnan, että puite täytyy hioa uudestaan ennen seuraavaa maalauskerrosta. Tästä syystä pohjamaalaukseen tulee käyttää ohennettua pellavaöljymaalia, mikäli ei ole aivan varma, että jatkaa työskentelyä noin viikon sisällä.² Kun puite näyttää siltä, kuin se olisi sivelty maidolla, on pohjamaalikerros riittävän ohut. **Kittikyntteen huolellinen pohjamaalaaminen on erittäin tärkeää, sillä se estää kitissä olevaa pellavaöljyä imeytymästä puitteeseen, joka taas pidentää kittauksen ikää².** Metalliset kulmaraudat, sarnat ja helat käsitellään ruosteen syntymistä ehkäisevällä ruosteenestomaalilla.

kittkniv i rätt vinkel².

Kittet är tillräckligt torrt när kittet bjuder på motstånd vid tryck och kan då målas². **Fönster målas med traditionell linoljefärg. Färgen målas 1-2 mm över på glaset.** Färgen som målas över på glaset binder kittet till glaset och förhindrar fukten att ta sig in. **Linoljefärgen målas i tunna lager, ordentligt utstrukna. En för tjock linoljetrykning bildar veck vid torkning.** Ljusa nyanser kräver tre till fyra strykningar för ett täckande resultat. **Ett gott slutresultat fås med hjälp av en kortborstad pensel, borsten kan klippas till en längd på 1-1,5 cm¹.**

När färgen är helt täckande rengörs glaset från kitt och färgstänk med hjälp av en glasskrapa.

Vid upprustning av listfönsterbågar kan man fundera över att byta ut listerna mot linoljekitt, eventuellt endast den nedre glaslisten. I varje fall borde bågen tätas på bågge sidor och under listen med kitt, så att vatten inte kan rinna in under listen¹. Silikon rekommenderas inte till användning på traditionella träfönster, träet har en tendens att ruttna under den täta fastsättningen². Underhåll av ett fönster med silikonfastsatt glas är näst intill omöjligt utan att söndra glaset.

Perinteinen pellavaöljykitti

Perinteinen pellavaöljykitti valmistetaan vaivaamalla pellavaöljyä ja liitua kunnes on saavutettu sopiva koostumus¹. Kitiin tulee antaa tekeytyä ja tasoittua vähintään vuorokauden ennen käyttöä. Pohjakitti on päällyskittiä pehmeämpää, joten päällyskittiin lisätään kittaus työn aikana lisää liitua¹. Pohjakittiä levitetään kyntteeseen tasaisesti noin (1-)2 mm kerros. Lasi painetaan tasaisesti pohjakitiin päälle ja kiinnitetään lasituslangan avulla¹. Lasituslankaa naulattaessa pidetään vasaran ja lasin välissä paperia, jottei lasin pinta naarmuunnu. Päällyskitti levitetään makkarana lasin päälle ja painetaan tiukasti paikalleen². Kitti muotoillaan kittiveitsellä tai muulla metallisella veitsellä oikeaan kulmaan².

Kun kitti on riittävän kuivaa, eli sitä sormella painettaessa tuntuu selkeä vastus, puite maalataan². **Maalaamiseen käytetään pellavaöljymaalia. Maalipinta ulotetaan 1-2mm lasin päälle².** Lasin päälle ulottuva maalaus sitoo ikkunapinnan paremmin kittiin ja rakenne kestää paremmin vettä¹. Pellavaöljymaali maalataan ohuina kerroksina hiertäen. Liian paksu pellavaöljymaalikerros rypistyy kuivuessaan². Vaaleilla väreillä tarvitaan kolmesta neljään maalauskerrota, kunnes pinta on peittävä. Oikean lopputuloksen saa helpoimmin pensselillä, jonka harjakset on katkaistu noin 1cm – 1,5cm pituuteen¹.

Kun maalipinta on kauttaaltaan peittävä, lasit puhdistetaan kitistä ja maaliroskeista puhdistuslastalla.

Listaikunaa kunnostettaessa on syytä miettiä listan korvaamista pellavaöljykittillä. Jollei koko ikkunaa haluta muuttaa kitti-ikkunaksi, voidaan

lista korvata kitillä pelkästään puitteen alaosassa. Joka tapauksessa puite tulisi tiivistää lasin ja listan alta kitillä, jottei vesi pääse valumaan suoraan puitteeseen.¹ Silikonin käyttöä ei voi suositella perinteisissä ikkunoissa sillä puu pyrkii lahoamaan ollessaan kiinni täysin tiiviissä materiaalissa.² Lisäksi silikonilla tiivistetyn ikkunan korjaaminen lasia rikkomatta on käytännössä lähes mahdotonta.

¹ Rahola, U. a 2000. Ikkunoiden korjaus. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Museovirasto.

² Mikkola, J., Böök, N. 2011. Ikkunakirja: Perinteisen puuikkunan kunnostaminen, Moreeni

työvälineet

Suojalasit on hyvä olla maalia poistaessa. Maalaamiseen lyhytharjaksiset pensseilit.

Kuvassa näkyvät vasemmalta:

kittiveitsi
puhdistuslasta
lasiveitsi (ikkunaleikkaaja)
maalikaavin
taltta
lasituslanka
lasitusvasara
pihdit

Verktyg

Skyddsglasögon är bra att ha vid målskrapning
För målning kortborstade penslar

på bilden från vänster:

Kittkniv
Glasskrapare
Glasskärare
Målskrapare
Stämjärn
Stifttråd
Liten hammare
Tång

DÖRRAR OCH BESLAG OVETJA HELAT

Dörrarna är väsentliga för byggnadens utseende. Äldre dörrar och beslag hålls genom underhåll hållbara och fungerande ännu länge. Dörrar berättar genom sitt utseende även om ingångens och rummens hierarki.

Enkla bräddörrar är vanliga på fiskebasturerna. Den till stugan ledande ytterdörren har ofta beklätts med en enkel vågrät panel och möjligtvis behandlats med tjära eller linoljafärg. Den till bakhuset ledande dörren har getts mindre uppmärksamhet. Fiskebasturnas sekundära roll har gjort att dekorationer eller utsmyckning av dörrarna vanligen inte förekommit. De för 1700-talet typiska dör-

rarna som öppnas inåt har inte påträffats. De äldsta dörrarna har gjorts av breda plankor, sammanfogade med hjälp av tvärsålar, så kallade naror⁷⁵. Vid vård och underhåll målas dörrarna med traditionell linoljafärg.

Bräddörrarna efterföljs av spegeldörrar som ofta påträffas som innerdörrar i fiskebasturerna. Många av dessa spegeldörrar har genom återanvändning blivit utförda till skärgården. De för 1950-talet typiska dörrarna känns igen på användningen av fingerpanelerna. Äldre järnbeslag är handsmidda och dyrbara detaljer som återanvändes.⁷⁷ Beslagen togs till vara och användes på nytt vid underhåll och förnyande, vilket gör att beslagen kan

Ovet ovat rakennuksen ulkonäön kannalta olennaisia. Vanhat ovet ja helat kestävät ja toimivat pitkään, kun niitä huolletaan. Ne kertovat sisääntulon ja tilojen välisestä arvojärjestyksestä.

Kalastajakämpän ovet ovat tavallisesti olleet yksinkertaisia lautaovia. Tupaan vievä ulkovi on usein verhoiltu vaatimattomalla vaakapaneelilla ja mahdollisesti maalattu tervalta tai pellavaöljymaalilla, kun taas varaston tai takahuoneen ovi on jätetty vähemmälle huomiolle. Sopivaa, sileää luonnonkiveä on usein käytetty sisäänkäynnin porraskivenä. Vanhat oviaukot tunnistaa matalista ja leveistä mittasuhteista. Toisarvoisina raken-

nuksina ei kämppien ovia, kuten ei ikkunoi-takaan ole erityisemmin koristeltu, eivätkä ne ole koskaan auenneet sisäänpäin, kuten 1700-luvun asuintaloissa. Vanhimmat ovet on tehty leveistä pysty-laudoista, jotka on koottu yhtenäiseksi rakenteeksi vaakapie-nojen ja vinotuen avulla⁷⁶. Ovien maalaami-seen tulee käyttää pellavaöljymaalia.

Lautaovia seuranneisiin peilioviin kalastaja-kämpissä törmää lähinnä sisätiloissa. Monet näistä peiliovista ovat kierrätettyjä ja ne on tuotu mantereelta. 1950-luvulle tyypillisen oven tunnistaa pystypaneelista, joka on usein sormipaneelia.

[läs mer / lue lisää...](#)

**Museoviraston korjauskortti
Ovien korjaus - KK nro 9**

Ulla Rahola, 2000
www.nba.fi/fi/File/128/korjauskortti-9.pdf

**Byggnadsvård i praktiken III
Utvändig renovering**

Göran Gudmundson, 2006, s. 86
Gysinge centrum för byggnadsvård

vara mycket gamla.⁷⁸ Vid dörrarna på området används både äldre och nyare portbeslag.

Fiskebasturnas dörrar har först under 1980-talet börjat låsas för att förhindra förstörelse. Fiskarna hade den oskrivna regeln att hålla fiskarbasturnas dörrar olåsta för de som eventuellt var i sjönöd eller andra som behövde tak över huvudet. När man gav sig av skulle stugan ställas i ordning och ved bäras in.⁷⁹

Vård av järn och gjutjärnsbeslag

I havsklimatet lönar det sig att underhålla beslagen extra bra. Problemen med beslagen handlar i huvudsak om lösa fastsättningar och rost⁷⁷. Vid underhåll av dörrar och fönster tas beslagen lös endast ifall det är nödvändigt. Rosten borttas med hjälp av stålull eller en liten stålborste. Ytan som rengjorts från rost kan behandlas på nytt.

Grundmålningen sker med en rostskydds-

färg. Lås och gångjärn har traditionellt målats med linoljefärg. Gångjärnen smörjs med styvt vaselin⁸⁰. Järndelar utomhus har också traditionellt tjärats eller bränntjärats. Bränntjärningen går till så att beslagen upphettas, doppas i tjära och flammas därefter⁸⁰. Beslagen kan också behandlas genom linoljebränning, då beslagen först värms upp och sedan doppas i linolja. Metallen får inte bli glödande het. Efter behandlingen kan beslagen även målas med linoljefärg.⁸¹ Stället som rengjorts från rost kan behandlas med starkt svart te, så att stället återfår sin mörka ton. Blandningen är cirka tre tepåsar per deciliter.

Helat

Rautaiset vanhat helat ovat käsintaottuja ja ne ovat aikoinaan olleet kalliita yksityiskoh-tia.⁷⁷ Helat irrotettiin ja kierrätettiin ovien uusimisen myötä ja helojen ikä voi olla moninkertainen oveen verrattuna.⁷⁸ Oivissa on yleisesti vielä käytössä sekä uusia että vanhoja saranoita.

Kalastajien kesken kirjoittamaton sääntö oli pitää kämppien ovet lukitsemattomina, jotta merihätään joutuneen, tai muusta syystä kattoa päänsä päälle tarvitsevan olisi mahdollista päästä suojaan sisälle. Tapana oli, että lähtiessä jäljet siivottiin ja puut kannettiin valmiiksi seuraavalle tulijalle.⁷⁹ Kämppiä alettiin lukita vasta 1980-luvulla tuhotöiden estämiseksi.

Rauta- ja valurautahelojen kunnostus

Heloja tulee meri-ilmastossa huoltaa erityisen hyvin. Helojen ongelmat liittyvät pääosin kiinnitysten löystymiseen ja ruostumiseen.⁷⁷ Helat poistetaan huollon yhteydessä vain,

jos se on välttämätöntä. Ruoste poistetaan metallisella teräsvillalla tai pienellä teräsharjalla. Pinta, josta ruoste on poistettu, voidaan käsitellä uudelleen. Pohjamaalaus tapahtuu ruosteenestomaalilla. Lukot ja saranat on perinteisesti maalattu pellavaöljymaalilla. Saranat on syytä käsitellä myös jäykällä vaseliinilla⁸⁰. Ulkona olevia rautaosia on myös tervattu ja polttotervattu. Polttotervaus tapahtuu niin että irrotettu hela kuumentetaan, upotetaan terva- ja liekitetään.⁸⁰ Helat voidaan myös polttokäsitellä pellavaöljyllä. Tällöin helat kuumentetaan ja kastetaan sitten pellavaöljyyn. Metalli ei saa kuumentua hehkuvan kuumaksi. Uputuksen jälkeen helat nostetaan kuivumaan ja lopputulos on kauniin mustanruskea. Käsitelyn jälkeen helat voidaan myös maalata pellavaöljymaalilla.⁸¹ Kohdat, josta ruoste on poistettu, voi käsitellä myös vahvalla mustalla teellä, jolloin rauta saadaan uudelleen tummumaan. Sekoitussuhde on noin kolme teepussia desilitraan.

Ursprunglig fiskarbastu, skärning
Alkuperäinen kalastajakämpä, leikkaus

Interiör av fiskarbastu / Kalastajakämpän sisätila (MVK)

INTERIÖR SISÄTILA

Med tiden har nya vanor förändrat fiskerbasturnas interiörer. Byggnadsskikten berättar om användning och det levda livet. Som följande behandlas den traditionella fiskerbastuns interiör och skikt. De yngre fiskarstugorna behandlas mot slutet.

Golv

Fiskerbastuns breda golvplankor vilar på golvåsarna. I förråden fanns det inte alltid ett trägolv utan jordgolv eller ett stensatt golv har förekommit⁸². Plankgolvet har varit obehandlade men senare målade, traditionellt med linoljefärg. Ovanpå plangolvet har ibland lagts skivor och matta till exempel linoleum eller plast för att bland annat lindra känslan av drag. Linoleum, alltså korkmattorna som blev allmänna under 1930-talet är

gjorda av naturmaterial. Plastmattor rekommenderas inte på grund av det täta skikt som de utgör. Ett för tät golvmaterial leder till risk för fukt i golvbalklaget och hindrar konstruktionerna att torka upp.⁸³

Det finns två typer av de dekorerade linoleummattorna, den tryckta och den genomgjutna. Likadana dekorerade mattor finns inte längre att köpas, så det är skäl att vårda de äldre befintliga. Det viktigaste i linoleumgolvens vård är den årliga vaxningen och att i städningen undvika vatten.⁸⁴ Mattans slitna eller spruckna områden kan behandlas med terpentinutspädd vitt karnaubavax, som tillsatts harts och terpentin.⁸⁵

Aikojen saatossa ja käytön muuttuessa sisätiloihin on kohdistunut uusia vaatimuksia, jotka ovat johtaneet muutoksiin. Kerrostumat kertovat kämpän käytöstä ja siinä eletystä elämästä. Seuraavaksi käsitellään perinteisen kalastajakämpän sisätilan pinnat ja niiden käsittely. Nuoremmat kalastajakämökit käsitellään omassa kappaleessaan.

Lattia

Lattia koostuu lattianiskojen päällä lepävään, leveistä lankuista koostuva lautalattia. Vajoissa maalattiat ja kivettyt lattiat ovat olleet tavallisia pidempään⁸².

Lautalattia on perinteisesti ollut käsittelemätön, mutta seinien tapaan niitä on myös myöhemmin maalattu. Puulattian maalaamiseen

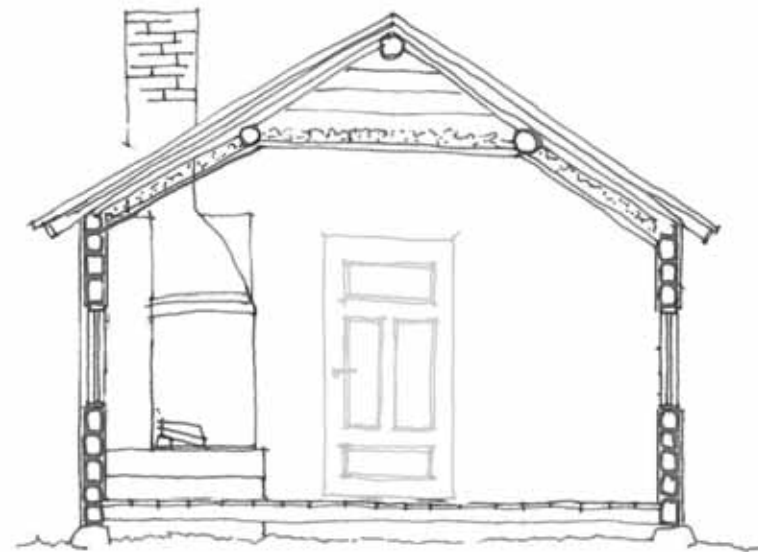
on perinteisesti käytetty pellavaöljymaalia. Lautalattian päälle on usein rakenteen tiivistämiseksi lisätty levyalusta linoleumi- tai muovimatolle.

1930-luvulla yleistynyt korkki- eli linoleumimatto on tehty luonnonmateriaaleista. Muovimaton käyttöä ei suositella sen hengittämättömyyden takia. Liian tiivis lattiainfraalialue johtaa kosteuden tiivistymiseen lattiarakenteeseen ja estää samalla kosteuden kuivumista.⁸³

Kuvioituja linoleumimattoja on kahta tyyppiä, kuviopainettuja ja läpivalettuja. Samanlaisia kuvioituja mattoja ei enää ole saatavana, joten vanhoista tulee pitää huolta. Tärkeintä linoleumimattojen huollossa on vuosittainen vahaus ja liiallisen veden käytön välttäminen

Typiska fasta våningssängar
Tyypillisiä kiinteitä kerrossänkyjä

Skikt i den traditionella stugan, skärning
Perinteisen kämpän kerrostumia, leikkaus

Väggar

Stugans timrade väggar har ofta senare tapetserats med dagstidningar eller spännpapp och tapeter. Fodringen av väggarna har samtidigt bidragit till att tätta konstruktionen. I senare reparationer har ibland spånskiva använts. Spånskivans raka och hårda yta ger en väldigt annorlunda rumsupplevelse. Användningen av träpanel i väggar och tak är också vanligt. Panel som avslöjar trätets ytstruktur skapar en lite liknande varm atmosfär som timmerväggarna. Användning av en halvpanel förknippas med värdefullare utrymmen och känns främmande i denna miljö. I fodringen av väggarna kan spännpapp rekommenderas vilket ger rummet ett mjukt uttryck. Spännpappen lever med stommens rörelser och kan repareras vid behov. Tidigare tapetlager kan bevaras under nya lager för kommande generationer att upp- täcka.

Eventuellt äldre fönster-, dörr-, golv- och taklister bör alltid bevaras, de hör ihop med fönstret, dörren, golvet eller taket. Listernas uppgift har traditionellt målats med linoljefärg.

Tak

Stugorna har ursprungligen saknat innertak. Rummets tak bestod av näver- eller pärtakets underrede. Det senare innertaket är typiskt tvådelat och har gjorts för att förbättra isolering och samtidigt har rummet förändrats.

Inredning

Typisk fast inredningen av bräden snickrade är gavelns våningssängar och bordet under fönstret. Hyllor ovanför fönstren samt en bänk framför sängarna eller längs väggen hör även till den vanliga inredningen.

siivotessa.⁸⁴ Kuluneiden tai kuivuneiden kohtien hoitoon voidaan käyttää tärpättiohenteista valkoista karnaubavahaa, johon on lisätty hartsia ja tärpättiä.⁸⁵

Seinät

Tuvan hirsipintainen seinä on saatettu vuorata esimerkiksi sanomalehdillä tai pinkopahvilla ja tapeteilla. Vuoraus on samalla tiivistänyt seinärakennetta. Myöhäisemmässä korjauksissa on joskus käytetty lastulevyä. Levyn kova ja suora pinta antaa hyvin erilaisen huonevaikutelman kuin esimerkiksi pinkopahvi. Erilaisten paneelien käyttö sekä seinissä että katoissa on myös ollut puun syykuvion paljastava paneeli luo samantapaisen lämpimän tunnelman kuin hirsipinta. Puolipaneelin käyttö tuntuu yksinkertaisessa kämpässä vieraalta. Seinän vuorauksessa on suositeltavaa käyttää pinkopahvia, joka luo paneelia tai levyä pehmeämmän vaikutelman. Pinkopahvin

eläminen ja venyminen vuosien myötä on korjattavissa. Aikaisemmat tapettikerrokset voidaan säilyttää mahdollisten uusien kerrosten alla.

Vanhat ikkuna-, ovi-, lattia- ja kattolistat tulee aina säästää, ne kuuluvat parina yhteen oven, ikkunan, lattian tai katon kanssa. Listat on perinteisesti maalattu, kuten ovet ja ikkunatkin, pellavaöljymaalilla.

Sisäkatto

Varsinaista sisäkattoa ei perinteisesti ole ollut. Sisäkatoksi muodostui malka- tai pärekatteen aluslaudoitus. Erillinen sisäkatto on lisätty eristävyuden parantamiseksi. Samalla tuvan tila on muuttunut. Tyypillinen sisäkatto on matalasta huonekorkeudesta johtuen kaksitaitteinen.

Kalusteet

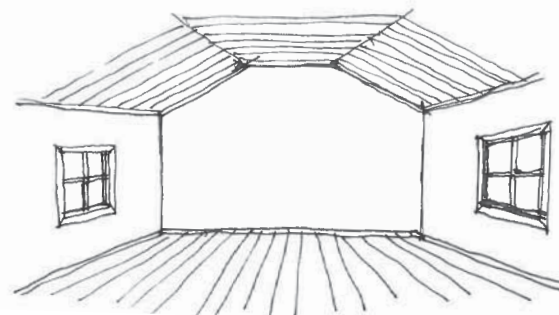
Tyypillinen kiinteä kalustus on koostunut

läs mer / lue lisää...

Museoviraston korjauskortti
Tulisijat - KK nro 14
Anna-Leena Seppälä, 2000
www.nba.fi/fi/File/131/korjauskortti-14.pdf

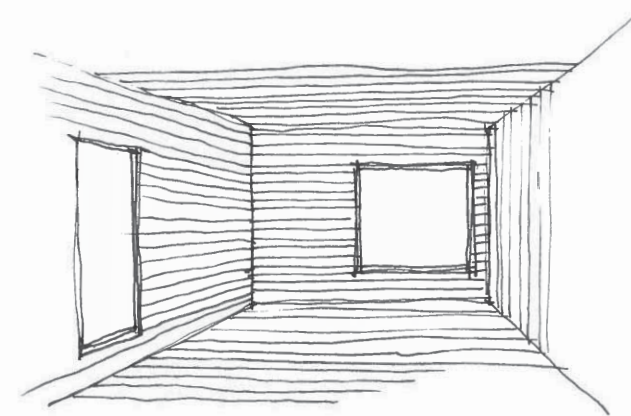
Talo kautta aikojen
kiinteän sisustuksen historia
Maire Heikkinen, Kati Heinämies, Jukka Jaatinen,
Panu Kaila, Pentti Petarila
Rakentajain kustannus Oy , 1989

Byggnadsvård i praktiken,
Invändig renovering IV
Göran Gudmundsson, 2006
Gysinge centrum för byggnadsvård
Byggförlaget

*Traditionell rumsbildning -
symetrisk, omslutande, klart uppdelad; golv, vägg, tak, fönster*

*Perinteisen kämpän tilamuodostus -
symmetrinen, sulkeutuva, selvästi jäsenneilty; lattia, seinät, katto, ikkunat*

Modern rumsbildning - frigjord, oregelbunden, ytor och öppningar

Moderni tilamuodostus - vapautunut, epäsäännöllinen, pinta ja aukotus

Eldstaden

Räspisen har fungerar för matlagning, den har gett ljus och värme. Nuförtiden är eldstaden oftast en värme- och stämnings skapanden källa. Murens skick bör regelbundet granskas en sprucken mur är inte brandsäker. Den utrymmes sparande kokplattorna är ett bra alternativ för matlagningen.

Moderna stugor – moderna rum

I de yngre stugorna var det moderna tänkesätten präglat byggandet har interiörens rum ett annat uttryck och organisering än det traditionella. Bottenlösningen är frigjord och varierad. Våningsytan växer och funktionernas placering förändras, samvaro och vila separeras medan en kokvrå tilläggs.

Väggar och tak bekläs ofta med panel eller skiva, vilket gör rummet mer enhetligt. Rummet är friare och mer öppet i jämförelse med den traditionella fiskebastun. I det moderna rummet lyfts inte gränsytorna fram, i skill-

nad till det traditionella rummet var gränsytorna⁸⁶ framhävts med hjälp av lister. Byggnadens orientering, ljuset, den omgivande naturen och vyerna har i bästa fall påverkat fönstersättningen.

Bilderna ovan illustrerar på ett förenklat sätt det traditionella och den moderna byggnadskonstens rumslika olikheter.

laudoista rakennetuista päätyseinän kerros-sängystä ja ikkunan alla olevasta kiinteästä pöydästä. Tavallisia ovat olleet myös ikkunan yläpuolella olevat hyllyt ja seinän vieressä tai sängyn edessä oleva penkki.

Tulisija

Nurkkatakkaa on perinteisesti käytetty ruuanlaitossa, mutta lisäksi se on antanut lämpöä ja valoa. Nykyään takan tehtävä on muuttunut lähinnä lämpöä ja tunnelmaa antavaksi. Muurin kunnosta on syytä pitää huolta, haljennut tai rapistunut muuri ei ole paloturvallinen. Ruuanlaitossa hyvin yleisesti nykyään käytössä olevat, kaasulla toimivat ja tilaa säästävät keittolevyt ovat hyvä ratkaisu uusiin vaatimuksiin.

Modernit mökit - modernit tilat

Uusimmissa mökeissä, missä modernit aatteet ovat vaikuttaneet rakentamiseen, sisätilan luonne ja järjestely poikkeavat perinteisestä. Pohjaratkaisu on vapautunut ja perinteistä monimuotoisempi. Pinta-ala on

kasvanut ja toimintojen sijoittelu muuttunut, oleskelu ja nukkuminen on erotettu toisistaan ja lisänä on tullut erillinen keittonurkkaus.

Seinissä ja katoissa on usein käytetty samaa paneelia tai levyä, jolloin huonetila on yksiaineisempi ja eheämpi. Tila on vapaampi ja avonaisempi perinteiseen kalastajakämpään verrattuna. Liitoskohtien pienillä, yksinkertaisilla listoilla on erilainen tehtävä kuin perinteisessä rakentamisessa. Modernissa rakentamisessa listojen tai listattomuuden tehtävä ei ole erottaa pintoja toisistaan vaan yhdistää niitä⁸⁶. Aukotuksessa on parhaassa tapauksessa otettu huomioon rakennuspaikan ja ympäristön suhde näkymien, valon ja luonnon suhteen.

Kuvat ylhäällä esittävät yksinkertaistettuna perinteisen rakentamisen ja modernin rakennustaitteen tilallisen eron.

NÄRMILJÖN LÄHIYMPÄRISTÖ

Fiskebastun är en del av helheten; fiskeläget och dess miljö. Det närmaste området kring byggnaderna bör hållas öppet från träd och buskar och markväxtligheten låg för byggnadernas, människornas och miljöns bästa. Öarna skiljer sig mycket från varandra ifråga om natur och miljö, varför individuella vårdplaner för de allmänna områdena och stigar behövs. I de individuella vårdplanerna kan de olika vårdbiotoperna tas i beaktande.

Vård av kulturlandskap

Texten om kulturlandskapen samt dess vård baserar sig på Västra-Finlands miljöcentrals publikation *Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan perinnemaisemat*.

Landskap delas in i naturlandskap och kulturlandskap beroende på om människans aktivitet eller om naturelementen dominerar landskapet. Vid fiskelägena har områden även använts för bete och slåtter i varierande grad beroende på naturens förutsättningar. På Storskär bär landskapet ännu tecken av den betes-, höbärgnings-, och slåtterkultur som ännu pågått för cirka 50 år sedan. Växligheten på ön är ställvis mycket frodig medan landskapet karaktäriseras av de öppna hedarna.⁸⁸ Storskär är listat i miljöministeriets betänkande av värdefulla landskapsområden 66/1992.

Hävden av havsstrandängarna i det traditionella jordbruket

Det traditionella jordbruket pågick ända fram till slutet av 1800-talet, då man på naturängar samlade vinterfoder för djuren. Om sommaren fick djuren beta. Naturhö bärades på hårdmarksängar, stränder, gamla kärr- och kyttlandsodlingar, öppna mossar och svedjemark. Allt som var mjukare än trä dög som foder och togs tillvara. Havsstrandängar och albevuxna lövängar hade stor betydelse för ängsbruket och djurhushållningen

vid kusten. Främst på öarnas ängmarker både bärades och efterbetades av får och nötkreatur. Holmarnas upplandningar och öarna erbjöd rikligt med goda betesmarker. Höbärgningen försökte man få undan så fort som möjligt i skärgården för att få ut djuren på bete.⁸⁸

Vassen utgjorde en viktig foderväxt, vilken nämns ha varit en sjättedel av vinterfodret under 1700-talets mitt. Skärgårdens slåtter fortsatte ända fram till 1940-50-talet. Till de viktigaste arbetsuppgifterna under högsommaren hörde lövtäckt, som var ett viktigt vinterfoder för fåren. Hedarna är en av de vårdbiotoper som förekommer speciellt på de högsta delarna av ytterskärgårdens moränöar och -uddar.⁸⁸

Vårdbiotopernas situation och vård

Vårdbiotopsituationen är idag bekymmersam, områdena används inte och många har mer eller mindre växt igen. Innan skötseln av vårdbiotoperna inleds bör en skötselplan uppgöras, i vilken de enskilda åtgärderna framgår.⁸⁸

Växligheten har anpassat sig till den näringsfattiga växtplatsen och de upprepade regelbundna störningarna. I skötseln bör utgångspunkten för vården vara att det från vårdbiotopen förs bort mer än vad som tillförs. Skötseln bör vara regelbunden, engångsåtgärder gör vanligen mer skada än nytta. I mån av möjlighet bör gamla hävdtraditioner bevaras, med andra ord att slå tidigare slåtterområden och beta tidigare betesområden. Slåttern utförs med skärande redskap tillräckligt sent så att fröna hunnit mogna. Efterbete på slagna ängarna är att rekommendera.⁸⁸

Kalastajakämpä on osa kokonaisuutta kalastajapaikkaa ja ympäristöä. Rakennusten lähi ympäristö on syytä pitää avoimena kasvillisuudesta sekä rakennusten, asukkaiden että ympäristön hyväksi. Saarien välillä luonto ja ympäristö poikkeavat toisistaan, joten yhteisten alueiden hoitoa ja polkujen ylläpitoa varten tarvitaan yksilöllisiä, saarikohtaisia hoitosuunnitelmia, jotka huomioivat saarten erityispiirteet.

Kulttuurimaiseman hoito

Kulttuurimaiseman ja sen hoidon käsittelevä teksti perustuu Länsi-Suomen ympäristökeskuksen julkaisuun, *Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan perinnemaisemat*.

Kulttuurimaisema on syntynyt ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksesta. Kalastajapaikoissa on vaihtelevassa määrin harrastettu perinteistä laidunnusta ja niittoa, riippuen luonnon antamista edellytyksistä. Storskärin maisemassa on vieläkin näkyviä jälkiä karjan laiduntamisesta ja niittotöistä, vaikka toiminta on lopetettu noin 50 vuotta sitten. Kasvillisuus on paikoitellen hyvin rehevää saaren maisemaa luonnehtivien avoimien nummien ohella.⁸⁸ Storskär on listattu Ympäristöministeriön inventoinnissa vuonna 1992 valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Merenrantaniittyjen ja lepikkoniittyjen hyödyntäminen perinteisessä maataloudessa

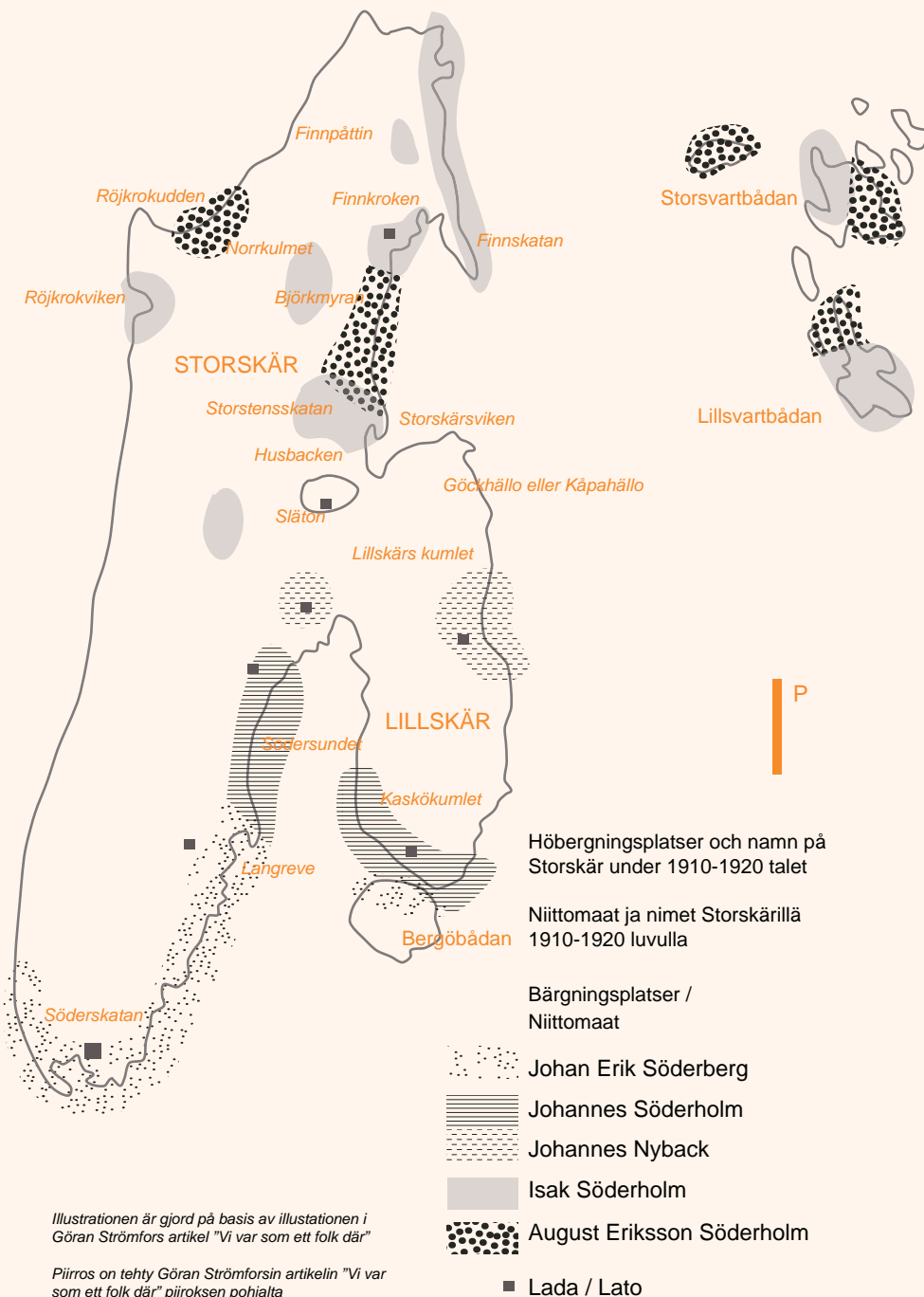
Perinteisen maatalouden aika ulottuu aina 1800-luvun lopulle, jolloin karjan talvirehu kerättiin luonnonniityiltä ja karja sai itse etsiä rehunsa kesäisin. Luonnonheinää kerättiin muun muassa kivennäismaaniityiltä, rannoilta, avoimilta nevoilta ja kaskiahoilta sekä vanhoilta suo- ja kytöviljelyksiltä. Kaikki, mikä oli puuta pehmeämpää, kelpasi eläinten rehuksi ja otettiin talteen.

Merenrantaniityt ja lepikkoniityt olivat hyvin tärkeitä rannikkopitäjien niitty- ja karjalouhdelle. Etenkin saarissa oli tavanomaista, että heinämaita sekä niitettiin, että käytettiin lampaiden ja karjan laitumena. Vesijättömaat ja saaret tarjosivat runsaasti hyvälaatuisia laidunmaita. Heinänteko pyrittiin tekemään saaristossa mahdollisimman varhain, jotta eläimet pääsisivät laiduntamaan. Järviruoko oli tärkeä rehuksvi, 1700-luvun puolivälissä sitä on ollut Pohjanmaalla talvirehusta jopa kuudennes. Saaristossa niitto jatkui aina 1940 – 1950-luvulle saakka. Tärkeimpiin keskikesän tehtäviin kuului lehdesten teko. Ne olivat erityisesti lampaiden pääravinto talvisin. Lehdeksiä kerättiin kaikista lehtipuista.⁸⁸

Perinnebiotooppien tilanne ja hoito

Perinnebiotooppien tilanne nykyään on huono, koska alueita ei hyödynnetä ja moni alue on kasvanut umpeen. Nummia, jotka ovat yksi perinnebiotooppi, ovat yleisiä ulkosaariston moreenisaarien ja -niemien lakiosissa. Ennen perinnebiotooppien hoidon aloittamista on alueella laadittava hoitosuunnitelma, josta ilmenevät yksityiskohtaiset hoitotoimenpiteet.⁸⁸

Kasvillisuus on sopeutunut kasvupaikan ravinteiden niukkuuteen ja säännöllisesti tapahtuvaan häirintään. Hoidossa perusperiaatteen pitää olla se, että kasvupaikalta saadaan poistettua enemmän kuin mitä sinne lisätään. Hoidon on oltava jatkuvaa, kertahoidosta on enemmän haittaa kuin hyötyä. Mikäli on mahdollista tulee suosia vanhaa hoitoperinnettä, eli niittää niitettuja alueita ja laiduntaa laidunnettuja maita. Niitto tehdään leikkaavateräisillä välineillä ja riittävän myöhään kun siemenet ovat kypsytneet. Niittoa tulisi jälkihoitaa laidunnuksella.⁸⁸

Illustrationen är gjord på basis av illustrationen i Göran Strömfors artikel "Vi var som ett folk där"

Piirros on tehty Göran Strömforsin artikelin "Vi var som ett folk där" piirroksen pohjalta

Bergöbon Leander Söderholm (f. 1906), berättar under en intervju med Göran Strömfors år 1986 om fäbodlivet ute på Storskär under 1910-20-talet. Leanders far Isak Söderholm som var lots på Rönnskär arrenderade tillsammans med de andra lotsarna rätten att bärga hö och lövtäckt ute på Storskär.

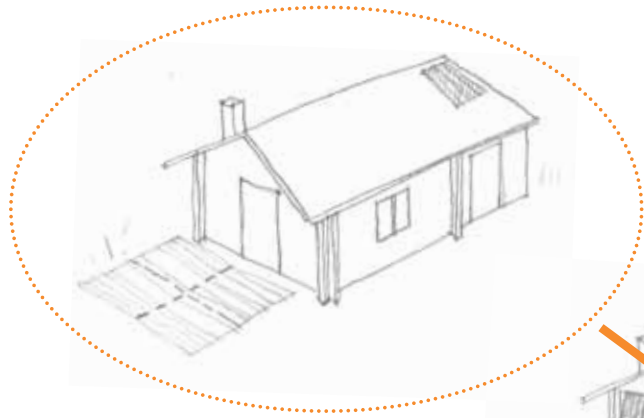
Efter midsommar – oftast i början av juli – begav sig hela familjen på tio personer ut till ön. Man seglade ut och med i båten fanns även en ko, en eller två getter seilaten ja veneessä fanns även en kalv eller ett får med. Man konstruerade ett bås åt kon i båten så hon hölls stilla. "Höbergningsområdena var uppdelade mellan de fem familjerna. Var och en visste var man skulle bärga..."⁸⁹ berättar Leander Söderholm. Råerna för höbergningsområdena var uppgjorda med någon sten, stake eller något dyligt, oftast var gränserna ändå naturliga.⁸⁹

Det gräs som fanns på öppningar i landbacken bärgades och likaså all slags sjögräs längs stränderna och i kärren. För gräset under träden använde man sig av lie och det räfsades ut på öppen mark för torkning. På kvällen skulle det kopas, det vill säga samlas ihop till små högar, och dagen därpå stod höet i kopor, då det dagen därpå skulle bredas ut igen för att torka innan det räfsades ihop och fördes till båten eller nån lada för förvaring. Även löv av al, hägg och rönn togs tillvara. Ibland gjordes en höstack genom att ställa en lång stång upprätt med hjälp av samlade stenar; "sedan gjorde vi ett 'golv' av alar eller annat virke vi hittade längs stranden. Höet sattes runt stängen så att det hela blev som en sockertopp. För att vattnet skulle rinna av stacken gjordes överst ett 'halskläde' av långt sjögräs – det skulle vara minst en famn långt – och detta vinglades runt toppen av höstacken."⁸⁹ förklarar Leander. För att få höet transporterat i båten sattes brädlappar mellan höet i den halvfulla båten och skivborden så båten kunde lastas med råge. På båtbottnen hade man satt extra stenar för att båten skulle "tåla segel". Man kunde inte ro med hölasser utan inväntade gott väder för den tre timmar långa seglatsen till Bergö. Resan företogs alltid av en erfaren äldre man. Avståndet till Rönnskär var betydligt kortare, de år då man övervintrade där.⁸⁹

Göran Strömforsin vuonna 1986 haastattelema bergöläinen Leander Söderholm (syntynyt 1906) kertoi Storskäretin laidunta- ja niitokulttuurista 1910–1920-luvulla. Leanderin isä Isak Söderholm oli luotsina Rönnskärillä. Hän vuokrasi oikeuden heinäkorjuuseen ja lehdesten tekoon yhdessä toisten Rönnskärin luotsien kanssa.

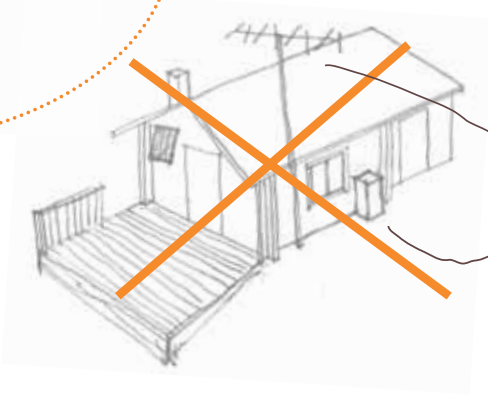
Juhannuksen jälkeen, yleensä heinäkuun alussa, koko kymmenhenkinen perhe suuntasi saarelle. Matka tehtiin seilaten ja veneessä oli perheen mukana lehmä, yksi tai kaksi vuotta sekä pieni porsas, joskus myös vasikka tai lammas. Veneeseen rakennettiin lehmälle karsina, jotta se seisoi paikallaan. "Heinäkorjuun alueet olivat jaettu viiden perheen kesken. Jokainen tiesi missä niittää..."⁸⁹ kertoo Leander Söderholm. Heinäkorjuun alueet oli sovittu ja merkitty kivien, tolppien tai vastaavien avulla. Usein rajat olivat kuitenkin luonnollisia.⁸⁹

Ruoho, joka kasvoi aukeilla kerättiin, kuten myös kaisla rannoilta ja kosteikoista. Ruoho niitettiin puiden alta viikatteella ja haravoitiin kuivumaan aukealle maalle. Illalla heinät kerättiin pieniin kasoihin, joissa ne olivat vielä tulevankin päivän. Yleensä heinät levitettiin kolmantena päivänä kuivumaan pariiksi tunniksi ennen kuin ne kerättiin ja vietiin veneeseen kuljetusta varten tai varastoitiin latoon. Lehdet kerättiin lepästä, tuomesta ja pihlajasta. Joskus heinät kerättiin heinäpieleksi kerättyjen kivien avulla pystytetyn seipään ympärille; "teimme sitten 'lattian' lepistä tai jostain muusta puusta mitä löysimme rannalta. Heinä pistettiin seipään ympärille siten, että saatiin kartion muotoinen keko. Jotta vesi valuisi pielekseltä pois, laitettiin päällimmäiseksi pitkiä kaisloista (pituudeltaan vähintään viisi syyliä) niin sanottu 'kaulus', joka kierrettiin pieleksen huipun ympäri" Leander Söderholm selittää. Heinän kuljetusta varten puolitäyteen veneeseen laitettiin laudanpätkiä heinän ja veneen laidan väliin, jotta heinää mahtuisi vielä enemmän. Veneen pohjalle oli pistetty kiviä, jotta maston vastineeksi saataisiin painoa ja vene kykenisi purjehtimaan. Heinälastin kanssa soutaminen ei onnistunut, joten oli odotettava sopivaa säätä kolme tuntia kestävälle purjehdukselle. Matka Rönnskärille oli huomattavasti lyhyempi jos siellä talvea vietettiin.⁸⁹

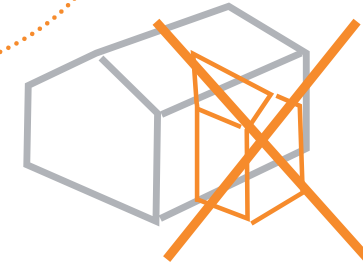
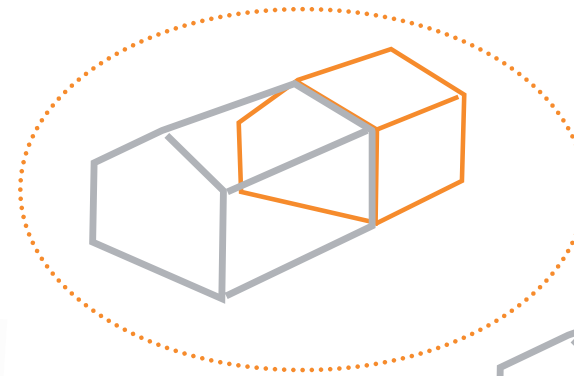

Solpaneler placeras helst längs taket

Aurinkopaneelit tulee mieluiten asentaa kattolle lapeen suuntaisesti.

*Husustrustning placeras på baksidan
möjligast osynliga
Talovarustus sijoitetaan mahdollisimman
näkymättömästi*

*Tillbyggnaden stör den karaktäristiska formen
Lisäys häiritsee alkuperäistä ulkomuotoa*

Nya önsknningar

En förändrad användning och livstil har lett till nya vanor och önsknningar. De nya behoven syns som ny husustrustning i form av terrasser, antenner, solpaneler och gasflaskor.

Bevarandet av kulturmiljöernas värden kräver medveten anpassning framförallt i avseende på nya krav. Konsekvenser av nya eventuella element bör speglas till kulturmiljöns värden.

Terrasser är nya främmande element i fiskelägets miljö. Nya terrasser bör undvikas. För byggande av terrasser krävs markägarens lov samt bygglov eller åtgärdstillstånd från kommunen. En ny terrass byggs så diskret och låg som möjlig - räcken kan då undvikas. Terrassens storlek bör hållas liten, cirka 5-7 kvadrat. Tryckimpregnerat trä eller kompositmaterial bör inte användas.

Ett annat alternativ är en terrass av mindre,

flyttbara element som kan placeras direkt på marken. Elementen kan så uppbevaras i förrådet under tiden stugan inte används. En byggd uteplats är ändå inte alltid nödvändig, en sittplats mitt i naturen kan vara en lika bra idé.

Ny husustrustning bör placeras på en baksida eller annars mindre synlig plats. Solpaneler bör i mån av möjlighet alltid placeras på taket längs taklutningen.

Eventuella tillbyggnader bör anpassas i fråga om massa, dimensionering, material och detaljering till helheten och miljön.

Uudet toivomukset

Muuttunut käyttö ja elämäntapa on johtanut uusin tapoihin ja toivomuksiin. Uudet tarpeet näkyvät talovarustuksessa terasseina, antenneineina, aurinkopaneelina ja kaasupulloina.

Kulttuuriympäristön arvojen säilyttäminen vaatii tietoista sopeutumista ja sovittamista, etenkin uusien vaatimusten kohdalla. Lisäysten vaikutus on peilattava kulttuuriympäristön arvoihin.

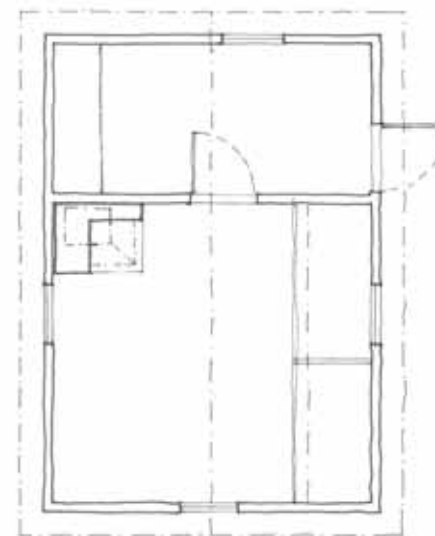
Terassit ovat uusia ja vieraita rakenteita kalastajapaikkojen ympäristössä. Terrassin rakentamiselle vaaditaan maanomistajan lupa ja toimenpide- tai rakennuslupa kunnalta. Terrassi tulisi rakentaa matalaksi, kaiteettomaksi ja ympäristössään mahdollisimman näkymättömäksi. Pinta-ala tulisi pitää pieneenä, noin 5-7 neliometriä.

Toinen vaihtoehto on pienet, siirrettävät lau-

taelementit, jotka sijoitetaan suoraan maanpinnalle. Elementit varastoidaan mökiltä lähdettäessä. Painekyllästettyä puuta tai komposiittimateriaaleja ei tule käyttää. Istumapaikan ei aina kuitenkaan tarvitse olla rakennettu, paikka luonnon keskellä voi olla yhtä hyvä vaihtoehto.

Uudet talovarusteet tulisi sijoittaa mahdollisimman näkymättömästi, esimerkiksi rakennuksen takaseinälle tai muuten vähemmän huomiota herättävään paikkaan. Aurinkopaneelit tulisi aina pyrkiä sijoittamaan katon lappeelle, lapeen suuntaisesti.

Mahdollinen lisärakentaminen on sekä massan, mittasuhteiden, materiaalien ja yksityiskohtien suhteen sopeutettava kokonaisuuteen ja ympäristöön.

*Plan och skärning
Pohja ja leikkaus*

**MODELLFALL - RESTAURERINGS PRINCIPER
MALLIKORJAUKSEN PERIAATTEET**

Fiskebastu administrerad av Forststyrelsen
Metsähallituksen hallinnossa oleva **kalastajakämpä**

VÄSTRA NORRSKÄR

Fiskarbastun år 1983
Kalastajakämpä vuonna 1983
(SLS)

Fasad mot väster / Julkisivu länteen

Fasad mot norr / Julkisivu pohjoiseen

Sydvästra knuten / Nurkka lounaaseen

Fiskarbastun invid hamnen på Västra Norrskär är byggd 1952 med reglad stomme. Försvarsmakten inlöste byggnaden år 1988 av den privata ägaren på grund av skador efter en skutövning. Bottenlösnigen är traditionell; en liten byggnad med stuga och långfarstu.

I stugan är de fasta våningssängarna placerade längs byggnadens långvägg. Spisen är enligt traditionerna placerad i hörnet invid dörren. Innertaket är gjort av obehandlat trä. Väggarnas många tapetlager är skikt som uppstått med åren. Golvet i stugan är täckt med en vacker dekorerad linoleummatta, medan golvet i farstun är täckt med en plastmatta. De fyr- eller sexrutiga små listfönstren har antagligen blivit bytta under 1980-talets början och är i gott skick. Plåttaket som revs loss under en storm, blev år 2009 ersatt med ett grönt filttak. Samtidigt förnyades byggnadens ytterdörr. Det mest oroväckande är det nuvarande undre bjälklagets tillstånd och den yttre locklistpanelens skick.

Västra Norrskärin sataman tuntumassa sijaitseva rankarakenteinen kalastajakämpä on rakennettu 1952. Puolustusvoimat lunasti rakennuksen aiheuttamiensa ampuhavurioiden vuoksi yksityiseltä omistajalta vuonna 1988. Tuvasta ja eteisestä koostuva pieni kämpä on pohjaratkaisuun hyvin perinteinen.

Tuvassa kiinteät kerrossängyt sijaitsevat poikkeuksellisesti kämpän pitkänsivun suuntaisesti. Takka sijoittuu perinteiden mukaisesti tuvan nurkkaan, oven viereen. Tuvan sisäkatto on tehty käsittelemättömästä laudasta. Seinien monet tapettikerrokset ovat vuosien varrella kertyneitä kerrostumia. Tuvan lattia on peitetty hurmaavalla kuvioidulla linoleumimattalla, kun taas eteisessä lattia on peitetty muovimattalla. Luultavasti 1980-luvun alussa vaihdetut neljä- ja kuusiruutuiset listaikkunat ovat hyvässä kunnossa. Rakennuksen myrskyssä irronnut peltikate korvattiin vuonna 2009 vihreällä huopakatteella, samalla ulkovi uusittiin. Huolestuttavinta rakennuksen säilyvyyden kannalta on sen nykyinen ala-

Stugans farstu /
Kämpän eteistila

Målsättningen är att få stugan i bruk som tillfällig övernattningsstuga. Reparationerna kunde utföras på en introduktionskurs i byggnadsvård.

De yttre åtgärderna

Fasadens brädfodring rengörs mekaniskt från den sista plastfärgen. De rötskadade delarna av brädfodringen lappas med bräden enligt den befintliga modellen; av hög kvalitet, tätvuxet och finsågat med en tjocklek på minst 25 millimeter. Fasaden lämnas obehandlad för att med tiden gråna naturligt. Samtidigt som fasaden repareras kontrolleras stommens skick och eventuella skador som påverkar de bärande egenskaperna åtgärdas. I de öppnade delarna av stommen har isolering inte påträffats.

Plåten som täcker den nedre delen av fasadfodringen och grunden bör avlägsnas och det nedre bjälklaget undersökas. Vid byggnadens västra sida bör marknivåns lutning formas att slutta bort från byggnaden.

Åtgärder i interiören

Farstun

Golvets plastmatta tas bort liksom skivorna under den. Eventuella rötskador på de underliggande konstruktionerna och golvplankorna bör åtgärdas. Golvplankor byts ut enligt behov med plankor av god kvalitet enligt befintlig modell.

Plasten och spånskivorna på väggarna i farstun tas bort. Väggaras brädfodring

pohjarakenne ja julkisivun rimalaudoituksen kunto.

Korjauksen tavoitteena on saada kämppää käyttöön väliaikaisena yösijana. Kämpän korjaus voitaisiin toteuttaa esimerkiksi rakennusperinnön hoitoon perehdyttävän kurssin työnä.

Ulkovaippaan kohdistuvat toimenpiteet

Julkisivuvuorauksen jäljellä oleva muovisidonnainen maali poistetaan mekaanisesti kaapimalla. Lahonneet vuorauslaudat korjataan paikkaamalla tai vaihtamalla vanhan mallin mukaan hyvälaatuiseseen, tiheäsyiseen, hienosahattuun vähintään 25 millimetrin paksuiseen lautaan. Julkisivu jätetään käsittelemättä ja annetaan sen harmaantua

luonnollisesti. Julkisivuvuorauksen korjauksen yhteydessä rungon kunto tarkistetaan ja mahdolliset kantavuuteen vaikuttavat vauriot korjataan. Rakenteen avatuista kohdista ei ole löytynyt eristettä.

Julkisivuvuorauksen alaosa ja perustuksia peittävä pelti tulee poistaa ja perustusten sekä alapohjan kunto tarkistaa. Maapinta rakennuksen länsipuolella tulee muotoilla siten, että vesi valuu rakennukselta pois.

Sisätiloihin kohdistuvat toimenpiteet

Eteinen

Eteistilan lattialta poistetaan muovimatto ja sen alla oleva levytys. Mahdolliset lahovauriot alla olevassa lautalattiassa ja sen raken-

Stugans interiör / Tuvan sisätila

Tapetlager / Tapettikerrostumia

Dekorerad linoleum matta / Kuvioitu linoleumimatto

kompletteras med ny brädfodring enligt befintlig modell. Hyllorna i faner byts ut mot hyvlade brädhyllor.

Spegeldörren i farstun skrapas fri från flagnade färg och målas med linoljefärg. Den trädelen som fattas på handtaget förnyas enligt befintlig modell.

Stugan

Golvets dekorerade linoleummatta underhålls med vax enligt traditionella metoder⁷³. För att hålla linoleummattor smidiga och hållbara bör en årlig vaxboning göras⁹⁰.

Väggarnas fuktskadade spånskivor byts ut mot träfiberskiva. Tapetsering med nya tapeter ovanpå de gamla. Orsaken till fukts-

skadorna bör utredas; troligtvis är orsaken springorna i fasadens brädfodring. Under brädfodringen kan tjärpapper tilläggas.

Eldstadens mur och röckanal har skadats under arméns skutövningar. En reparation av skadorna kan kräva stora åtgärder. För murning och granskning av skadorna bör en yrkeskunnig murare med erfarenhet av traditionellt byggande konsulteras.

teissa korjataan paikkaamalla, hyvälaatuisella laudalla vanhan mallin mukaan.

Eteisen seinissä olevat muovit ja lastulevyt poistetaan. Seinien umpilaudoitusta paikataan puuttuvilta osiltaan olemassa olevan laudoituksen mallin mukaan. Vanerihyllyt korvataan höyläystä laudoista tehdyillä hyllyillä.

Eteisen peiliovesta poistetaan irtoava maali ja se maalataan pellavaöljymaalilla. Vetimen puuttuva puoosa korjataan sen oven toisen puoleisen mallin mukaan.

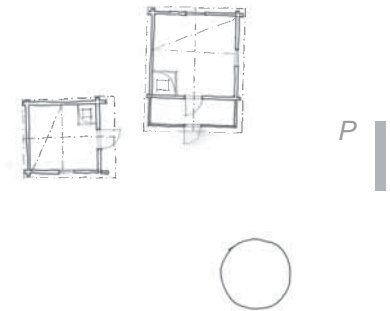
Tupa

Lattian kuvioitu linoleumimatto korjataan vahalla perinteisten menetelmien mukaan⁷³. Linoleumimatto tulisi vahata kerran vuodes-

sa, jotta se pysyisi joustavana ja kestäisi käytössä⁹⁰.

Seinien kosteudesta vaurioituneet lastulevyosat korvataan puukuitulevyllä. Uusi tapetti asennetaan vanhan päälle. Kosteusvaurioiden syy on selvitettävä. On hyvin luultavaa, että eteläseinän hatara ulkolaudoitusta päästää veden rakenteeseen. Laudoitus korjataan, laudoituksen alle voidaan asentaa vuorauspaperi (tervapaperi).

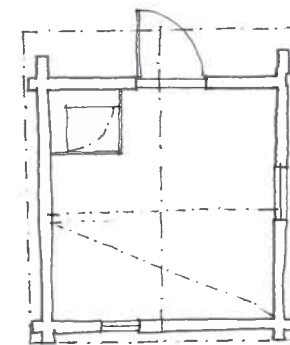
Tulisijan palomuri ja hormi ovat vaurioituneet puolustusvoimien ampumaharjoituksessa. Tulisijan korjaaminen käyttökelpoiseksi vaatii isoja toimenpiteitä. Muuraukseen ja vaurioiden kartoittamiseen tulee käyttää ammattimuraja.

MODELLFALL - RESTAURERINGS PRINCIPER
MALLIKORJAUKSEN PERIAATTEET

Replot fiskelags fiskarbastu
Raippaluodon kalastajakunnan kalastajakämppä

UTGRYNNAN

Plan och situation
Pohja ja asema

Södra fasaden / Östra gaveln / Gavelns utskifte
Etelä julkisivu / Itä pääty / Päätyräystä

Replot fiskelags traditionella timrade fiskarbastu uppförd under 1880-talet ute på Utgrynnan är unik. Den länge orörda och därmed välbevarade bastun visar på karaktären hos den traditionella fiskarbastun.

Bastun saknar den typiska farstun, inte heller har den ett bakhus. Ingångsgaveln skyddas av ett typiskt längre utskifte. Fasadbrädfodringen består av både stående slät brädfodring och lockpanel. Ställvis saknas brädfodringen på fasaden, vilket påskyndat uppkomsten av de nuvarande skadorna på timmerstommen. På den södra väggen finns ett skadat spårfalsat fönster som saknar glas. Den västra fasadens fönster samt fönsterglugg har glasrutor fastsatta med hjälp av trälistor direkt i karmen. Dörren är en traditionell bräddörr.

Inne i stugan finns istället för våningssängar en sovlav, som man kunde beskriva som ett sovloft. Ett skilt innertak finns inte utan vattentakets handsågade plankor utgör det synliga taket i interiören. I interiören är de timrade väggarna synliga och golvet består av breda obehandlade golvplankor. Till höger om dörren när man stiger in, är den av rödtegel murade typiska råspisen placerad. Väggarna i interiören bär på brännmärken och inristade bomärken vilket utgör ett historiskt värdefullt skikt.

Byggnaden har redan länge fungerat främst som förråd. Målsättningen är att få stugan i bruk som tillfällig övernattningsstuga.

Skador

De synligaste skadorna på stommen är det rötskadade partiet under det södra fönstret samt den rötskadade sydöstra timmerknu-

Raippaluodon kalastuskunnan Utgrynnanilla sijaitseva 1880-luvulla rakennettu perinteinen hirsirakenteinen kalastajakämpä on ainutlaatuinen rakennus. Pitkään koskemattomana säilyneessä kämpässä näkyy kalastajakämppien todellista luonnetta.

Kämpässä ei ole ollut perinteistä varastotai eteishuonetta. Ulko-oven päätyräystä ulottuu tyypilliseen tapaan, rakennuksen sisäänkäyntiä suojaten, vähän pidemmälle. Julkisivun vuoraus koostuu sekä loma- että umpilaidoituksesta. Osittain puuttuva vuoraus on edesauttanut nykyisten vaurioiden syntymistä. Eteläisivulla on vaurioitunut urapuuteikkuna. Länsipäädyn ikkunat koostuvat suoraan aukkoon kiinnitetystä lasiruuduista. Ulko-ovi on perinteinen lautaovi.

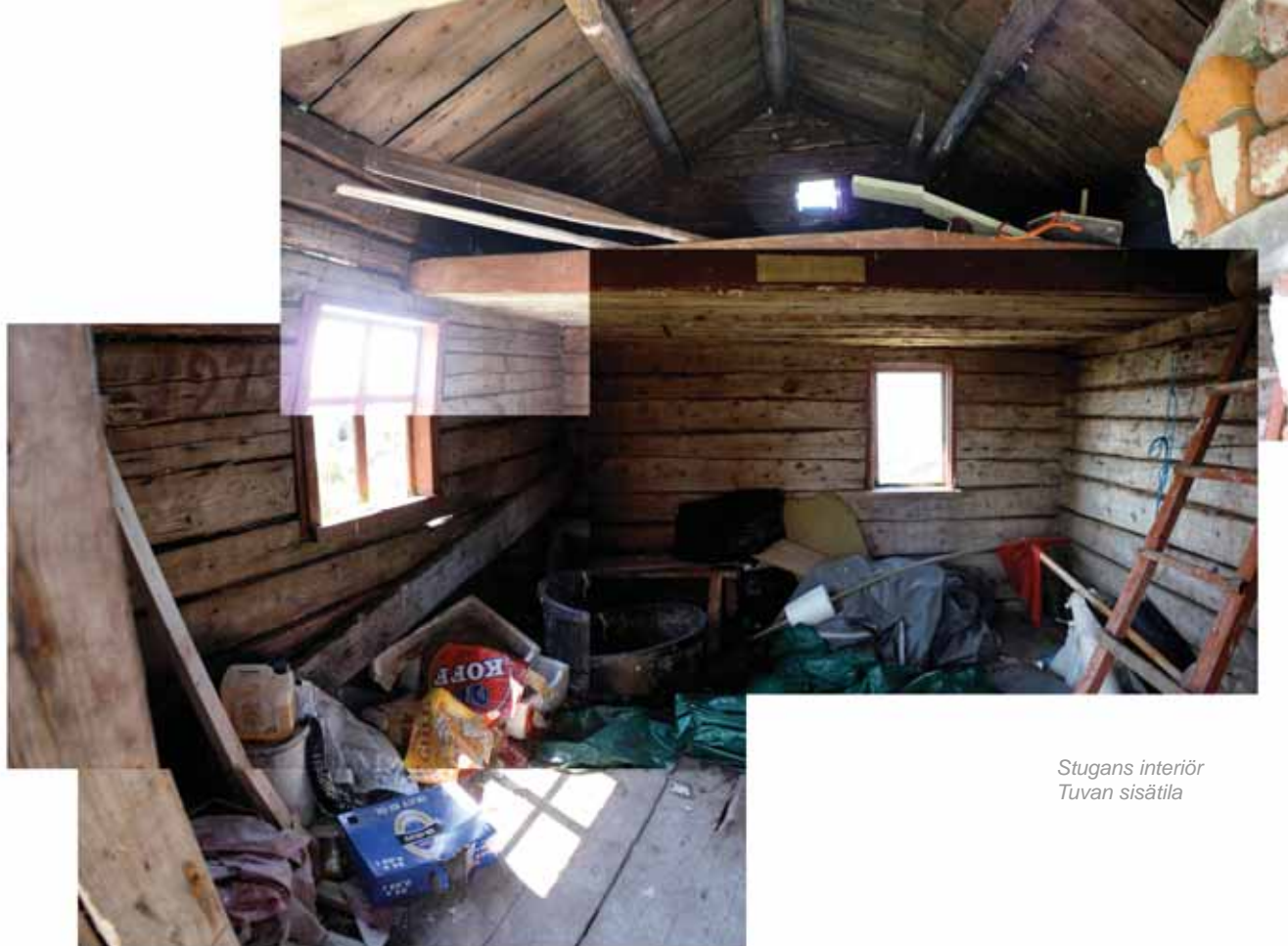
Sisätilan päädyssä on perinteisten kerros-

sänkyjen sijaan makuuparvi. Erillistä sisäkattoa ei ole, vaan vesikatteen alustana olevat, käsin sahatut laudat ovat sisätilan näkyvä katto. Seinät ovat verhoilemattomat ja lattia koostuu jykevästä lankuista. Oven oikealla puolella sijaitseva tulisija on tyypillinen, punatiilestä muurattu nurkkatakka. Hirsien sisäpintoihin vuosien varrella kertyneet polttomerkit ja veistetyt puumerkit ovat arvokas historiallinen kerrostuma.

Kämpä on pitkään toiminut lähinnä varastotilana. Korjauksen tavoitteena on saada kämpä käyttöön väliaikaisena yösijana.

Vauriot

Näkyvimmit vauriot ovat eteläseinän ikkunan alapuolella oleva lahovaurio, sekä kaakkoisnurkan vakava lahovaurio. Tuvan puolella tulisija on vaurioitunut pahoin piipunjuuresta vuotavan katteen takia.

*Stugans interiör
Tuvan sisätila*

ten. Eldstaden inne i stugan är medfaren på grund av det läckande taket vid skorstenen.

Åtgärder i exteriören

Vid reparationen av timmerstommen byts stockarna helt eller delvis, enligt den bifogade beskrivningen (åtgärder). Det viktigaste att komma ihåg vid reparationen av stommen är att kunna godkänna och bevara det med tiden uppkomna ofullständiga, istället för att stäva efter en perfekt konstruktion. Endast det nödvändigaste åtgärdas för att konstruktionen skall kunna bevaras.

Den gamla brädfodringen som tas loss un-

der stommens reparation bör förvaras och sedan återbörjas såsom den varit. De eventuella rötskadade partierna av brädfodringen lappas. Den ställvis saknade brädfodringen bör kompletteras med ny brädfodring enligt befintlig modell och av god kvalitet – tätvuxna, finsågade bräder med en tjocklek på 25-28 millimeter. Den södra fasadens lockpanel görs enligt den gamla modellen. Fönstrets detaljering görs enligt den bifogade detaljritningen. Den västra fasadens vattenplåt kompletteras med träbräden. Fasaden lämnas obehandlad. För att underlätta upptorkning och avrinnig bör växtligheten närmast byggnaden tas bort.

Ulkovaippaan kohdistuvat toimenpiteet

Hirsirungon vaurioiden korjauksessa vaihdetaan kokonaan tai osittain hirsii oheisen tarkemman kuvaksen mukaisesti (korjaus toimenpiteet). Tärkeämpää korjauksessa on säilyttää ja hyväksyä ajan tuomaa epätäydellisyttä, kuin pyrkiä saavuttamaan rakenteellinen täydellisyys. Ainoastaan rakenteiden säilymisen vaarantavat vauriot korjataan.

Rungon korjauksen ajaksi irrotettava vanha laudoitus tulee säilyttää ja palauttaa. Mahdollisesti lahonneet kohdat paikataan. Puuttuvilta osin laudoitus tulee täydentää

korkealaatuisella, tiheäsyisellä, hienosahattulla laudalla, jonka paksuus on 25-28mm. Eteläsivun uusi lomalaudoitus toteutetaan vanhan mallin mukaan. Ikkunan yksityiskohdan tehdään oheisen detaljikuvan mukaisesti. Länsisivun ikkunoiden vesipelti täydennetään puisilla vesilautoilla. Julkisivulaudoitus jätetään käsittelemättömäksi. Julkisivun kuivumista ja vedenpoistoa hidastava kasvillisuus poistetaan rakennuksen ympäriltä.

Vesikaton kunto on tarkistettava kauttaaltaan ja etenkin piipunjuuressa olevat vuotokohdat on korjattava. Urapuiteikkuna korjataan perinteisin menetelmin. Lautaoven puuttuvat

Vattentakets skick bör granskas och framför allt läckaget vid skorstenen åtgärdas. Det spårfalsade fönstret bör renoveras med traditionella metoder. De bräden som fattas på dörren kompletteras med bräden av hög kvalitet, enligt den gamla modellen. Terrasskonstruktionen vid byggnadens västra del rivs.

Åtgärder i interiören

De befintliga golvplankorna bevaras. De tim-

rade väggarna bevaras synliga, likaså taket. Det fasta sovloftet bevaras. Nya fönsterlister tilläggs inte.

Reparationen av eldstaden görs enligt den befintliga modellen, med traditionella metoder såsom lerbruk. Den befintliga träbågen som stöder eldstadens kupa bevaras.

*Stugans råspis, lägg märke till holvets träkonstruktion
Tuvan nurkkatakka, huomaa puinen tulikaari*

*Gaveln bräddörr
Päädyn lautaovi*

puosat täydennetään korkealaatuisilla laudoilla vanhan mallin mukaan.

Terassirakennelma rakennuksen länsipuolella poistetaan.

Sisätiloihin kohdistuvat toimenpiteet

Olemassa oleva lautalattia säilytetään. Hirsiseinät säilytetään verhoilemattomina, samoin katto. Kiinteä makuuparvi säilytetään. Uusia ikkunalistoituksia ei lisätä.

Tulisijan korjaus tulee tehdä olemassa olevan mallin mukaan, perinteisin menetelmin. Muuraukseen käytetään savilaastia. Olemassa oleva puinen holvin tukikaari säilytetään.

Västra fasaden / Läntinen julkisivu

Sydöstra knuten / Kaakkois nurkka

Åtgärder

text, Hilja Palviainen, byggnadskonservator
(översättning Sofia Kellari)

Reparation av stommens rötskador

Väggarna repareras genom att lappa och byta timmer. Så lite som möjligt av det gamla timret byts ut och innan åtgärderna kontrolleras om timret har bomärken eller brännmärken som bör bevaras. Delar som har inristningar byts endast i nödfall och då dokumenteras inristningarna omsorgsfullt. För väggkonstruktionens hållbarhet bör största delen av timret vara enhetligt från knut till knut utan skarvar, men för bevarandet av interiören bör så mycket som möjligt av den gamla konstruktionen bevaras.

Det rötskadade partiet under fönstret repareras genom lappning. Till lappningen används motsvarande torrt timmer (Puurunen, 2000, s9). De rötskadade träet täljs bort och lappas med en motsvarande bit, som fäst med hjälp av dymlingar. Skarvningspunkten väljs så att vatten inte tränger in i väggen. Skarven kan även tjäras innan biten fästs, vilket gör den mer vattentät. (Puurunen, 2000, s10-11) Byte av en hel timmerstock bör undvikas, men om det krävs bör den nya stocken sträcka sig till den östra knuten, så att det på samma vägg inte finns två skarvar. När en hel timmerstock byts används en gängse bladskarv med dymling (Puurunen, 2000, s14). Dymlingen ska inte gå genom hela stocken. De använda trädymlingarna bör ha samma fuktighet som timret så att de inte strammats eller blir lösa när träet torkar (Vuolle-Apiala, 2010, s30).

Den rötskadade sydöstra knuten lappas så att knutarna igen låser sig. Eftersom den södra väggen har många skarvade timmerstockar används gängse bladskarv fäst med dymling vid skarvningen (Puurunen, 2000,

s14). Skarvarna fördelas på väggen likt tegelvarvning; fogarna får inte komma ovanför varandra.

Vid byte av timmer lyfts stommen i två punkter samtidigt, med hjälp av domkrafter, för en jämn fördelning (Puurunen, 2000, s11-12). Vid lyftet används lyftjäm. Den skadade knuten stöds vid lyft eftersom dess beteende inte kan förutspås och därför bör särskild försiktighet iakttas. Fönster och dörrar skall plockas bort innan stommen lyfts.

Eldstaden

Spisen är en för området typisk råspis som har ett eget fundament av sten och sand. Murning och reparation av spisen och skorstenen görs av en kunnig murare med erfarenhet av restaurering. (Cronhjort, 2011, s179) Den gamla råspisen och skorstenen dokumenteras noggrant innan arbetet.

Fönster

Byggnadens gamla spårfalsade fönster upp-rustas. Den nedre delen av bågen som fattas ersätts med en ny (Rahola, 2000, s8-9). Bågen tas isär, slipas och träet behandlas med upphettad rå linolja. Glaset som saknas ersätts med nytt glas som passar i spårfalsen. Spårfalsen tätas med linoljekitt och hela bågen målas med traditionell linoljefärg.

Korjaustoimenpiteet

teksti, Hilja Palviainen, rakennuskonservaattori

Rungon lahovaurioiden korjaus

Seinät korjataan paikkaamalla ja vaihtamalla hirsii. Vanhaa hirttä poistetaan niin vähän kuin mahdollista ja ennen poistoa tarkistetaan, ettei hirressä ole puumerkkejä sisäpuolella. Kohta, jossa on puumerkki, poistetaan vain jos on pakko ja tällöin puumerkki dokumentoidaan huolella. Seinärakenteen kestävyuden kannalta tulisi seinässä olla mahdollisimman paljon salvoksesta salvokseen ulottuvia hirsii, mutta kämpän sisätilojen säilymisen kannalta on parempi, jos vaihdettavan hirsipinnan määrä on mahdollisimman pieni.

Ikkunan alaosan lahovaurio korjataan paikkaamalla. Hirren paikkaamiseen käytetään poistetun kaltaista kuivaa hirttä (Puurunen, 2000, s9). Laho puu veistetään pois kirveellä ja sen tilalle tehdään tarkasti poistetun muotoinen, tiiviisti istuva paikka, joka kiinnitetään vanhaan hirteen puutapein. Liitoskohta tulee valita siten, ettei se johda seinään vettä. Liitos voidaan myös tervata ennen palan asentamista, jotta siitä saadaan vesitiiviimpi. (Puurunen, 2000, s10-11) Hirren vaihtoa koko leveydeltään on syytä välttää, mutta tilanteen niin vaatiessa tulee uusi pala ulottaa itänurkkaan asti, jottei samalle seinälle tule kahta liitosta. Kun hirsi vaihdetaan koko leveydeltä, käytetään tapitettua hammaslapaliitosta (Puurunen, 2000, s14). Tapituksen ei ole tarkoitus ulottua koko hirren läpi. Tapipina käytettävän puun kosteuden tulee olla sama kuin hirren, jottei se kuivuessaan joko kiristy tai löysty liikaa (Vuolle-Apiala, 2010, s30).

Itä- ja eteläseinän välinen lahonnut nurkka paikataan siten, että salvokset pitävät taas rakenteen yhdessä. Koska seinässä on monta jatkettua hirttä, käytetään kaikissa lii-

toksissa tapitettua hammaslapaliitosta (Puurunen, 2000, s14). Liitoskohdat hajautetaan seinään tiiliseinän tavoin; päällekkäisten liitosten ei tule olla samassa kohdassa.

Hirsii vaihdettaessa rakennusta nostetaan nestetunkilla kahdesta kohdasta samanaikaisesti, jotta nosto on mahdollisimman tasainen (Puurunen, 2000, s11-12). Nosto tulee tehdä nostorautojen avulla. Lahonnut nurkka on syytä tukea erikseen noston ajaksi. Sen käyttäytymistä noston aikana ei voi ennustaa, joten on syytä olla erityisen varovainen. Ikkunat ja ovi irrotetaan ennen kehikon nostoa.

Tulisija

Tulisija on alueelle tyypillinen nurkkatakka, jossa on maahan asti ulottuva, luonnonkivistä ja hiekasta kasattu perustus. Tulisijan ja piipun korjaamisen suorittaa muurari, joka on perehtynyt restauroivaan muuraukseen. (Cronhjort, 2011, s179) Vanha tulisija ja piippu dokumentoidaan tarkasti.

Ikkuna

Rakennuksessa on vanha urapuiteikkuna, joka tulee kunnostaa. Puuttuva puitteen alaosa korvataan uudella (Rahola, 2000, s8-9). Puite puretaan, hiotaan ja puu kyllästetään käsittelemällä se kuumennetulla raa'alla pellavaöljyllä. Puitteen uudelleenkokonamisen yhteydessä korvataan hajonneet lasit uusilla, uriin sopivilla laseilla. Urat tiivistetään pellavaöljykitillä ja koko puite maalataan pellavaöljymaalilla.

Södra fasadens fönster / Läntisen julkisivun ikkuna

Källhänvisningar / Lähdeviitteet;

Cronhjort, Y. 2011.

Vanhan talon historia ja hoito: Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa. Hemgård, M. 1. suomenkielinen painos. Kustannusosakeyhtiö Moreeni

Puurunen, H. a 2000. Hirsirungon korjaus. Museoviraston korjauskortisto Korjauskortti nro. 16. Saatavana: www.nba.fi/fi/File/109/korjauskortti-16.pdf

Rahola, U. a 2000. Ikkunoiden korjaus. Museoviraston korjauskortisto Korjauskortti nro. 8. Saatavana: www.nba.fi/fi/File/127/korjauskortti-8.pdf

Seppälä, A-L. 2000. Tulisijat. Museoviraston korjauskortisto Korjauskortti nro. 14. Saatavana: www.nba.fi/fi/File/131/korjauskortti-14.pdf

Vuolle-Apiala, R. 2010. Hirsityöt. 7. painos. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Moreeni

SAMMANFATTNING

Arbetet har erbjudit både utmaningar och spänning, men framförallt fina upplevelser i Kvarkens skärgård. Under sommaren har sju öar och cirka 100 byggnader inventerats.

Arbetet delas upp i tre delar: 1) inventeringen, 2) fiskeläget och 3) byggnadsvård i fiskeläget. Målsättningen har varit att belysa historia, byggnadstradition och byggnadsvård för fiskelägena i Kvarken, med inventeringen som utgångspunkt.

I den första delen, inventeringen, presenteras kort öarnas historia och byggnadsbestånd. Även fiskelägenas allmänna utveckling och användarhistoria beskrivs. I den andra delen, fiskeläget, beskrivs fiskemiljöns byggnadstradition och värden. I den tredje delen, byggnadsvård i fiskeläget, ges allmänna anvisningar fördelade på fem delområden enligt byggnadsdel. I de två modellfallen, byggda under olika tidsperioder, presenteras konkreta principer för byggnadsvård.

Behandlingen av interiören utgör en mindre helhet, eftersom inventeringen begränsats närmast till det yttre och omgivningen, vilka är betydelsefulla för miljön som helhet. Till exempel hade en närmare undersökning av eldstäderna varit intressant.

I ett tidigt skede valde jag att lämna lots- och fyrvaktarnas byggnader samt andra för myndighetsverksamhet uppförda byggnader utanför min undersökning, eftersom de formar en egen helhet. De i byggnadsvårdsanvisningarna behandlade delarnas fördjupning och tyngdpunkt har formats enligt de problem och skador som påträffats under inventeringen. Litteraturhänvisningarna anser jag vara viktiga ledtrådar för den som söker fördjupande kunskap.

YHTEENVETO

Työ on tarjonnut haastetta ja jännitystä, mutta etenkin hienoja kokemuksia Merenkurkun saaristosta. Kesän aikana on seitsemän saarta ja noin 100 rakennusta inventoitu.

Työni jakautuu kolmeen osaan: 1) Inventointi, 2) kalastuspaikka sekä 3) kalastuspaikkojen rakennusperinnön hoito, ja sen tavoitteena on ollut valottaa Merenkurkun kalastuspaikkojen historiaa, rakennusperintöä ja hoitoa, inventoinnin pohjalta.

Ensimmäinen osa, inventointi, keskittyy valittujen saarten historian ja rakennuskannan lyhyeen esittelyyn. Alueen kalastajapaikkojen yleinen kehitys sekä käyttäjähistoria on myös esitelty. Toinen osa, kalastajapaikka, syventyy kalastajakämppien muodostaman kalastusmiljöön rakennusperinteen kuvaamiseen sekä arvottamiseen. Kolmas osa, kalastuspaikkojen rakennusperinnön hoito, on alueelle yhtenäinen korjausohjeisto joka jakautuu viiteen osa-alueeseen, rakennusosittain. Kahdessa eri aikakaudella rakennetussa kohteessa, niin kutsutussa mallikorjauksessa, korjausten periaatteet tuodaan esille konkreettisesti.

Sisätilojen käsittely on jäänyt suppeammaksi kokonaisuudeksi, koska inventoinnissa keskityttiin ulkopuoleen ja ympäristöön, joilla on merkittävä vaikutus koko alueeseen. Esimerkiksi tulisijoihin syventymistä olisi ollut mielenkiintoista.

Varhaisessa vaiheessa rajasin luotsi- ja majakanvartijoiden sekä muut viranomaistoinnin rakennukset pois tarkastelustani, ne muodostavat oman laajan kokonaisuuden. Korjausohjeistossa käsitellyjen aiheiden laajuus ja painotus on pitkälti määräytynyt inventoinnissa ilmenneiden ongelmien ja vaurioiden myötä. Syventyvän kirjallisuuden maininta pidän tärkeänä johtolankana aiheista lisätietoa etsivälle.

KÄLLFÖRTECKNING LÄHDEVIITTEET

1. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011, ss. 8-10
2. Kulturarvs portal upprätthållen av Museiverket och miljöministeriet. [refererad 26.10.2012] <URL:http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/sv_SE/begrepp/>
3. Museoviraston ja ympäristöministeriön ylläpitämä rakennusperintö portaali. [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/>
4. Museoviraston verkkosivuilta www.nba.fi [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.kulturmiljo.fi/read/asp/rsv_default.aspx>
5. Ragna Ahlbäck, "Fisket ur historisk synpunkt", *Fiskare och fiskemiljöer*, Bo Lönnqvist och Ivar Nordlund red., Borgå, 1974, s.19
6. Josef Lindgren och Hans Söderlund red., *Vallgrund min hembygd nr 7 / Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund*, 2. upplagan, 1994, s. 6
7. Bertil Bonns, "Fornlämningarnas skärgård", *Skärgård nr 1*, 2003, s.26
8. Marita Westergård redigerad av Mona Britwin, "Ryssungarna på Björkö", *Skärgård nr 2*, 2007, ss.18-19
9. Ragna Ahlbäck, "Fisket ur historisk synpunkt", *Fiskare och fiskemiljöer*, Bo Lönnqvist och Ivar Nordlund red., Borgå, 1974, s 32
10. Timo Niiranen, *Miten ennen asuttiin, Vanhat rakennukset ja sisustukset*, helsinki, otava, 1981, s 82
11. Sigurd Erixon, *Svensk byggnadskultur*, 1. upplagan, 1947, s 40
12. Malax Strandgeneralplan, 19.6.1996, Malax kommun
13. Björkö-Replot strandgeneralplan, 9.11.2000, Korsholms kommun
14. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s.20
15. Seppo Laurell, *Suomen majakat - Finska fyrar - Finnish lighthouses*, Nemo : Merenkulkulaitos, Gummerus Jyväskylä, 2. painos, 1999, s.111
16. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s.23
17. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s.21
18. Josef Lindgren och Hans Söderlund red., *Vallgrund min hembygd nr 7 / Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund*, 2. upplagan, 1994, s. 7
19. Harri Nyman, *Meriväylien rakennusperintö*. Marja-Leena Ikkala, toim., Museovirasto, 2009, s. 30 [viitattu 26.10.2012] <URL:<http://www.nba.fi/fi/File/1005/merivaylien-rakennusperinto.pdf>>
20. Riksarkivet; RakH 56 M 8/10: 1
21. Harri Nyman, *Meriväylien rakennusperintö*. Marja-Leena Ikkala, toim., Museovirasto, 2009, s. 30 [viitattu 26.10.2012] <URL:<http://www.nba.fi/fi/File/1005/merivaylien-rakennusperinto.pdf>>
22. Vasa länsarkiv, Vaasan luotsipiirin arkisto / Rakennusten korjausten luettelo
23. Josef Lindgren och Hans Söderlund red., *Vallgrund min hembygd nr 7 / Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund*, 2. upplagan, 1997, s. 9 - 11
24. Josef Lindgren och Hans Söderlund red., *Vallgrund min hembygd nr 7 / Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund*, 2. upplagan, 1997, s. 9
25. Kristian Vilhelm Åkerblom, *Replot historia*, Replot kommun, 1958, s. 30 - 32, 48
26. Kristian Vilhelm Åkerblom, *Replot historia*, Replot kommun, 1958, s. 286 - 287
27. Josef Lindgren och Hans Söderlund red., *Vallgrund min hembygd nr 7 / Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund*, 2. upplagan, 1997, s.
28. Tor-Leif Westman, "Storskär, 1500-talets Kirkegårdsskär", *Österbottnisk årsbok 1957*, 1957, ss.2-3
29. Tor-Leif Westman, "Några anteckningar om Storskär", *Murmursunds Allehanda*, Julnr. 1956. Sundom bygdeförenings årspublicering, 1956, s.33-34
30. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s 55-57
31. Tor-Leif Westman, "Storskär, 1500-talets Kirkegårdsskär", *Österbottnisk årsbok 1957*, 1957, s.3
32. Göran Strömfors, "Vi var som ett folk där", *Aktiv närkultur- Fäbodliv Malax*, Malax, 1987, ss.123-127
33. Tor-Leif Westman, "Storskär, 1500-talets Kirkegårdsskär", *Österbottnisk årsbok 1957*, 1957, s.11
34. Tor-Leif Westman, "Storskär, 1500-talets Kirkegårdsskär", *Österbottnisk årsbok 1957*, 1957, s.12-14
35. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s. 55
36. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
37. Marita Bagge, "Kulmalagubben vakar över Storsanden", *Vasabladet*, augusti 8, 1999, s.6
38. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s 69-71
39. Uno Mitts, "En bön för alla sjöfarare", *Vasabladet*, augusti 12, 1999, s8.
40. Ragna Ahlbäck, "Fisket ur historisk synpunkt", *Fiskare och fiskemiljöer*, Bo Lönnqvist och Ivar Nordlund red., Borgå, 1974, s.17
41. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011, s. 5
42. Annika Harjula och Katja Hellman, "Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s.3
43. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011, s. 8
44. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
45. Ove Hidemark et al., *Så renoveras torp och gårdar*, 2. tryckningen, Västerås, 1997, s. 42

46. Sigurd Erixon, *Svensk byggnadskultur*, 1. upplagan, 1947, s 40
47. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011, s. 9
48. Gunilla Lång-Kivilinna, *Farstukvistar*, Österbottens konstkommission, 1997, s.23
49. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
50. Göran Strömfors, "Vi var som ett folk där", *Aktiv närkultur- Fäbodliv Malax*, Malax, 1987,s 126
51. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
52. Hålla hus, västerbottens informationsportal för byggnadsvård, hushållning och samhällsutveckling.[refererad 26.10.2012] <URL:http://www.hallahus.se/renovera/taket/navertak/>
53. Alfred Kolehmainen, *Uunit*, Finnreklama Oy, Sulkava, 1999, s.75
54. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011, s.
55. Alfred Kolehmainen, *Uunit*, Finnreklama Oy, Sulkava, 1999, s.28
56. SLS 1086, illustration / piirros Bertil Bonns
57. Unesco maailmaperintö organisaation verkkosivut, whc.unesco.org, [viitattu 26.10.2012] <URL:http://whc.unesco.org/en/criteria>
58. Merenkurkun maailmanperintökohteen verkkosivut, www.merenkurkku.fi, [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.kvarken.fi/varldsarvet/geologi/tiden-berggrunden-och-istiderna/>
59. Museoviraston verkkosivuilta www.nba.fi [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.kulturmiljo.fi/read/asp/rsv_default.aspx>
60. *Miljöministeriets, kommunförbundet och museiverkets promemoria angående beaktande av byggda kulturmiljöer av riksintresse vid planläggning och tillståndsförfarande*(daterat 23.12.2009), ss.1-2, Saatavilla [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.kulturmiljo.fi/read/asp/rsv_rky_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf>
61. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu www.ymparisto.fi [viitattu 26.10.2012] <URL:http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=407041&lan=FI#a1>
62. Susanna Ollqvist, *Förvaltnings- och utvecklingsplan för världsarvet Kvarkens skärgård*, Metsähallitus, Helsinki, 2009, s.26, julkaisu saatavilla, [viitattu 26.10.2012], (på svenska) <URL:http://www.kvarken.fi/assets/Svenska---pdf/Frvaltnings-och-utvecklingsplan.pdf, (på finska) <URL:http://www.merenkurkku.fi/assets/Suomi---pdf/Hallinto-ja-kehityssuunnitelma.pdf>
63. The Nara dokument on authenticity (1994). Julkaistu ICOMOSin verkkosivuilla [viitattu 26.10.2012] satavilla PDF tiedostona: <URL:http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>
64. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
65. Hugo R.A Sjöberg, *Livet bland kvarkens söner och döttrar II, Havets, skärens och hemmens arbeten*, andra faksimile-upplagan, Korsholm, 2011,
66. Ingela Broström, Roland Åkerman, "Knuttimring", *Hantverket i gamla hus*, Byggförlaget, Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998, s.68
67. Panu Kaila, *Talotohori – Rakentajan pikkujättiläinen*, 9. painos, WSOY, Porvoo, 2002, s. 356
68. Panu Kaila, *Talotohori – Rakentajan pikkujättiläinen*, 9. painos, WSOY, Porvoo, 2002, s. 362
69. Outi Nummi toim., *Rohmut ja riesat - Tuhohöynteisten tunnustusopas*, Suomen museoliiton julkaisuja 55, 2005, s.88
70. Ulla Rahola, *Museoviraston korjauskortti*, nro 3, *Ulkolaudoituksen korjaus*, 2000, s. 3
71. Annika Harjula och Katja Hellman,"Kulturlandskapsinventering i kvarkens skärgård", rapport, Forststyrelsen&Österbottens museum, 1999, s.35
72. Mary-Ann Gröhn, *Det hände vid kvarkens stränder*, Litorale, 2003, s 29
73. Kiilo Tuulikki, "Ei vettä korkkimatoille!", *Tuuma: Toiveikkuuden aika - Sodanjälkeistä rakentamista*, no. 4, 2008, ss. 22-25
74. Ove Hidemark et al., *Så renoveras torp och gårdar*, 2. tryckningen, Västerås ,1997, s. 169
75. Ove Hidemark et al., *Så renoveras torp och gårdar*, 2. tryckningen, Västerås ,1997, s 173
76. Maire Heikkinen et al., *Talo kautta aikojen - Kiinteän sisustuksen historia*, Gummerus Kirja paino, Jyväskylä, 1989, s. 112
77. Ulla Rahola, *Museoviraston korjauskortti*, nro 9, *Ovien korjaus*, 2000, s.11
78. Gunilla Lång-Kivilinna, *Farstukvistar*, Österbottens konstkommission, 1997, s. 23
79. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
80. Ulla Rahola,*Museoviraston korjauskortti*, nro 9, *Ovien korjaus*, 2000, s.12
81. Anette Ringbom, *Rakennusapteekin käsikirja osa I*, Helsinki, 2002, s.309
82. Bertil West, intervju augusti 21, 2012
83. Panu Kaila, *Talotohori – Rakentajan pikkujättiläinen*, 9. painos, WSOY, Porvoo, 2002, s.332
84. Kiilo Tuulikki, "Ei vettä korkkimatoille!", *Tuuma: Toiveikkuuden aika - Sodanjälkeistä rakentamista*, Rakennusperinteen ystävä ry., no. 4, 2008, ss. 22-25
85. Pontus Tunander, "Korkkimatoista ja niiden kunnostuksesta" *Tuuma: Koskettavat pinnat. Opas sisäpintojen vaalimiseen*. Rakennusperinteen ystävä ry. no 4 , 2004. s.30
86. Maire Heikkinen et al., *Talo kautta aikojen - Kiinteän sisustuksen historia*, Gummerus Kirja paino, Jyväskylä, 1989, s.125
87. Ympäristöministeriön mietintä vuodelta 1992 arvokkaat maisema-alueet
88. Hannele Kekäinen, Lise-Lotte Molander, *Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaanperinnemaisemat*, Länsi-Suomen ympäristökeskus toim., 2003, s23
89. Göran Strömfors, "Vi var som ett folk där", *Aktiv närkultur- Fäbodliv Malax*, Malax, 1987,s 125
90. Yrsa Cronhjort, *Vanhan talon historia ja hoito – Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa*, Curatio Turunmaan korjausrakentamisyhdistys ry, Moreeni, 2011, s. 171

Förkortningar - Lyhenteet

(SLS) Svenska litteratur sällskapet
(MML) Lantmäteriverket - Maamittauslaitos
(MVK) Museiverket - Museovirasto

Alla skisser är gjorda av skribenten, ifall annat inte nämnts.
Kaikki piirroset ovat kirjoittajan tekemiä, jos muuta ei ole mainittu.

sida/ sivu - plats / paikka - källa / lähde

PÄRM: Storskär/ Malax - Aktiv Närkultur / Reprofoto 1986 från Gösta Hagmans bilder
s. 6 Kvarkens världsarvsområde - Metsähallitus 2009 / grafiker Päivi Anttila
s. 8 Storsand / Malax- Sundom bygdeförening rf.
s.10 Storskär/ Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.15 Storskär/ Malax - SLS 1086:466
s.16 Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.18 Utgrynnan / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.19 Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
Utgrynnan - Kai Dahls album
s.20 Storkallan / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.21 Storkallan / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
karta / kartta - © MML 2012
s.22 Västra Norrskärs Fyr / Korsholm - Metsähallitus 2012 / Hilja Palviainen
s.23 Västra Norrskärs Fyr / Korsholm - Merenkululaitos
karta / kartta - © MML 2012
s.25 Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.26 *uppifrån ned / ylhäältä alas:*
Västra Norrskär / Korsholm - SLS 1474:296 / Christina Stenvik 1983
Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
till höger / oikealla:
Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.27 Västra Norrskär / Korsholm - Österbottens förbunds bildarkiv / Göran Strömfors 1996
s.28 Östra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.29 Östra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
karta / kartta - © MML 2012
s.30 Storskär/ Malax - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.31 Illustration / Piirros - Annika Sander / Rapport över fasta fornlämningar inom
malaxdelen av Rönnskärserkipelagen (preliminär rapport) 1984
karta / kartta - © MML 2012
s.32 Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.33 Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.34 Storskär/ Malax - Aktiv Närkultur / Göran Strömfors 1986
s.35 Storskär/ Malax - SLS 1086:443+444
s.36 Storskär/ Malax - MVK 2591:9 Storskär
Storskär/ Malax - SLS 1086: 438
Storskär/ Malax - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.37 Illustration / Piirros - lähde tuntematon - (kohde 35, s136)
Storskär/ Malax - Aktiv Närkultur / Göran Strömfors 1986
s.38 Storsand/ Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.39 Storsand / Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
karta / kartta - © MML 2012
Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.40 *till vänster / vasemmalla:*
Storsand / Malax - Sundom Sundom bygdeförening rf.
överst till höger/ ylhäällä oikealla:
Storsand / Malax - Katja Hellman, 1999

nere / alhaalla:
Storsand/ Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.41 *vänster till höger / vasemmalta oikealle:*
Storsand / Malax - Carl-Gustav Marander, 1976
Storsand / Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.42-43 Illustrationer / Piirroset - Vasa Arbis dokumentationskurs 1994-95
s.42 *alla bilder / kaikki kuvat:*
Storsand / Malax - Carl-Gustav Marander, 1976
s.43 *uppifrån ned / ylhäältä alas:*
Storsand / Malax - SLS 1090:17 / Tomas Törnqvist 1973
Storsand / Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.44 Västra Norrskär / Korsholm - SLS 1474: 296 / Christina Stenvik 1983
s.46 Storskär / Malax - SLS 1086: 402
s.49 Bergö gadden - MVK 2591: 12
s.53 Illustration / Piirros - SLS 1086 / Bertil Bonn
bilder, överst:
Utgrynnan - Ari Isosalo
nere:
Västra Norrskär - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
Utgrynnan - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.54 *uppifrån ned och vänster till höger / ylhäältä alas ja vasemmalta oikealle:*
Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
Storsanden, Häänjelin / Malax - Sundom Sundom bygdeförening rf.
Storskär, 1937 / Malax - Anne-Maj Bäckströms album
Storsanden / Malax - Sundom Sundom bygdeförening rf.
Storsand, 1926 / Malax - Elis Morneys album
s.56 Västra Norrskär / Korsholm - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.58 Storskär / Malax - SLS 1086: 487
s.60 *bilderna / kuvat:*
Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.64 Storsanden / Malax - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.66 Utgrynnan / Korsholm - Kai Dahls album
s.67 Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.72 Sofia Kellari 2012
s.73 *bilderna / kuvat:*
Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.74-75 *bilderna / kuvat:*
Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.76 Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.80 Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.81 Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.82 Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.84 Storskär / Malax - SLS 1086: 405
s.85 Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.87 *bilderna / kuvat:*
Metsähallitus / Sofia Kellari / Hilja Palviainen 2012
s.88-91 Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.92-93 *bilderna / kuvat:*
Metsähallitus / Sofia Kellari / Hilja Palviainen 2012
s.94 Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.95 Bergö gadden - MVK 2591:11
s.96 Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.98 Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s.102 Västra Norrskär - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.103 *överst till vänster / ylhäällä vasemmalla:*
Västra Norrskär - SLS 1473: 280 / Christina Stenvik 1983
andra / muut:
Västra Norrskär - Metsähallitus / Hilja Palviainen 2012
s.104-105 Bildkollage - Metsähallitus / Sofia Kellari 2012
s. 106-109 Utgrynnan / Korsholm - Metsähallitus / Sofia Kellari / Hilja Palviainen 2012
Illustration / Piirros - Metsähallitus / Sofia Kellari, Hilja Palviainen 2012
s.112 Granösunds museum - Sofia Kellari 2012

KÄLLOR OCH LITTERATUR LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Byggnadsvård • Rakennusperinnön hoito

Att förstå ett gammalt hus – Vårt åboländska byggnadsarv

Yrsa Cronhjort, 2007

Curatio Byggnadsvårdsförening i Åboland r.f.

Byggnadsapotekets handbok - Rakennusapteekin käsikirja

byggnadsapotekets produktkatalog och handbok I (2002) & II (2004)

Anette Ringbom

Byggnadsapoteket - Rakennusapteekki

Byggnadsvård I praktiken

Flyttning av gamla hus – del I

Värmen i gamla hus – del II

Utvändigt renovering – del III

Invändig renovering – del IV

Göran Gudmundson, 2006

Gysinge centrum för byggnadsvård

Hantverket i gamla hus

Byggförlaget i samarbete med

Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998

Interiören : tradition och byggnadsvård i Österbotten

Lång-Kiviliina, Gunilla

Österbottens konstkommission, 2005

Kesällä töitä teki maalari – Perinteinen ulkomaalaus tänään

Panu Kaila, 2008

Multikustannus

Koskettavat pinnat. Opas sisäpintojen vaalimiseen.

Rakennusperinteen ystävät ry. 2004.

Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset

Timo Niiranen, 1981

Otava

Perinteisen pihapiirin hoito

Lakeuden kulttuuriympäristö 2000

Liminka-Lumijoki- Rantsila- Temmes - Tyrnävä

Perämeren kansallispuiston Ailinpietin kämpän restaurointi

Antti Pihkala, 1995

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja A, No 38

Perämeren kansallispuiston rakentamisohjeet

Arkkitehtitoimisto Antti Pihkala, 1994

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja B, No 9

Rakennuskonservointi.

Museokohteena säilytettävien rakennusten korjausopas.

Kaila- Vihavainen - Ekblom.

Suomen museoliiton julkaisuja 27.

Rohmut ja riesat

Tuhohöynteisten tunnistusopas

Suomen museoliiton julkaisuja 55, 2005

Gummerus kirjapaino Oy

Sisätilat : rakennusperinteen vaaliminen Pohjanmaalla

Lång-Kiviliina, Gunilla

Pohjanmaan taidetoimikunta, 2005

Så renoveras torp och gårdar

Ove Hidemark, Elisabet Stavenow-Hidemark,

Göran Söderström, Axel Unnerbäck

Ica bokförlag, sjätte utgåvan 1997

Talotohori – Rakentajan pikkujättiläinen

Panu Kaila, 1997

WSOY

Toiveikkouden aika – Sodanjälkeistä rakentamista

Anu Soikkeli (päätoimittaja), 2008

Rakennusperinteen ystävät ry

Byggnadstraditionens vänner rf

Uunit

Alfred Kolehmainen, 1999

Rakennusalan kustantajat RAK

Vanhan talon historia ja hoito – Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa

Yrsa Cronhjort, 2011

Curatio Turunmaan korjausrakentamisyhdistys ry

Moreeni

Vårda och renovera trähus

Sören Thurell, 2005

Natur och kultur / fakta etc.

Fönster • Ikkunat

Fönster, historik och råd vid renovering

Rapport, Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer RAÄ 1988;1

[viitattu 25.10.2012] Riksantikvarieämbetetets websida,

<URL:<http://www.raa.se/publicerat/9789172095892.pdf>>

Fönster : upprustning och underhåll

Lång-Kiviliina, Gunilla

Konstkommissionen i Vasa län, 1996

Ikkuna : korjaus ja huolto

Lång-Kivilinna, Gunilla

Vaasan läänin taidetoimikunta, 1996

Ikkunakirja – Perinteisen puuikkunan kunnostaminen

Juulia Mikkola & Netta Böök, 2011

Moreeni

Museoviraston korjauskortit

[viitattu 25.10.2012] saatavilla :

<URL:http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/restaurointi/korjauskortit>

Ulkolaudoituksen korjaus - KK nro3

Ulla Rahola, 2000

www.nba.fi/fi/File/122/korjauskortti-3.pdf

Peltikaton korjaus - KK nro 5

Hannu Tomminen, 2000

www.nba.fi/fi/File/124/korjauskortti-5.pdf

Peltikaton maalaus - KK nro7

Pentti Pietarila, 2000

www.nba.fi/fi/File/126/korjauskortti-7.pdf

Ikkunoiden korjaus - KK nro 8

Ulla Rahola, 2000

www.nba.fi/fi/File/127/korjauskortti-8.pdf

Ovien korjaus -KK nro 9

Ulla Rahola, 2000

www.nba.fi/fi/File/128/korjauskortti-9.pdf

Keittomaali - KK nro 12

Panu Kaila, 2000

www.nba.fi/fi/File/107/korjauskortti-12.pdf

Öljymaali - KK nro 13

Panu Kaila, 2000

www.nba.fi/fi/File/130/korjauskortti-13.pdf

Tulisija - KK nro 14

Anna-Leena Seppälä, 2000

www.nba.fi/fi/File/131/korjauskortti-14.pdf

Hirsitalon rungon korjaus - KK nro 16

Hannu Puurunen, 2000

www.nba.fi/fi/File/109/korjauskortti-16.pdf

Pinkopahvi - KK nro 18

Maire Heikkinen, 2000

www.nba.fi/fi/File/133/korjauskortti-18.pdf

Pärekatto - KK nro 19

Olli Cavén, 2000

www.nba.fi/fi/File/134/korjauskortti-19.pdf

Historia och folkkultur • Historia ja kansanperinne**Fiskare och fiskemiljöer**

Bo Lönnqvist & Ivar Nordlund, 1974

Svenska litteratursällskapet i Finland

Livet bland Kvarkens söner och döttrar I-II

H. R. A. Sjöberg, (1925), andra faksimile-upplagan 2011

Replot skärgårds hembygdsförening r.f.

Replot historia

K. V Åkerblom, 1958

Replot kommun

Österbottnisk årsbok 1957

"Storskär, 1500-talets kirkegårdsskär"

Tor-Leif Westman, 1957

Artiklar • Artikkelit**Aktiv närkultur i Malax - Fäbodliv i Malax. Malax, 1987**

"Vi var som ett folk där", s122-133

Göran Strömfors, 1987

Budkavlen / 1937**Organ för brages sektion för folklivsforskning****och institutet för nordisk etnologi vid Åbo Akademi.**

Sven Andersson, åbo 1937, Fiskarliv i svenska österbotten, s14

Budkavlen / 1943**Organ för brages sektion för folklivsforskning****och institutet för nordisk etnologi vid Åbo Akademi.**

Sven Andersson, 1943, Finländska båthus

Murmursunds Allehanda julnummer 1957

"Några anteckningar om Storskär", Tor-Leif Westman

Sundom Bygdekommitte, 1957

Skärgård nr 1-03 /26, Strandhugg i Österbotten

Bertil Bonns, Fornlämningarnas skärgård, s18

Skärgård nr 2-07/ 30, Världs naturarvet - en hedersbetydelse

Marita Westergård red. Mona Britwin, Ryssugnar på björkö, s18

Opublikerade källor • Julkaisemattomat lähteet

Kulturlandskapsinventering på av Forststyrelsen administrerade områden i kvarkens skärgård

Annika Harjula, Katja Hellman
Forststyrelsen, Österbottens museum, 1999

Vallgrund min hembygd (nr 7)

Josef Lindgren och Hans Söderlund, 1997
Utgiven av hembygdsforskarna i Vallgrund

Storskäret - Malaxkallan.

Användningsplan för två fiskarbyar i Malax kommun.
Lauri Louekari, Karlo Viljanen 1977

Sjöfartshistoria • Merenkulkuhistoria

Meriväyliens rakennusperintö

Harri Nyman
Museovirasto
saatavilla PDF verkkojulkisuna,
<URL:http://www.nba.fi/File/1005/merivaylien-rakennusperinto.pdf>

Suomen majakat – Finska fyrar

Seppo Laurell, 1999
Nemo, Merenkululaitos

Valo merellä – Ljuset till havs

Suomen majakat Finlands fyrar 1753-1906
Seppo Laurell, 2009
John Nurmisen säätiö John Nurminens stiftelse

Arkiv • Arkistot

Riksarkivet - Kansallisarkisto

RakH 56 M 8/10: 1
-Ritningar till bonings- och uthus af trä
RakH 56 M 8/10: 2
-Ritning till en badstugubyggnad af trä att uppföras å klippan Westra Norrskär

Svenska litteratursällskapet

SLS 1086
"Inventering av båthus samt några fiskelägen i Malax skärgård".
Bo Lönnqvist, Ivar Nordlund, Saara Sutinen, Bertil Bonns, Tomas Törnqvist, Hanna Pakkala, Pekka Pakkala och Anne Nordlund (1973).

SLS 1090
"Fotografier från Malax". Tomas Törnqvist. (1973).

(SLS 1090:

Vasa länsarkiv - Vaasan maakuntaarkisto

Bc:2, 7 Vaasan luotsipiirin arkisto/ Rakennusten korjausten luettelo

Intervjuer • Haastattelut

Bertel West, Kaj Svarvars och Carl-Gustav Marander, augusti 21, 2012

Övrigt • Muu

Det hände vid kvarkens stränder

Mary-Ann Gröhn
Litorale 2003

Länkar • Linkit

Byggnadsapoteket - Rakennusapteekki

www.rakennusapteekki.fi

Granösunds fiskeläge (museum)

www.granosund.hembygd.fi/start/

HÅLLA HUS

Västerbottens informationsportal för byggnadsvård, hushållning och samhällsutveckling

portalen finns på
www.hallahus.se

Museovirasto / Museiverket

www.nba.fi
www.rakennusperinto.fi

*Pämbild: Storskärs fiskeläge, cirka 1920-tal.
Kansikuva: Storskärin kalastuspaikka noin 1920-lukua
(Aktiv närkultur / Reprofoto 1989 från Gösta Hagmans bilder.)*

*Pärm, baksida: Husbacken på Storskär, cirka 1910-tal.
Takakansi: "Husbacken" Storskäretillä, noin 1910-lukua
(MVK)*

*ISBN 978-952-295-148-9 (print)
ISBN 978-952-295-149-6 (pdf)*

MERENKURKKU

KVARKEN
WORLD HERITAGE SITE

 METSÄHALLITUS
FORSTSTYRELSEN

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

